

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΈΩΝ ΠΌΛΙΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ | ΓΡΑΜΜΑΤΑ | ΤΕΧΝΕΣ | ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

**ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ
ΚΡΙΑΡΑΣ**

JOAN MIRO

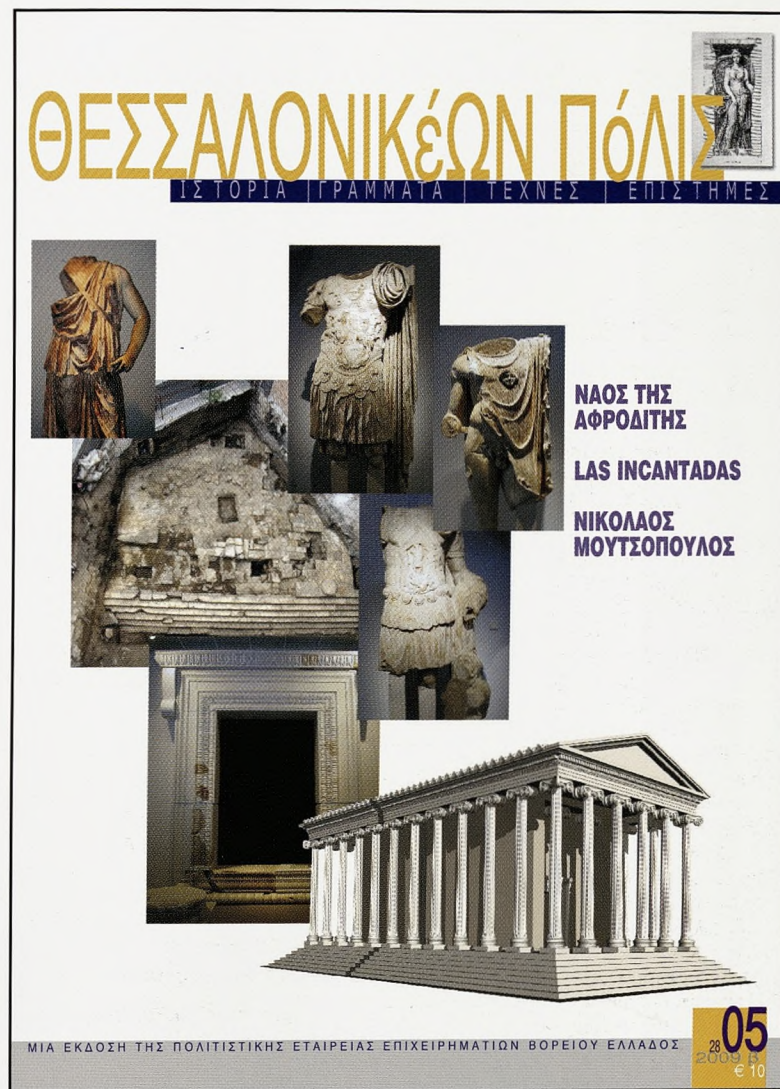
**Ο ΠΥΡΓΟΣ
ΤΟΥ ΤΡΙΓΩΝΙΟΥ**

**2^η BIENNALE
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ**

5658

ΜΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ

30
2009
07
€ 10

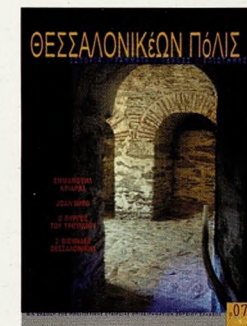

Γίνετε συνδρομητής στο πολιτιστικό περιοδικό
“Θεσσαλονικέων Πόλις”

και αν ψάχνετε για ένα ιδιαίτερο δώρο
 στους ανθρώπους που αγαπάτε
 δωρίστε μια ετήσια συνδρομή στο περιοδικό.
 (Θα σας θυμούνται όλο το χρόνο!)

Η ετήσια συνδρομή για τέσσερα (4) τεύχη
 είναι τριάντα ευρώ (30 €).

Για πληροφορίες και εγγραφές
 παρακαλούμε επικοινωνήστε με τα γραφεία
 της Πολιτιστικής Εταιρείας Επιχειρηματιών Βορείου Ελλάδος,
 Φράγκων 6-8, Θεσσαλονίκη,
 τηλέφωνο 2310-551754, κα Μαρία Αργυρίου.
 e-mail: peebe2@otenet.gr
 website: www.peebe.gr

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ
 Τριμηνιαία Επιθεώρηση Πολιτισμού
 Περίοδος Τρίτη
 Τεύχος 07/30
 Δεκέμβριος 2009

Ιδιοκτησία
 ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ
 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ
 Εκδότης
 Νίκος Ευθυμιάδης
 Διευθυντής
 Ιορδάνης Καϊσερλίδης
 Εκδοτική επιτροπή
 Γιώργος Αναστασιάδης, Άρις Γεωργίου,
 Ιορδάνης Καϊσερλίδης, Κώστας Μπλιάτκας,
 Ηρακλής Παπαϊωάννου, Γρηγόρης Πασχαλίδης,
 Ματούλα Σκαλτσά, Πάνος Τζώνος
 Συνεργάτες τεύχους
 Γιώργος Αναστασιάδης, Ευθυμία Γεωργιάδου-
 Κούντουρα, Άρις Γεωργίου, Χαράλαμπος
 Γουνελάς, Ιορδάνης Καϊσερλίδης, Περσεφόνη
 Καραμπάτη, Βασίλης Κονιόρδος, Γιώργος
 Κορδομενίδης, Κώστας Μπλιάτκας, Νικολέττα
 Ξούρη, Πιεραντώνιο Παπάζογλου,
 Συραγώ Τσιάρα.
 Εικονογράφηση / φωτογραφίες
 Άρις Γεωργίου, Νώντας Στυλιανίδης
 Γραμματεία / Συνδρομές
 Μαρία Αργυρίου / 2310.551754
 Διορθώσεις δοκιμών
 Γιώργος Κορδομενίδης
 Κεντρική διάθεση
 Κέντρο του Βιβλίου
 Λαοσάνη 3, 54622, Θεσσαλονίκη
 2310.237515
 Γραφιστική επιμέλεια
 Άρις Γεωργίου
 Σελιδοποίηση / Pre-press
 De Novo
 Εκτύπωση / Βιβλιοδεσία
 Grafo A.E.
 Φωτογραφία οπισθοφύλλου
 Ο Εμμανουήλ Κριαράς
 Συνδρομές και παλαιοί τόμοι
 Παραγγελίες: 2310.551754 [με αντικαταβολή]
 και www.peebe.gr [με πιστωτική κάρτα]

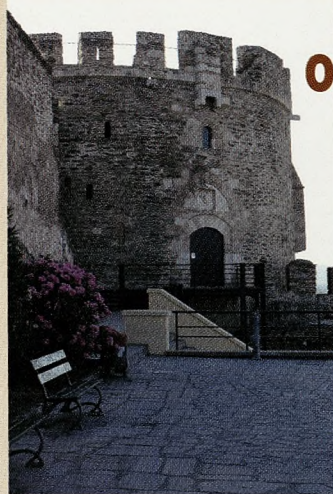
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ
 Φράγκων 6-8
 54626 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
 Τ 2310.551754
 F 2310.551748
 Για επιστολές:
 Τ.Θ. 10756. 54110 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
 peebe2@otenet.gr
 www.peebe.gr

Τιμή τεύχους: € 10
 Ετήσια συνδρομή εσωτερικού: € 30
 Ετήσια συνδρομή εξωτερικού:
 Ευρώπη € 50 | Αμερική € 60

949.5658
 Θεσ
 Τ. 30
 LIBRARY
 ANATOLIA COLLEGE
 Thessaloniki, Greece
 12027616

- 3 Κι όμως... κινείται!.. (Η Θεσσαλονίκη)
 του Νίκου Ευθυμιάδη
- 4 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ
 Ο Πύργος του Τριγωνίου
 του Βασίλη Κονιόρδου
- 14 ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
 Εμμανουήλ Κριαράς
 του Κώστα Μπλιάτκα
- 26 ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ
 Αρχαία Ελληνική Περιβαλλοντική Μηχανική
 του Πιεραντώνιου Παπάζογλου
- 32 ΧΩΡΟΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
 Το Μουσείο του Μακεδονικού Αγώνα
 της Περσεφόνης Καραμπάτη
- 38 ΤΕΧΝΕΣ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
 2η Μπιενάλε Θεσσαλονίκης
 της Ευθυμίας Γεωργιάδου-Κούντουρα
- 46 Από τη Μαγιάρα στη Θεσσαλονίκη
 της Συραγώ Τσιάρα
- 52 ΓΡΑΜΜΑΤΑ
 Η ανταπόκριση του Κωστή Παλαμά μέσω της ποίησης
 στις ιδεολογικές εξελίξεις της εποχής του
 του Χ.-Δ. Γουνελά
- 60 Αλεξάνδρα Μπακονίκα
 του Γιώργου Κορδομενίδη
- 62 ΚΤΙΡΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
 Τα «σύμβολα» της πόλης
 του Γιώργου Αναστασιάδη
- 66 ΑΠΟΣΤΑΓΜΑΤΑ
 από τον Γιώργο Αναστασιάδη
- 68 ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ
 Δ.Ι. Δελιβάνης
- 72 ΔΗΓΜΑΤΑ και ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΑ
 Άρις Γεωργίου, Ιορδάνης Καϊσερλίδης, Νικολέττα Ξούρη
- 75 ΒΙΒΛΙΑ
 Γιώργος Αναστασιάδης, Ιορδάνης Καϊσερλίδης
- 78 ART FOCUS
 Leena Naumanen

Ο Πύργος του Τριγωνίου

Αρχαία Ελληνική Περιβαλλοντική Μηχανική

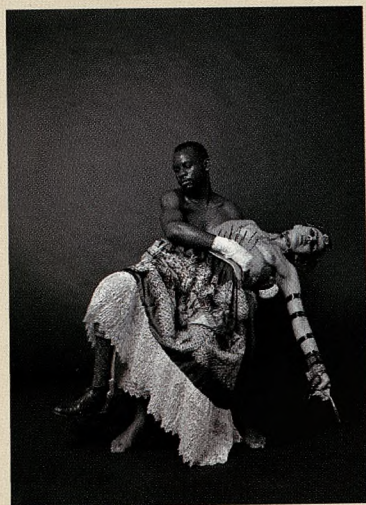

Εμμανουήλ Κριαράς

Το Μουσείο του Μακεδονικού Αγώνα

Αλεξάνδρα Μπακονίκα

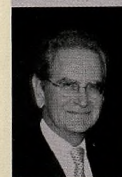
2η Μπιεννάλε Θεσσαλονίκης

Δημήτριος Ι. Δελιβάνης

Αλεξάνδρα Μπακονίκα

του Νίκου Ευθυμιάδη

Κωστής Παλαμάς

Τα «Σύμβολα» της πόλης

ΚΑΙ ΟΜΩΣ... ΚΙΝΗΤΑΙ... (Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ)

Ένα συχνό αίσθημα που κυκλοφορεί ανάμεσα σε πολλούς Θεσσαλονικείς είναι μία διάχυτη γκρίνια για όλους και για όλα. Δε μας αρέσουν αυτά, δε μας αρέσουν εκείνα, δε μας αρέσουν αυτοί, δε μας αρέσουν οι άλλοι. Αυτή η κατάσταση έχει ένα και μοναδικό αποτέλεσμα: να θεωρούμαστε συλλήβδην όλοι μίζεροι και καθηλωμένοι σε μία κατάσταση που είναι το ακριβώς αντίθετο της προόδου. Κι όμως. Αυτή η πόλη συνεχίζει να «παράγει» πολιτισμό και επίσης να αποτελεί φυτώριο νέων δημιουργικών δυνάμεων. Σε όλους τους τομείς. Θα φέρουμε μερικά παραδείγματα. Πρόσφατα εγκαινιάστηκε το νέο Δημαρχιακό Μέγαρο της Θεσσαλονίκης που, άσχετα αν αρέσει ή όχι, αποτελεί αναμφίβολα μία αξιοπρεπή στέγη για τις υπηρεσίες του Δήμου Θεσσαλονίκης διαγράφοντας οριστικά τη μιζέρια του παλιού Δημαρχείου και των διαφόρων ενοικιαζόμενων ακατάλληλων κτιρίων. Επίσης πριν λίγους μήνες ολοκληρώθηκε το πρώτο τμήμα της νέας παραλίας που κατά γενική ομολογία αποτελεί μια αξιόλογη αρχιτεκτονική παρέμβαση απόλυτα ταιριαστή στο παραλιακό μέτωπο της Θεσσαλονίκης. Πρόσφατα αποδόθηκε στο κοινό, πλήρως αναστηλωμένος, ο Λευκός Πύργος που φιλοξενεί στο εσωτερικό του μια ενδιαφέρουσα διαδρομή σχετικά με την ιστορία της Θεσσαλονίκης. Ακόμη η 9η Εφορία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων ολοκλήρωσε τις αναστηλωτικές εργασίες στον Πύργο του Τριγωνίου (στο συγκρότημα του Επταπυργίου) που σύντομα θα είναι επισκέψιμο για τους πολίτες της Θεσσαλονίκης και τους επισκέπτες της. Η «ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΠΕΝΤΕ ΜΟΥΣΕΙΩΝ» της Θεσσαλονίκης που άρχισε να αποδίδει ενδιαφέροντες καρπούς με σημαντικές συνέργειες. Ο καθιερωμένος θεσμός των «Δημητρίων» που φέτος διανύουν την 44η διοργάνωση, το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος, το Μέγαρο Μουσικής Θεσσαλονίκης, η πλούσια εικαστική κίνηση (Biennale, Picasso, Miro, εκθέσεις των διαφόρων γκαλερί της Θεσσαλονίκης κλπ) μικρά μουσικά σχήματα νεαρών απόμων που αναδεικνύουν τις δυνατότητες τους τόσο στην κλασική μουσική όσο και στη σύγχρονη, παρουσιάσεις βιβλίων και μία μεγάλη σειρά άλλης μορφής πολιτιστικών δραστηριοτήτων συνηγορούν στο ότι η Θεσσαλονίκη διαθέτει πολλές και ποικίλες δημιουργικές δυνάμεις στον χώρο του πολιτισμού, δυνάμεις οι οποίες προσδίδουν μία φρεσκάδα και μία ζωντάνια που μας κάνει αισιόδοξους και πρέπει να αναδεικνύεται. Όλες οι παραπάνω αναφορές μας σκοπό έχουν να καταδείξουν ότι «κι' όμως ... κάτι κινείται» στην πόλη μας, κάτι που πρέπει όλοι να υποστηρίξουμε. Μια, πρόσθετη, σοβαρή προσπάθεια να ελαχιστοποιηθούν τα αρνητικά στοιχεία του «πολιτισμού της καθημερινότητας» μπορεί να κάνουν την διαφορά που χρειάζεται η πόλη για ένα αποτέλεσμα για το οποίο θα είμαστε όλοι περήφανοι.

Του Βασίλη Κονιόρδου
Αρχιτέκτονα
Προϊσταμένου του Τμήματος
Αρχαιολογικών Έργων
9ης Εφορίας Βυζαντινών Αρχαιο-
τήτων

Ο Πύργος του Τριγωνίου

Ο μεγάλος βορειοανατολικός κυλινδρικός Πύργος της οχύρωσης της Θεσσαλονίκης συναντάται στις ιστορικές πηγές με τις ονομασίες *Τζιντζιρλή-Κουλέ* (που μεταφράζεται ως *Πύργος της Αλυσίδας*) ή *Κουσακλή-Κουλέ* (που μεταφράζεται ως *Ζωσμένος Πύργος*). Οι ονομασίες αυτές του είχαν αποδοθεί εξαιτίας του λίθινου κοσμήτη που τον "περιδένει" εν είδει αλυσίδας. Ονομάστηκε από τους ερευνητές *Πύργος του Τριγωνίου* κατά τον 20ό αι., με βάση το κείμενο του ιστορικού της αλώσεως της Θεσσαλονίκης Ιωάννη Αναγνώστου, ο οποίος ονομάζει την περιοχή αυτή των τειχών *Τριγώνιον*.

Κατασκευάστηκε από την οθωμανική διοίκηση μετά την κατάληψη της Θεσσαλονίκης το 1430, πιθανότατα το δεύτερο μισό του 15ου αιώνα, με σκοπό την ενίσχυση της συμβολής του βόρειου με το ανατολικό τείχος. Η κτητορική επιγραφή του Πύργου δεν έχει εντοπιστεί και στις γραπτές πηγές δεν γίνεται σαφής αναφορά στον ακριβή χρόνο κατασκευής του, ωστόσο τα μορφολογικά και τυπολογικά του χαρακτηριστικά και η σύγκρισή του με άλλα οθωμανικά οχυρωματικά έργα της ίδιας περιόδου, όπως ο Λευκός Πύργος, ενισχύουν τον παραπάνω προσδιορισμό χρονολόγησης της κατασκευής του.

Πάνω από το άνοιγμα της κατασκευασμένης με λαξευτούς λίθους είσοδου του Πύργου υπάρχει ένα οξυκόρυφο τυφλό τοξωτό αψίδωμα με μία ορθογώνια εσοχή εντός της οποίας, ενδεχομένως, υπήρχε η κτητορική επιγραφή.

Περιγραφή του Πύργου - Ιστορική αναδρομή

Ο Πύργος αποτελεί ένα κατά προσέγγιση κυλινδρικό σώμα με διάμετρο που ελαττώνεται όσο αυξάνεται το ύψος του. Η διάμετρός του κυμαίνεται από 24,85 μ. στη βάση του έως ~ 23,45 μ. στη στάθμη του δώματος. Η κλίση που έχει η εξωτερική του επιφάνεια λόγω της ελάττωσης της διαμέτρου του εμφανίζεται πιο έντονη μέχρι ένα ορισμένο ύψος του και έπειτα γίνεται πιο ήπια. Στη στάθμη αλλαγής της κλίσης της εξωτερικής επιφάνειας ο Πύργος περιβάλλεται από, καμπύλης διατομής, πώρινο λαξευμένο κοσμήτη, χαρακτηριστικό που του έδωσε την ονομασία «Τζιντζιρλή Κουλέ» και «Κουσακλή Κουλέ». Αυτός ο κοσμήτης περιβάλλει το τμήμα της περιμέτρου του Πύργου που βρίσκεται εκτός των τειχών. Δεύτερος πώρινος κοσμήτης ορθογωνικής διατομής περιβάλλει όλη την περίμετρο του Πύργου στη στάθμη του δώματός του.

Το έδαφος στο οποίο εδράζεται το μνημείο εμφανίζει έντονη κλίση, η οποία έχει διαφοροποιηθεί κατά το πέρασμα των αιώνων εξαιτίας των προσχώσεων και των δια-

φόρων τεχνητών επεμβάσεων. Από τη διαμορφωμένη στάθμη του εδάφους από τη νοτιοανατολική πλευρά το ύψος του κυμαίνεται στα 20,00-22,00 μ. ενώ το ύψος του Πύργου από τη βορειοδυτική πλευρά από τη στάθμη της διαμορφωμένης πλατφόρμας είναι 11,15 μ.

Η εξωτερική επιφάνεια που περιβάλλει τον μεγάλο όγκο του μνημείου διακόπτεται από την ύπαρξη ελάχιστων ανοιγμάτων. Δύο μορφολογικές προεξοχές εντοπίζονται στη δυτική και νότια πλευρά, οι οποίες αποτελούν στοιχεία αμυντικής οχυρωματικής αρχιτεκτονικής με χρήση καταχύστρας και παρατηρητηρίου, αντίστοιχα.

Η κατάληξη του κεντρικού κλιμακοστασίου οδηγεί στο δώμα, όπου ήταν εγκατεστημένη συστοιχία πυροβόλων όπλων στα κενά μεταξύ των επάλξεων της περιμετρικής τοιχοποιίας.

Ρωμαϊκή περίοδος

Νότια από τον Πύργο Τριγωνίου και εφαιπτόμενα σε αυτόν εντοπίζονται δύο φάσεις του ρωμαϊκού ανατολικού τείχους, η αρχική και η μεταγενέστερη ενίσχυσή της. Δυτικά από την είσοδο του Πύργου, κάτω από τη σύγχρονη ξύλινη εξέδρα πρόσβασης, αποκαλύφθηκε τμήμα ρωμαϊκού τετραγωνικού πύργου, που ενώνεται με την πρώτη φάση του ρωμαϊκού τείχους και την ενίσχυσή του και χρονολογείται στην πρώιμη φάση των ρωμαϊκών οχυρώσεων. Από τον ρωμαϊκό αυτόν πύργο έχει αποκαλυφθεί η νοτιοδυτική γωνία του και τμήμα της βόρειας πλευράς του, ενώ μέρος της δυτικής τοιχοποιίας έχει συμπληρωθεί καθ' ύψος κατά τις εργασίες συντήρησης - αποκατάστασής του.

Νοτιότερα από τον Πύργο Τριγωνίου σώζεται ένας ακόμα από τους τετραγωνικούς πύργους της πρώτης φάσης του ρωμαϊκού τείχους, ο οποίος μετατράπηκε μεταγενέστερα σε χριστιανικό χώρο λατρείας, ανοίγοντας μια κόγχη εσωτερικά στον ανατολικό του τοίχο.

Παλαιοχριστιανική περίοδος

Κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο, ενισχύθηκε η βορειοανατολική γωνία των τειχών της πόλης με τετράπλευρο πύργο μεγαλύτερων διαστάσεων από αυτόν της ρωμαϊκής περιόδου. Οι ανασκαφικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν εξωτερικά και εσωτερικά του Πύργου Τριγωνίου αποκάλυψαν τμήματα αυτού του παλαιοχριστιανικού τετραγωνικού πύργου. Ειδικότερα, οι μελετητές εντόπισαν στο εσωτερικό του Πύργου Τριγωνίου τμήματα της νότιας, ανατολικής και βόρειας τοιχοποιίας του αντίστοιχου παλαιοχριστιανικού. Οι εξωτερικές διαστάσεις του παλαιοχριστιανικού αυτού πύργου υπολογίζονται σε 14,50 μ. μήκος στην ανατολική πλευρά και σε 18,00 μ. περίπου στη βόρεια. Επίσης, ο προσανατολισμός του πύργου οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η κάτοψή του διαμορφωνόταν αφήνοντας ελεύθερες τρεις γωνίες, δίνοντας έτσι τη δυνατότητα ελέγχου και άμυνας προς βορρά, ανατολή και νότο.

Βυζαντινή περίοδος

Μεγάλης έκτασης επισκευές στα τείχη της Θεσσαλονίκης πραγματοποιήθηκαν στο πρώτο μισό του 7ου αι., με την κατασκευή του λεγόμενου τείχους του Πύρρου, ακολουθώντας τη ρωμαϊκή χάραξη και κάνοντας συμπληρώσεις όπου χρειαζόταν, αφήνοντας και τμήματα του ρωμαϊκού ιστού εμφανή. Στην περιοχή Τριγωνίου η επέμβαση που μπορεί να προσδιοριστεί χρονικά με ακρίβεια είναι η κατασκευή της πύλης της Άννας Παλαιολογίνας, στον τριγωνικό πρόβολο βόρεια του Πύργου Τριγωνίου. Η πύλη κτίστηκε κατ' εντολή της αυτοκράτειρας, κατά τη διαμονή της στη Θεσσαλονίκη το 1355, όπως μαρτυρεί και η μαρμάρινη επιγραφή στην παραστάδα.

Κατά τα βυζαντινά χρόνια πραγματοποιήθηκε η επέκταση προς τα βόρεια του τειχισμένου χώρου της Θεσσαλονίκης με τη δημιουργία της Ακρόπολης, καθιστώντας πιο σημαντική τη θέση του Πύργου Τριγωνίου για την υπεράσπιση της νοτιοανατολικής γωνίας της Ακρόπολης.

Δεν είναι γνωστές οι μετατροπές και επεμβάσεις που έγιναν κατά τη βυζαντινή περίοδο στον παλαιοχριστιανικό πύργο που εντοπίστηκε εντός του Πύργου Τριγωνίου. Φαίνεται όμως ότι η βορειοανατολική γωνία των τειχών αποκτά παράλληλα και έναν θρησκευτικό χαρακτήρα. Με τις ανασκαφές που πραγματοποιήθηκαν στο χώρο το 1971 από τους αρχαιολόγους Ευθύμιο Τσιγαρίδα και Έλλη Πελεκανίδου αποκαλύφθηκε προσκυνηματική κόγχη, διακοσμημένη με τοιχογραφία, ενσωματωμένη στο ανατολικό τείχος. Σε επαφή με αυτήν αποκαλύφθηκε συστοιχία δώδεκα καμαροσκεπών τάφων.

Το 1994, μετά την κατάρρευση του τοίχου αντιστήριξης, πάνω από τον οποίο είχε διαμορφωθεί ο χώρος πρασίνου-διάδρομος πρόσβασης προς τον Πύργο, διενεργήθηκαν σωστικές ανασκαφές από την 9η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων με την αρχαιολόγο Έλλη Πελεκανίδου. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών αυτών, νότια του Πύργου Τριγωνίου, αποκαλύφθηκαν δύο νέες προσκυνηματικές κόγχες που είχαν ανοιχθεί στην εσωτερική παρειά του ρωμαϊκού τείχους, η μία εκ των οποίων ήταν διακοσμημένη με τοιχογραφία που ανήκε σε παρεκκλήσιο χρονολογούμενο στα τέλη του 13ου αι. Αποκαλύφθηκαν επίσης τρεις κινστέρνες επιχρισμένες με υδραυλικό κονίαμα στον ίδιο χώρο, οι οποίες χρονολογούνται από την παλαιοχριστιανική περίοδο και έπαψαν να λειτουργούν όταν κατέρρευσε η οροφή τους. Μεταγενέστερα χρονολογούνται τα περίτεχνα ακιδογραφήματα (graffiti) με μαύρο κάρβουνο που απεικονίζουν ιστιοφόρα πλοία και βρέθηκαν σχεδιασμένα στις εσωτερικές παρειές των κινστερνών, τα οποία αποτυπώθηκαν, μελετήθηκαν και δημοσιεύθηκαν από τον γράφοντα.

Κατά τη διάρκεια μεταγενέστερων ανασκαφικών τομών οι οποίες πραγματοποιήθηκαν το 1997 στους εσωτερικούς χώρους του Πύργου από την αρχαιολόγο Αικατερίνη Τσιγαρίδα και αργότερα από την αρχαιολόγο Αικατερίνη Κούσουλα προέκυψαν:

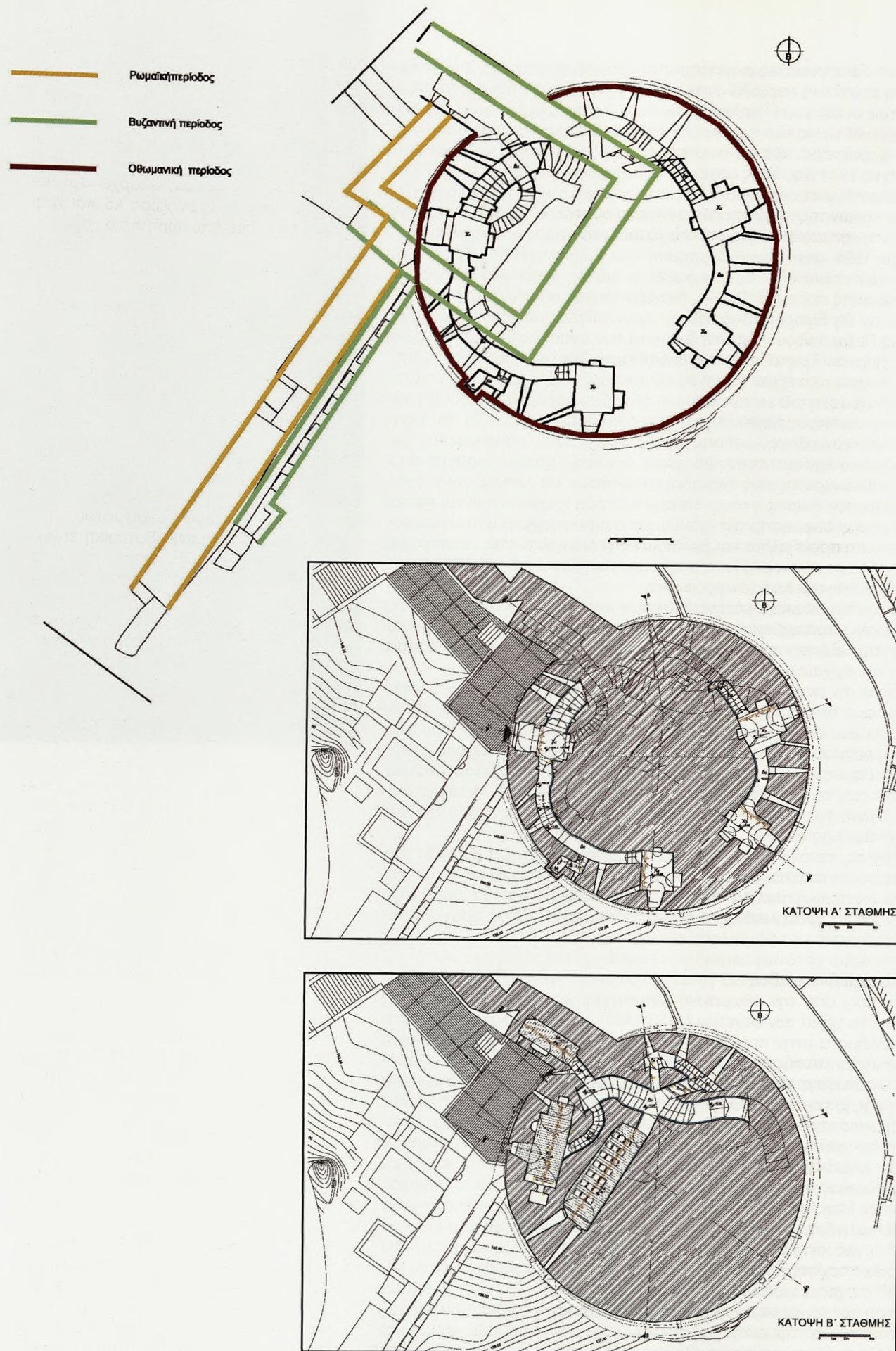
Από την ανασκαφική τομή που πραγματοποιήθηκε στον βόρειο διάδρομο αποκαλύφθηκε τμήμα της βόρειας πλευράς τού, ενσωματωμένου στον κυλινδρικό, παλαιοχριστιανικού πύργου, ενώ από τη διερεύνηση τομής στην πλευρική τοιχοποιία του διαδρόμου καθόδου προς τα δύο πυροβολεία αποκαλύφθηκε η βορειοανατολική γωνία του τετράπλευρου αυτού πύργου. Αντίστοιχα, σε άλλη διερευνητική τομή, στο νότιο κλιμακοστάσιο, βρέθηκε τμήμα της νότιας πλευράς του.

Τέλος, σε ανασκαφική τομή που διενεργήθηκε στο δάπεδο του δώματος αποκαλύφθηκε τοιχοποιία η οποία ενδεχομένως να ανήκει στην ανατολική πλευρά του παλαιοχριστιανικού πύργου, ορίζοντας έτσι και το ανατολικό όριο του τετράπλευρου αυτού προγενέστερου πύργου.

Οθωμανική περίοδος

Λίγο πριν από την οθωμανική κατάκτηση, και ενώ η Θεσσαλονίκη ήταν στα χέρια των Βενετών (1423-1430), τα τείχη εμφάνιζαν αρκετά προβλήματα στην περίμετρό τους, καθώς μαρτυρούνται ενέργειες μερικής αποκατάστασης των βλαβών, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο αυτόπτης μάρτυρας και συγγραφέας του χρονικού της άλωσης της πόλης του 1430, Ιωάννης Αναγνώστου. Η άλωση της Θεσσαλονίκης από τους Οθωμανούς, σύμφωνα με τον Ι. Αναγνώστου, έγινε από την ευάλωτη βορειοανατολική γωνία των τειχών, το *Τριγώνιον*. «*Των κλιμάκων μίαν κατά το Τριγώνιον θέντες, ου γωνία τις ην εκ πύργου και ουκ είχεν, όθεν αν τις της ανόδου κωλύσαι τον αναβαίνοντα*». Μετά το 1430, οι Οθωμανοί προχώρησαν στην ανέγερση του νέου κυλινδρικού πύργου, πάνω στα ερείπια του παλαιοχριστιανικού. Ο Πύργος κατασκευάστηκε με αυτήν τη δομή για να αντιμετωπίσει τις νέες τεχνικές πολέμου με τη χρήση των πυροβόλων όπλων και όλος ο σχεδιασμός του εξυπηρετεί το σκοπό αυτό, όπως το μεγάλο πάχος των τοιχοποιιών του και το κυλινδρικό του σχήμα, που υπαγορεύθηκαν από την ανάγκη εξοστρακισμού των βλημάτων, καθώς και την εξασφάλιση εποπτείας όλης της γύρω περιοχής.

Αρχές έως τέλος 20ού αιώνα

Οι λιγοστές πληροφορίες που υπάρχουν για την περιοχή Τριγωνίου για τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αι. προέρχονται κυρίως από αναμνηστικές καρτ-ποστάλ της Θεσσαλονίκης που αποτυπώνουν τον Πύργο Τριγωνίου και τον αδόμητο περιβάλλοντα χώρο. Τα πρώτα χαμηλά σπίτια εμφανίζονται ιδιαίτερα μετά το κύμα προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής το 1922.

Από την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης (1912) έως τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ο Πύργος χρησιμοποιήθηκε ευκαιριακά από τον ελληνικό στρατό.

Κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής (1940-1944) αποτέλεσε το μοναδικό καταφύγιο για τους κατοίκους της ευρύτερης περιοχής, στους εσωτερικούς χώρους του οποίου κατέφευγαν για να προστατευθούν από τους αεροπορικούς βομβαρδισμούς.

Μετά τον πόλεμο, εξαιτίας της γεωγραφικής του θέσης, εγκαταστάθηκαν στο δώμα του κανόνια για να συμβάλλουν στους επετειακούς εορτασμούς της πόλης με κανονιοβολισμούς.

Ο Πύργος, λόγω των πολλών ετών εγκατάλειψης, παρουσίαζε βλάβες και φθορές διαφόρων τύπων, βασικότερες από τις οποίες αποτελούσαν οι ρηγματώσεις και η προσβολή από την υγρασία. Σε μεγάλη έκταση παρουσιαζόταν επίσης αποσάθρωση κονιαμάτων πλίνθων και μερικών λίθων, καθώς και απώλεια του υλικού της τοιχοποιίας. Πρόσθετη επιβάρυνση του φέροντα οργανισμού του μνημείου και ιδιαίτερα της περιοχής του δώματος, όπου κατέρρευσαν τμήματα των επάλξεων, επέφερε ο ισχυρός σεισμός του 1978.

Προκειμένου να αντιμετωπιστούν άμεσα μερικά από τα παραπάνω προβλήματα εκτελέστηκαν την περίοδο 1993-1995, υπό την επίβλεψη του γράφοντος, στερεωτικές εργασίες στην περιμετρική εξωτερική τοιχοποιία του Πύργου με τοπικές ανακτήσεις, αρμολογήματα, συμπληρώσεις στο δάπεδο του δώματος και αποκατάσταση των μαρμαρίνων υδρορροών. Κατά την περίοδο 2007-2008, στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου «Πολιτισμός», πραγματοποιήθηκαν στερεωτικές εργασίες με στόχο τη μεθοδική αποκατάσταση των προβλημάτων παθολογίας του μνημείου. Οι εργασίες αφορούσαν καθαρισμούς τοιχοποιίας, τοπικές στερεωτικές εργασίες, ανακτήσεις, αρμολογήματα, ραφές, ενέματα, εφαρμογή επιχρισμάτων και τη στεγανοποίηση του δώματος.

Η δομή του Πύργου

Ο Πύργος του Τριγωνίου, όπως φαίνεται στις δύο κατόψεις (Α και Β), περιλαμβάνει επτά χώρους: την είσοδο (Χ1), τρία πυροβολεία (Χ2, Χ3, Χ4), δύο χώρους βοηθητικής χρήσης (Χ5, Χ8) και τον «χώρο φρουράς» (Χ7). Μέσα από τον Πύργο γίνεται η πρόσβαση και σε έναν ακόμη χώρο (Χ6), ο οποίος βρίσκεται ενσωματωμένος στο βόρειο βυζαντινό τείχος της πόλης.

Οι χώροι βρίσκονται σε διαφορετικές μεταξύ τους στάθμες εκτός από τα τρία πυροβολεία, τα οποία διαμορφώνονται στο ίδιο επίπεδο. Η πρόσβαση σε κάθε χώρο γίνεται μέσω διαδρόμων και κλιμακοστασίων, χωρίς να υπάρχει μια ενιαία κυκλική κίνηση κυκλοφορίας.

Τα τρία πυροβολεία καλύπτουν την εξωτερική περίμετρο του Πύργου του Τριγωνίου από ανατολικά έως και νότια, από όπου υπήρχε ο κίνδυνος ενδεχόμενης επίθεσης.

Στοιχεία οχυρωματικής αρχιτεκτονικής

Από το σώμα του Πύργου εξέχουν δύο καταχύστρες. Η πρώτη διαμορφώνεται πάνω από την είσοδο και έχει διπλή λειτουργία: την απώθηση των πολιορκητών με τη ρίψη καυτού νερού και την προφύλαξη των ξύλινων θυρόφυλλων της εισόδου με τη ρίψη κρύου νερού. Η δεύτερη καταχύστρα, εκτός των τειχών, υπάρχει στη νοτιοδυτική πλευρά του Πύργου, στον χώρο Χ5, και χρησίμευε και ως παρατηρητήριο-αποχωρητήριο.

Οι καταχύστρες φέρονται από φουρούσια επιμελώς διαμορφωμένα, με καμπυλωμένη την κάτω παρειά τους. Η δεύτερη μάλιστα στέφεται με στέγη σε πυραμιδοειδή μορφή. Στο σημείο που συναντά την τοιχοποιία κοσμεύεται με κεραμικό διακοσμητικό μορφής τριφυλλίου.

Χαρακτηριστική είναι η ομοιότητα στη διαμόρφωση της καταχύστρας της εισόδου του Πύργου με αντίστοιχη που εντοπίζεται στο κάστρο της Aigues Mortes του 13ου αι. στη Γαλλία.

Στην εξωτερική περίμετρο του δαπέδου του δώματος υπάρχουν τρεις οπές στο τμήμα του Πύργου που βρίσκεται εκτός των τειχών, οι οποίες διατρύπουν το σώμα του Πύργου και με τη μορφή ανοίγματος καταλήγουν με κλίση στην κατακόρυφη εξωτερική επιφάνειά του. Οι οπές, οι οποίες λειτουργούσαν ως πολεμικές θυρίδες και ως καταχύστρες, βρίσκονται πάνω από τα τρία πυροβολεία και ενίσχυαν την άμυνα. Επίσης, πάνω στις βόρειες επάλξεις διαμορφώνονται υψίκορμα, σφηνοειδή ανοίγματα τα οποία λειτουργούσαν ως πολεμίστρες.

Μορφολογικά στοιχεία

Το μορφολογικό στοιχείο που έχει χαρακτηρίσει το μνημείο είναι ο κοσμήτης του. Πρόκειται για προεξοχή ημικυκλικής διατομής από πωρόλιθο, η οποία τονίζει το σημείο στο οποίο μεταβάλλεται η κλίση της τοιχοποιίας. Δεύτερος κοσμήτης ορθογωνικής διατομής επαναλαμβάνεται και στη στάθμη που αντιστοιχεί στο δάπεδο του δώματος. Οι δύο κοσμήτες διαχωρίζουν το σώμα του Πύργου σε βάση, κορμό και στέψη.

Επιμέρους ιδιαίτερο μορφολογικό χαρακτηριστικό αποτελεί η σφαίρα από πωρόλιθο που εξέχει από την τοιχοποιία με νοτιοανατολικό προσανατολισμό. Ειδικής κατασκευής είναι οι μαρμαρίνες υδρορροές στη στάθμη του δώματος που, προεξέχοντας από την εξωτερική τοιχοποιία, απομακρύνουν τα όμβρια.

Ελάχιστα είναι τα στοιχεία του εσωτερικού που δέχονται ιδιαίτερη φροντίδα ως προς τη μορφή τους. Το τζάκι αποτελεί σημαντικό στοιχείο της υποδομής του χώρου φρουράς (Χ7), έχει τοξωτή κάλυψη από πλίνθους και στηρίζεται σε φουρούσια από πωρόλιθο.

Περιγραφή των χώρων του Πύργου και των επεμβάσεων αποκατάστασής του

Πυροβολεία (Χ2-Χ3-Χ4): Η βασική μονάδα χώρου, που επαναλαμβάνεται στην πρώτη στάθμη του Πύργου, είναι το πυροβολείο, ορθογωνικής κάτοψης. Στο πάχος της εξωτερικής τοιχοποιίας κάθε πυροβολείου διαμορφώνεται ένα τραπεζοειδές άνοιγμα, η *κανονιοθυρίδα*, η οποία στεγάζεται με ημικολουροκωνική καμάρα και καταλήγει σε τοξωτό άνοιγμα. Για την κάλυψη των ιδιαίτερων αναγκών αερισμού του πυροβολείου από την καύση της πυρίτιδας έχουν διαμορφωθεί τετράπλευρα

ανοίγματα επάνω και δίπλα από την κανονιοθυρίδα.

Σε κάθε πυροβολείο υπάρχουν αψιδωτές εσοχές από τις οποίες όσες διαμορφώνονται με κτιστό πεζούλι χρησίμευαν για τη συγκέντρωση των εφοδίων και βρίσκονται απέναντι από την κανονιοθυρίδα, ενώ οι υπόλοιπες χρησίμευαν για την προστασία του πυροβολητή από την παλινδρομική κίνηση του πυροβόλου κατά την εκπυρσοκρότηση και βρίσκονται σε μία από τις δύο άλλες πλευρές. Τα μέτωπα όλων των αψιδωτών εσοχών διαμορφώνονται με πλίνθινα τόξα.

Η κάλυψη κάθε χώρου πυροβολείου γίνεται από πλίνθινη ημικυλινδρική καμάρα και το δάπεδό του έχει επίστρωση από ακανόνιστες λίθινες πλάκες.

Στα εσωράχια της καμάρας των κανονιοθυρίδων όλων των πυροβολείων εντοπίζονται επιγραφές από πυροβολητές του 20ού αιώνα.

Στη νοτιοδυτική πλευρά του πυροβολείου (X3) εντοπίζεται –επιπλέον– και δεύτερη αψιδωτή εσοχή με ευρύτερο άνοιγμα και μεγαλύτερο ύψος από την παρακείμενή της. Με την τοπογραφική μέθοδο αποτύπωσης, διερευνήθηκαν τα υψόμετρα των δαπέδων των δύο πυροβολείων (X3 και X4) και διαπιστώθηκε ότι βρίσκονται στην ίδια στάθμη. Η διαπίστωση αυτή δημιουργεί έναν προβληματισμό για την ύπαρξη μιας άλλης (αρχικής;) χάραξης επικοινωνίας μεταξύ των τριών πυροβολείων, που θα είχε ως στόχο την απρόσκοπτη μεταφορά εφοδίων και προσωπικού μέσω ενός επιπλέον διαδρόμου επικοινωνίας ανάμεσα στα πυροβολεία X3 και X4.

Εξαιτίας των πολλών ετών εγκατάλειψης του μνημείου, οι τοιχοποιίες των διαδρόμων και των εσωτερικών χώρων του είχαν καλυφθεί με νεότερες επικαθίσεις αιθάλης και σκόνης. Κατά τις εργασίες αποκατάστασης του Πύργου, το 2008, πραγματοποιήθηκε καθαρισμός ακριβείας των ευαίσθητων τοιχοποιιών του, ώστε να αποκαλυφθεί η υγιής τοιχοποιία και οι φθορές οι οποίες πριν δεν ήταν εύκολο να εντοπισθούν με τη μακροσκοπική παρατήρηση. Με τη μέθοδο αυτή διατηρήθηκε η αρχική τους πάτινα και παράλληλα προστατεύθηκε η υφή των λίθων και των πλίνθων, καθώς και των αυθεντικών συνδετικών κονιαμάτων.

Στο νότιο πυροβολείο (X4), κατά το 2007 πραγματοποιήθηκαν από εξειδικευμένο συντηρητή έργων τέχνης η στερέωση των σαθρών κονιαμάτων μέσω εμποτισμού, η στερέωση των αποκολλημένων υποστρωμάτων, και έγιναν περιμετρικές συγκρατήσεις (στεφανώματα) και συμπληρώσεις με νέο κονίαμα.

Για να αντιμετωπιστούν γενικά οι μεγάλες ρωγμές στα πυροβολεία, εκτός από τις ραφές που προηγήθηκαν, εφαρμόστηκε η τεχνική της πλήρωσης με ενέματα συμβατά με το συνδετικό κονίαμα της λιθοδομής. Ο συνδυασμός της τεχνικής των ραφών και των ενεμάτων που ακολούθησαν, συνετέλεσε στη σφράγιση της διαμπερούς ρωγμής με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο.

Ο χώρος (X5) με νοτιοδυτικό προσανατολισμό είχε χρήση παρατηρητηρίου και αποχωρητηρίου και προεξέχει από το σώμα του Πύργου, διαμορφώνοντας τη νοτιοδυτική καταχύστρα του Πύργου. Η οροφή του επίσης διαμορφώνεται από πλίνθινη ημικυλινδρική καμάρα.

Ένας άλλος χώρος (X6) που συναντά ο επισκέπτης ανεβαίνοντας το κεντρικό κλιμακοστάσιο προς το δώμα, και είχε πιθανά βοηθητική χρήση, έχει ορθογωνική κάτοψη και η μεγάλη πλευρά του αποτελεί τμήμα του βόρειου βυζαντινού τείχους της οχύρωσης της Θεσσαλονίκης. Ο αρμός της ένωσης του Πύργου με το προγενέστερο τείχος στο χώρο αυτό είναι ορατός τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό του.

Στο δάπεδο του χώρου είχε διενεργηθεί ανασκαφική τομή, η οποία αποκάλυψε την κατασκευαστική δομή του. Εντοπίστηκαν δύο δοκοθήκες, στις οποίες εδράζονταν ξύλινα δοκάρια, με το ένα να διατηρείται σε αρκετά καλή κατάσταση. Τα ξύλινα δοκάρια διαμόρφωναν το υπόστρωμα για τις λίθινες πλάκες του δαπέδου. Η κάλυψη και του χώρου αυτού διαμορφώνεται από πλίνθινη ημικυλινδρική καμάρα και σήμερα χρησιμεύει για τη φύλαξη και μελλοντικά για την ενημέρωση των επισκεπτών του μνημείου.

Ο χώρος της φρουράς (X7) έχει και αυτός κατά προσέγγιση ορθογωνική κάτοψη και βρίσκεται πάνω από τον χώρο της εισόδου. Στον δυ-

τικό τοίχο του βρίσκονται δύο ανοίγματα: ένα τραπεζοειδούς κάτοψης αψιδωτό για την εποπτεία της εισόδου του Πύργου και ένα δεύτερο μικρότερο στην ένωση της δυτικής με τη βόρεια πλευρά του. Εκεί βρίσκεται επίσης και το μοναδικό τζάκι του Πύργου.

Στη βόρεια πλευρά βρίσκεται αψιδωτή εσοχή με κτιστό πεζούλι, της οποίας το μέτωπο σχηματίζεται από πλίνθινο τόξο. Αντίστοιχη εσοχή μικρότερου βάθους βρίσκεται στη νότια πλευρά του χώρου και επάνω από αυτήν βρίσκεται ορθογωνικό άνοιγμα το οποίο επικοινωνεί με δεξαμενή νερού, της οποίας οι εσωτερικές τοιχοποιίες και το δάπεδο είναι καλυμμένες με εξαιρετικής ποιότητας υδραυλικό κονίαμα για τη στεγανοποίησή της. Την οροφή του χώρου αυτού καλύπτει πλίνθινη ημικυλινδρική καμάρα. Η ύπαρξη τόσο του τζακιού όσο και της δεξαμενής τον καθιστούσε χώρο διαμονής της φρουράς που παρέμενε στον Πύργο.

Πριν από τις εργασίες αποκατάστασης, σε όλη την επιφάνεια του δαπέδου εντοπίστηκαν οι δοκοθήκες των οποίων οι ξύλινες δοκοί διαμόρφωναν το υπόστρωμα για τις λίθινες πλάκες του δαπέδου.

Στο δάπεδό του βρίσκονται δύο διαμπερείς, επιμήκεις οπές, που ανήκαν σε σύστημα *καταρρακτών* και αποσκοπούσαν στη διακοπή της πρόσβασης στους υπόλοιπους χώρους με την απότομη και βίαιη κάθοδο διαφραγμάτων στους διαδρόμους Δ1 και Δ4. Ο τρόπος λειτουργίας τους δεν είναι δυνατόν να γίνει απόλυτα κατανοητός από τα σωζόμενα στοιχεία στον Πύργο, καθώς διατηρούνται μόνο οι οπές και κανένα τμήμα του μηχανισμού τους. Ωστόσο, βιβλιογραφικά αλλά και από παραδείγματα άλλων πύργων, είναι γνωστό ότι τα διαφράγματα παρέμεναν ακινητοποιημένα στο σώμα της κατασκευής και ανεβοκατέβαιναν μέσω ενός μηχανισμού πιθανώς με πηνίο και άξονα με δυνατότητα ελέγχου του όλου συστήματος από τον υπερκείμενο χώρο. Εντοπίζονται δύο τρόποι χειρισμού των καταρρακτών, ανάλογα με το βάρος του διαφράγματος και τον διατιθέμενο χώρο: Στην πρώτη περίπτωση, η κίνηση των διαφραγμάτων πραγματοποιείται με δύο βοηθητικούς άξονες, από τους οποίους ο ένας βρισκόταν στο ύψος της οροφής, από όπου ήταν αναρτημένο το διάφραγμα με αλυσίδα ή χονδρό σχοινί, και ο άλλος κοντά στο δάπεδο που λειτουργούσε ως βαρούλκο. Στη δεύτερη περίπτωση, το διάφραγμα συνδέεται με έναν κυλινδρικό άξονα, ο οποίος μπορεί να έφερε και ειδικές οπές για την ευκολότερη περιστροφή με τη χρήση μοχλού. Δεδομένου ότι στον Πύργο του Τριγώνιου το πάχος του δαπέδου του επαρκεί για τον εγκλωβισμό του διαφράγματος χωρίς να εξέχει ιδιαίτερα μέσα στο χώρο, το σύστημα πιθανόν λειτουργούσε με έναν άξονα.

Στο δάπεδο του χώρου υπάρχουν και δύο *διαμπερείς οπές τραπέζιου σχήματος*, οι οποίες αφενός επέτρεπαν τον έλεγχο του υποκείμενου χώρου της εισόδου και αφετέρου λειτουργούσαν ως καταχύστρες για την απώθηση των εισβολέων.

Κατά τις εργασίες αποκατάστασης το 2008, κατασκευάστηκε νέο δάπεδο, προκειμένου να καταστεί ο χώρος επισκέψιμος. Πρόκειται για κατασκευή που αποτελείται από σκελετό μεταλλικών στοιχείων και ξύλινη επίστρωση. Στα τμήματα όπου υποκείμενα βρίσκονται οι οπές των καταρρακτών και των καταχυστρών, για να παραμείνουν ορατές στο κοινό, διατηρήθηκαν αντίστοιχες οπές στο ξύλινο δάπεδο, οι οποίες καλύπτονται από γυαλί ασφαλείας triplex το οποίο στηρίζεται σε μεταλλικό πλαίσιο. Επιπλέον, κατασκευάστηκαν δύο διαφράγματα από ξύλινες δοκούς δρυός που αντιστοιχούν στους δύο διαδρόμους και εξαρτήθηκαν με ανοξείδωτα συρματόσκοινα.

Ο τελευταίος χώρος του Πύργου (X8) έχει επίσης ορθογωνική κάτοψη και η νοτιοανατολική πλευρά του πιθανόν αποτελεί τμήμα του προγενέστερου παλαιοχριστιανικού πύργου. Ο χώρος αυτός είναι αρκετά σκοτεινός κατά τη μεγαλύτερη διάρκεια της ημέρας και ενδεχεται για κάποια χρονική περίοδο να χρησιμοποιήθηκε ως χώρος αποθήκευσης πυρομαχικών, τόσο λόγω της σκοτεινότητάς του όσο και της εγγύτητάς του με το δώμα, όπου βρισκόταν η συστοιχία πυροβόλων όπλων.

Η οροφή του καλύπτεται από πλίνθινη ημικυλινδρική καμάρα.

Αρχαιολογική διερεύνηση

Κατά την χρονική περίοδο Αυγούστου-Νοεμβρίου 2007 από την επιβλέπουσα αρχαιολόγο του έργου διενεργήθηκαν ερευνητικές εργασίες στον χώρο αυτό, καθώς και στην τομή ανατολικά της εισόδου. Στο νοτιοδυτικό τμήμα του, έγινε σταδιακή αποχωμάτωση και διερεύνηση της υπάρχουσας τοιχοδομίας σε βάθος 2,50 μ. Διαπιστώθηκε ότι η συσσώρευση μπάζων και χωμάτων προέρχεται από επίχωση του χώρου μετά την κατάρρευση του προγενέστερου παλαιοχριστιανικού πύργου προκειμένου να λειτουργήσει ενισχυτικά στη στατική επάρκεια και την αμυντική ικανότητα του νέου κυλινδρικού Πύργου.

Η απώλεια του υλικού πλήρωσης του δαπέδου και το μεγάλο βάθος της τομής με την παράλληλη διαπίστωση της ύπαρξης διαμπερούς ρωγμής κατάσταση αναγκάζει την υλοποίηση μιας μεταλλικής κατασκευής, η οποία εξασφάλισε τόσο τη στατική επάρκεια των πλευρικών τοιχοποιιών όσο και την αντιστήριξη του υπόλοιπου μπαζωμένου χώρου.

Στον χώρο αυτό, όπου διενεργήθηκε ανασκαφική τομή, για την ασφαλή πρόσβαση των επισκεπτών επιλέχθηκε η λύση της επίχωσης της τομής, και η κάλυψή της με ξύλινο δάπεδο, αφού προηγουμένως κατασκευάστηκε μεταλλικός σκελετός αντιστήριξης, για την εξασφάλιση της στατικής επάρκειας.

Κατασκευή στεγάστρου στην απόληξη του κεντρικού κλιμακοστασίου

Στη στέψη του δώματος πραγματοποιήθηκαν εργασίες στεγανοποίησης, ώστε να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της υγρασίας που παρουσιαζόταν στο εσωτερικό του Πύργου. Για τις εργασίες χρησιμοποιήθηκαν υδραυλικά κονιάματα τα οποία εμφανίζουν υψηλές μηχανικές αντοχές για τη δομική ενίσχυση της τοιχοποιίας.

Η ύπαρξη υγρασίας στο εσωτερικό των χώρων του Πύργου οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι για αιώνες έμενε ακάλυπτη η απόληξη του κεντρικού κλιμακοστασίου Δ1 στο δώμα, με αποτέλεσμα τα όμβρια να εισέρχονται στο εσωτερικό του. Κατά τις εργασίες αποκατάστασης το 2008, κατασκευάστηκε κλειστό στέγαστρο από συμπαγή πολυκαρβονικά φύλλα, το οποίο εξασφαλίζει την προστασία του κλιμακοστασίου από τις εξωτερικές κλιματολογικές συνθήκες.

Το στέγαστρο αποτελείται από σκελετό ανοξείδωτου χάλυβα και η χάραξη της κάτοψής του ακολουθεί την καμπυλότητα του κλιμακοστασίου ανόδου. Στόχος του σχεδιασμού ήταν η εξασφάλιση της εισόδου του φωτός στο εσωτερικό του κλιμακοστασίου μέσα από τις μεγάλες διάφανες επιφάνειες, αλλά και η κατασκευή ενός στεγάστρου που ακολουθεί την κλίση της ημικυλινδρικής καμάρας του εσωτερικού. Η υλοποίηση της ιδιαίτερης αυτής κατασκευής, η μεταφορά και πάκτωση του σκελετού του στεγάστρου στο δάπεδο του δώματος, καθώς και η αγκύρωση των πολυκαρβονικών φύλλων μεταξύ τους πραγματοποιήθηκαν από ειδικό εργαστήριο επεξεργασίας μηχανολογικών κατασκευών.

Ιστορικό εργασιών για την αποκατάσταση της επισκεψιμότητας στον Πύργο

Για να αποκατασταθεί η κυκλοφορία του νότιου διαδρόμου υλοποιήθηκε μία σύνθετη κατασκευή από μεταλλικό σκελετό. Η γυάλινη επιφάνεια της κατασκευής, στην αρ-

χή του διαδρόμου, επιτρέπει τη θέαση στα δύο λίθινα μέλη προγενέστερης φάσης που εντοπίστηκαν σε χαμηλότερη στάθμη και ένα γυάλινο διάφραγμα επιτρέπει τη θέαση της γωνίας του ενσωματωμένου παλαιοχριστιανικού πύργου.

Ένα ακόμη σημείο του Πύργου που αποτελούσε εμπόδιο στην απρόσκοπτη κυκλοφορία των επισκεπτών ήταν ο βόρειος διάδρομος (Δ5). Σε αυτό το σημείο, έπειτα από ανασκαφές, βρέθηκαν σημαντικά στοιχεία όσον αφορά τον παλαιοχριστιανικό πύργο. Για την ανάδειξη του προγενέστερου παλαιοχριστιανικού πύργου κατασκευάστηκε γυάλινο δάπεδο, το οποίο στηρίζεται σε μεταλλικά στοιχεία.

Σε όλους τους διαδρόμους πραγματοποιήθηκαν εργασίες στερέωσης, συμπλήρωσης και αποκατάστασης των βαθμίδων των κλιμακοστασίων.

Στον χώρο της φρουράς, στα τμήματα όπου υποκείμενα βρίσκονται τα αξιόλογα σημεία οχυρωματικής αρχιτεκτονικής, προκειμένου να προσφέρουν τη δυνατότητα στον επισκέπτη να παρατηρεί όλες τις λεπτομέρειές τους, τοποθετήθηκαν γυάλινα διαφράγματα triplex. Στους χώρους εξυπηρέτησης των επισκεπτών και εκθέσεων εγκαταστάθηκε ενδοδαπέδια θέρμανση μέσω θερμικών καλωδίων, με την απαραίτητη μόνωση για την αποφυγή απωλειών θερμότητας.

Σε όλους τους διαδρόμους του Πύργου τοποθετήθηκε ανοξείδωτη αυλακωτή χειρολαβή ασφαλείας ειδικής διατομής, προσαρμοσμένη στην τοιχοποιία με ειδικά στηρίγματα χειρολισθήρα.

Ο φυσικός φωτισμός του Πύργου ήταν ελλιπής για να τον καταστήσει ένα επισκέψιμο μνημείο. Προκειμένου να ενισχυθεί ο φωτισμός στο εσωτερικό του, τοποθετήθηκε σε όλους τους διαδρόμους στεγανή φωτιστική ταινία στο κατώτερο τμήμα της διατομής του χειρολισθήρα, ενώ στους κύριους χώρους αναρτήθηκαν φωτιστικά στοιχεία σε ζεύγος συρματόσχοινων. Ο φωτισμός επίσης χρησιμοποιήθηκε για την ανάδειξη των τυπολογικών και κατασκευαστικών στοιχείων του Πύργου, όπως οι καταρράκτες, οι καταχύστρες και οι αψιδωτές εσοχές, καθώς και των σωζόμενων τμημάτων του προγενέστερου παλαιοχριστιανικού πύργου. Στην περιφέρεια του δαπέδου του δώματος τοποθετήθηκαν ενδοδαπέδια φωτιστικά στοιχεία για τον διακριτικό περιμετρικό φωτισμό και την οριοθέτηση των επάλξεων.

Τα δύο κρίσιμα σημεία ως προς την ασφάλεια του μνημείου, η είσοδος και η απόληξη του κλιμακοστασίου στο δώμα, ελέγχονται μέσω συστήματος ασφαλείας.

Προκειμένου να τροφοδοτηθούν με ηλεκτρικό ρεύμα όλα τα φωτιστικά στοιχεία, το σύστημα θέρμανσης, το σύστημα ασφαλείας, εγκαταστάθηκε δίκτυο ηλεκτρολογικής παροχής. Ακόμη, πραγματοποιήθηκε η σύνδεση των ηλεκτρολογικών εγκαταστάσεων του μνημείου με το δίκτυο της ΔΕΗ μέσω υπόγειας παροχής και η τοποθέτηση πινάκων για μελλοντική επέκταση ηλεκτροδότησης για πολιτιστικές εκδηλώσεις στο δώμα του Πύργου και στον νοτιοδυτικό περιβάλλοντα χώρο του μνημείου.

Στα ανοίγματα των εσωτερικών χώρων τοποθετήθηκαν μεταλλικά πλαίσια και υαλοπίνακες securite. Στα υπόλοιπα ανοίγματα τοποθετήθηκαν ανοξείδωτα μεταλλικά πλαίσια με μεταλλικό πλέγμα, για την ασφάλεια και παράλληλα τον αερισμό του μνημείου.

Στα ανοίγματα μεταξύ όλων των επάλξεων του δώ-

ματος τοποθετήθηκαν ανοξείδωτα κιγκλιδώματα, για την ασφάλεια των επισκεπτών.

Ο χώρος έκθεσης των πινακίδων με την ιστορία του μνημείου εξοπλίστηκε με τον αναγκαίο για τη λειτουργία του κινητό και ηλεκτρονικό εξοπλισμό.

Μελέτη-Επίβλεψη του έργου αποκατάστασης

Την ομάδα μελέτης η οποία εκπονήθηκε από την 9η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στο πλαίσιο του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης αποτελούσαν οι αρχιτέκτονες: Μαριάννα Νάση, Ευαγγελία Παπακωνσταντίνου και Αφροδίτη Χαλκίδη, οι πολιτικοί μηχανικοί: Ματίνα Αξιωτίδου και Βασιλική Δελιζήση και η τοπογράφος Βανέσσα Γκουλιπούλου.

Επιβλέπουσα αρχαιολόγος του Έργου του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Πολιτισμός» του Γ' ΚΠΣ «Ο Πύργος του Τριγωνίου» το Belvedere της Θεσσαλονίκης» κατά την περίοδο 2007-2008 ήταν η Μελαχροινή Παϊσίδου και επιβλέπων αρχιτέκτων μηχανικός για τις εργασίες στερέωσης-αποκατάστασης και την επισκεψιμότητα του μνημείου ο γράφων, Βασίλης Κονιόρδος.

Επίλογος

Ο Πύργος του Τριγωνίου, σήμερα, μετά την επιμελή αποκατάστασή του σε επισκέψιμο μνημείο, εξοπλισμένος με την απαραίτητη υλικοτεχνική υποδομή, μπορεί, να υποδεχτεί ως αναγνωρισμένο Μνημείο της Παγκόσμιας Κληρονομιάς τους Έλληνες και ξένους επισκέπτες που προσδοκούν χρόνια τώρα να απολαύσουν, στον αντίποδα του Λευκού Πύργου, τη μοναδική πανοραμική θέα της πόλης που προσφέρει η πλεονεκτική του θέση. Μια μοναδική ευκαιρία για τους επισκέπτες του να προσεγγίσουν και να κατανοήσουν τη λειτουργία και τα αμυντικά στοιχεία που διαθέτει η οχυρωματική αυτή κατασκευή. Διδακτική εμπειρία και για τους μαθητές, να το γνωρίσουν μέσα από το υποστηρικτικό υλικό που διαθέτει, και να δημιουργηθούν εκπαιδευτικά προγράμματα στον φιλόξενο εκθεσιακό του χώρο.

Έπεται η ένταξή του από το Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού στο δίκτυο των επισκεψιμων μνημείων της Θεσσαλονίκης, εξασφαλίζοντας για την επισκεψιμότητά του τα απαραίτητα μέσα φύλαξης και συντήρησης του.

Βιβλιογραφία

- Αναγνώστου, Ι., *Διήγησις περί της τελευταίας αλώσεως της Θεσσαλονίκης. Μονωδία επί τη αλώσει της Θεσσαλονίκης*, Γ. Τσάρας (επιμ.), 1958, Βιβλιοθήκη της Βυζαντινής Θεσσαλονίκης 1, Θεσσαλονίκη.
- Βελήνης, Γ., 1998. *Τα τείχη της Θεσσαλονίκης από τον Κάσσανδρο ως τον Ηράκλειο*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη.
- Braun, J-P-Faucherre, N-Spieser, J-M, 1983. «Deux tours turques de Thessalonique», *Μακεδονικά* 23, σ. 1-24.
- Δοκίμιο για την οχυρωτική στο Βυζάντιο. *Ο βορειοελλαδικός χώρος 4ος-15ος αι.*, έκδοση για την έκθεση «Ωρες Βυζαντίου. Έργα και Ημέρες στο Βυζάντιο», 2001, ΥΠΠΟ και 9η ΕΒΑ, Αθήνα.
- Kiel, M., 1990. «A note on the exact date of construction of the White Tower of Thessaloniki», στο *Studies of the Ottoman architecture of the Balkans*, Hampshire, σ. 352-357.
- Κονιόρδος, Β., «Εξυγίανση και ανάδειξη της ευρύτερης περιοχής του Πύργου του Τριγωνίου». «*Εκτός των τειχών*». Πρακτικά επιστημονικής διημερίδας για την ιστορία του Δήμου Αγίου Παύλου, 28-29 Μαΐου 1994, εκδ. Δήμου Αγίου Παύλου, Θεσσαλονίκη, 1995, σ. 53-69.
- Κούσουλα, Αικ., 1997. Πύργος Τριγωνίου, *ΑΔ* 52, σ. 698-700.
- Κούσουλα, Αικ.,- Κονιόρδος, Β., 1999. «Ανασκαφική έρευνα στον πύργο του Τριγωνίου των ανατολικών τειχών της Θεσσαλονίκης», στο *19ο Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης, 7-9 Μαΐου 1999*, περιλήψεις εισηγήσεων και ανακοινώσεων, Χριστιανική Αρχαιολογική Εταιρεία, Αθήνα, σ. 56-57.
- Piper, Ot., 1912, *Burgenkunde, Bauwesen und Geschichte der Burgen zunchst innerhalb des deutschen Sprachgebietes*, Piper & Co, München, σ. 305-310
- Pelekanidou E., Koniordos V., 1996. *Preliminary Report on the Representation of some post - Byzantine ships found in a cistern south of the Trigonion Tower in Thessaloniki*, Πρακτικά του Συμποσίου για τη Ναυπηγική.
- Spieser, J-M., 1984. *Thessalonique et ses monuments du IVe au VIe siècle. Contribution à l' étude d' une ville paléochrétienne*, École française d' Athènes 144, Paris.
- Στεφάνου, Στ., 1988. Ο πύργος του Τριγωνίου. Συμβολή στη μελέτη των τουρκικών οχυρώσεων της Θεσσαλονίκης, *Βυζαντινά* 14, σ. 413-453.
- Στεφάνου, Στ., 1995. «Ο πύργος του Τριγωνίου και τα ανατολικά τείχη της Θεσσαλονίκης», «*Εκτός των τειχών*». Πρακτικά επιστημονικής διημερίδας για την ιστορία του δήμου Αγίου Παύλου, 28-29 Μαΐου 1994, εκδ. Δήμου Αγίου Παύλου, Θεσσαλονίκη, 1995, σ.19-34.
- Tafrali, O, 1913. *Topographie de Thessalonique*, Librairie Paul Geuthner, Paris.
- Τσιγαρίδας, Ευθ., 1973. «Βυζαντινά και Μεσαιωνικά Μνημεία Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας», *ΑΔ* 28, Χρονικά Β2, σ.477-480.
- Χατζή Ιωάννης, Μ., *Αστυγραφία Θεσσαλονίκης, ήτοι τοπογραφική περιγραφή της Θεσσαλονίκης*, Δημοτική Βιβλιοθήκη Θεσσαλονίκης, Αρ. 1, εκδ. Κουλτούρα 1978, Αθήνα.

Μελέτες

- Αξιωτίδου Μ., Γκουλιπούλου Β., Δελιζήση Β., Λιάλιος Κ., Μπιτζικόπουλος Δ., Νάση Μ., Παπακωνσταντίνου Ε., Συγγελάκη Ε., Χαλκίδη Α., «Ο Πύργος Τριγωνίου, Ανάλυση υφιστάμενης Κατάστασης, Πρόταση αποκατάστασης και Επανάχρησης» Α.Π.Θ., 2007
- Μαρκή Ευ., Κονιόρδος Β., Αξιωτίδου Μ., Γκουλιπούλου Β., Δελιζήση Β., Νάση Μ., Παπακωνσταντίνου Ευ., Χαλκίδη Α., «Μελέτες ωρίμανσης αρχαιολογικών χώρων και μνημείων. Τα τείχη της Θεσσαλονίκης. Ο Πύργος Τριγωνίου.», Θεσσαλονίκη, 9η ΕΒΑ, 2008.

...δεν έχει καλλιεργηθεί όσο πρέπει η ψυχή του Έλληνα για να πιστεύει ό,τι πιστεύει. Η η μανία να καμαρώνουμε για τους αρχαίους μας προγόνους και να λέμε «εμείς είμαστε και όχι εσείς». Ανοησία μεγάλη είναι αυτό. Να λες ότι οι πρόγονοί μου ήταν έτσι και έτσι. Και ήταν οι πρόγονοι μου μεγάλοι και δημιούργησαν τεράστιο πολιτισμό. Ναι, αλλά σκέφτεσαι ότι ενώ καμαρώνεις για κείνους εσύ είσαι ένας κακός μαθητής τους; Έτσι είμαστε, δυστυχώς. Κακοί μαθητές...

Συνέντευξη
στον Κώστα Μπλιάτκα

Εμμανουήλ Κριαράς Ο ερευνητής, ο στοχαστής, ο δάσκαλος

Έργα και ιδέες μιας μακράς ζωής

Ζει, από τις αρχές της δεκαετίας του '50, στο κέντρο της πόλης. Σε ένα λιτό, φωτεινό διαμέρισμα, γεμάτο βιβλία, σπάνιες φωτογραφίες, βραβεία και ενθύμια μιας μακράς ζωής. Σε μια παλιά πολυκατοικία στην αρχή της οδού Αγγελάκη, απέναντι από τη Διεθνή Έκθεση.

Παίρνοντας την ανηφόρα, σε τριακόσια μέτρα φτάνεις στο Σιντριβάνι και μετά, στρίβοντας προς τα επάνω το δρόμο για την Ευαγγελίστρια βρίσκεις, κάνοντας μόλις μερικές δεκάδες βήματα, το ιστορικό κτίριο της Φιλοσοφικής. Μιας σχολής εμβληματικής όχι μόνο για το ΑΠΘ αλλά και για τη χώρα. Ενός ιερού πανεπιστημιακού χώρου τον οποίο τίμησε μια μοναδική ακαδημαϊκή γενιά, της οποίας εκπρόσωπος, ο μόνος εν ζωή πλέον, είναι ο 103χρονος Εμμανουήλ Κριαράς.

Εργάζεται ακόμα ο καθηγητής, με σπάνια μάλιστα διαύγεια και με γνήσιο ενδιαφέρον ακόμα και σ' αυτή την ηλικία για τα όσα συμβαίνουν στην πόλη, στη χώρα, στον πλανήτη, στην παιδεία.

Με συγκίνηση διαβάζω την αφιέρωση που μου γράφει στο βιβλίο του *Μακράς ζωής αγωνίσματα*, αυτοβιογραφικό, από τις Εκδόσεις των Φίλων του Περιοδικού Αντί.

Στο εξώφυλλο, ο μεγάλος αυτός δάσκαλος στέκεται περήφανος έξω από το σπίτι όπου έζησε από το 1909 μέχρι το 1914. Πριν από έναν αιώνα! Σταματάει ο νους σου σκεπτόμενος ότι, την ώρα που ο ελληνικός στρατός απελευθέρωνε τη Θεσσαλονίκη το 1912, ένα εξάχρονο παιδάκι που είναι σήμερα δίπλα σου έπαιζε ανέμελα κάπου στον Αδάμαντα της Μήλου.

Έζησε τα γεγονότα της δικτατορίας του Πάγκαλου, τον δημόσιο πολιτικό και πανεπιστημιακό βίο επί Ελευθερίου Βενιζέλου, τη Μεταξική Δικτατορία, την Κατοχή, τον Εμφύλιο, τα ταραγμένα μετεμφυλιακά χρόνια, τη Χούντα, τη Μεταπολίτευση.

Γνώρισε σημαντικούς Έλληνες των αρχών του 20ού αιώνα, πολιτικούς, πνευματικούς ανθρώπους, καλλιτέχνες που σήμερα είναι πρόσωπα μυθικά για μας τους νεότερους.

Ο Εμμανουήλ Κριαράς αγάπησε όσο λίγοι την Παιδεία και μόχθησε για την εδραίωση της δημοτικής γλώσσας στην ελληνική κοινωνία. Καλλιέργησε τη γλώσσα, ερεύνησε, δίδαξε. Προσέφερε έμπρακτα και στη Δημοκρατία όταν χρειάστηκε, υπέστη τις συνέπειες και αργότερα με τη Μεταπολίτευση απέφυγε τις όχι ασυνήθιστες αναφορές σ' αυτό, κάτι που θα παρέπεμπε σε αυτοθαυμασμό. Δεν τον θέλησε.

Απέφυγε την αφέλεια –που θα ήταν και αυθάδεια– να ζητήσω συνέντευξη “εφ' όλης της ύλης”. Τα αγωνίσματα μιας μακράς και συναρπαστικής ζωής σαν του Εμμανουήλ Κριαρά ούτε σε βιβλία δεν χωράνε.

Λίγες ερωτήσεις έκανα στον μεγάλο αυτό δάσκαλο και άκουγα μαγεμένος τις απαντήσεις...

Η μητέρα Κατερίνα Κριαρά, το γένος Παύλου Κοπακάκη (1885-1945) με τα παιδιά της Εμμανουήλ, Παύλο και Ευάγγελο.

Κύριε καθηγητά, θυμηθήκατε στην αυτοβιογραφία σας τον Gabriel Garcia Marquez, ο οποίος λέει ότι «η ζωή μου δεν είναι αυτή που έζησα αλλά αυτά που θυμάμαι και μπορώ να διηγηθώ ότι έζησα».

– Σωστό είναι αυτό. Γιατί κανείς, επανερχόμενος σε γεγονότα του παρελθόντος, μοιραίως κάπως τα μεταβάλλει. Το χρώμα τους το μεταβάλλει σίγουρα, το “βλέπει” κάπως διαφορετικά. Δεν είναι δυνατό να τα φωτογραφίσει και να τα επαναλάβει αλλά τα αισθάνεται και μπορεί να τα αισθάνεται με διαφορετικό αίσθημα τα γεγονότα του παρελθόντος. Αναπόφευκτα τα γεγονότα αυτά λίγο παραμορφώνονται, παρά την καλή διάθεση που έχει αυτός που γράφει την αυτοβιογραφία του να πει την πραγματικότητα. Αυτή ως ένα σημείο αλλοιώνεται. Ας το θυμούνται αυτό και ο αυτοβιογραφούμενος και ο αναγνώστης.

Τι απέγιναν αυτά που δεν θυμάστε;

– Κάπου στο υποσυνείδητο θα βρίσκονται. Και άλλωστε πολλά λείπουν. Σε μία αυτοβιογραφία κάποιος κάνει επιλογή, αναγκαστικώς. Μερικές φορές αυτή η επιλογή δεν είναι ελκυστική για τον αναγνώστη αλλά είναι ευχάριστη για εκείνον ο οποίος γράφει. Θυμάται, βλέπετε, γεγονότα που εκείνον τον συγκίνησαν ενώ τον αναγνώστη μπορεί να μην τον αγγίζουν και να τα βλέπει αδιάφορα.

Δοκιμάζετε ακόμη και σήμερα ευχάριστες εκπλήξεις με το να θυμηθείτε κάτι που έχει γίνει, ας πούμε, 80 χρόνια πριν;

– Επανέρχομαι πολύ συχνά σε γεγονότα τα οποία έζησα, για τα οποία αγωνίστηκα. Πραγματικά γεγονότα τα οποία επαναλαμβάνω ή αυτούσια, όπως τα είπα τότε, ή ίσως και με ένα χρωματισμό συγχρονισμένο. Ας πούμε, εγώ έχω αγωνιστεί για το θέμα των αρχαίων ελληνικών στο Γυμνάσιο. Έχω γράψει αρκετά άρθρα γι’ αυτό το θέμα που προέκυψε όταν θέλησε ο μακαρίτης ο Τρίτσης ως υπουργός Παιδείας να μεταβάλει το καθεστώς το οποίο είχε καθιερωθεί από το '76 με τον Γεώργιο Ράλλη, που είχε απομακρύνει τα αρχαία από το Γυμνάσιο και τα είχε περιορίσει στο Λύκειο. Ο Τρίτσης –αρκετά ευφάνταστος ήταν και αυτός– θέλησε να επαναφέρει το παλαιό καθεστώς, ξεκινώντας από την ιδέα ότι ο σύγχρονος ελληνικός πολιτισμός μπορεί να μεταβάλει τον κόσμο σήμερα, πράγμα το οποίο είναι ουτοπικό. Μπορεί να το λέει ένας, επειδή έτσι το βλέπει, αλλά είναι μόνο αυτός που το βλέπει έτσι, επειδή η πραγματικότητα είναι διαφορετική. Τώρα επανέρχομαι πάλι σ’ αυτό το θέμα, το οποίο με συγκινεί, επειδή έχουμε μία νέα κυβέρνηση η οποία θέλει να είναι μεταρρυθμιστική και να φέρει καινούργια πράγματα.

Λοιπόν, νομίζω ότι επιβάλλεται αυτό το θέμα να το ξαναδεί και να το λύσει σωστά. Και εγώ φροντίζω όσο είναι δυνατό να ενημερώσω τη σημερινή κυβέρνηση που έχει καλές διαθέσεις γενικά για μια μεταβολή πολλών πραγμάτων που δεν στέκουν καλά. Φροντίζω να διαφωτίσω, να στρέψω αν γίνεται την προσοχή τους παράλληλα με τα άλλα, τα οικονομικά, τα μεγάλα και τα φοβερά προβλήματα και τα γενικότερα ζητήματα της παιδείας να προσέξουν κι αυτό το θέμα, το οποίο για μένα είναι ουσιαστικότερο. Και ο λόγος είναι ότι σήμερα η κατάσταση στην παιδεία μας είναι πολύ δύσκολη. Έχουμε καθυστερήσει πολύ.

Έρχονται στο Γυμνάσιο τα παιδιά από το Δημοτικό και δεν έχουν κατακτήσει ακόμα την μητρική τους γλώσσα. Εκεί θέλουμε να τους διδάξουμε σώνει και καλά και τα αρχαία. Με τη σύγχυση που προκύπτει δεν μαθαίνουν ούτε τα αρχαία ούτε τα νέα. Αυτό είναι το παλιό μου επιχείρημα το οποίο επανέρχεται πάλι.

Αυτό το θέμα για μένα είναι πολύ φλέγον και πολύ ουσιαστι-

κό, διότι από τη λύση του εξαρτάται η γλωσσική μόρφωση των παιδιών μας. Και γλωσσική μόρφωση σημαίνει πρωταρχική μόρφωση, διότι η γλώσσα μας είναι η πρώτη πολιτιστική μας εκδήλωση.

Σήμερα βεβαίως αναλφάβητος θεωρείται και αυτός που δεν ξέρει από κομπιούτερ...

– Και δεν θεωρείται εκείνος που δεν ξέρει να γράψει ελληνικά! (γελάει ο κ. Κριαράς)

Εσείς ευτυχίσατε να ζήσετε το σταυροδρόμι δύο εντελώς διαφορετικών πολιτισμών. Από το θρανίο το ξύλινο και το κοντύλι, στον ηλεκτρονικό υπολογιστή και το διαδίκτυο...

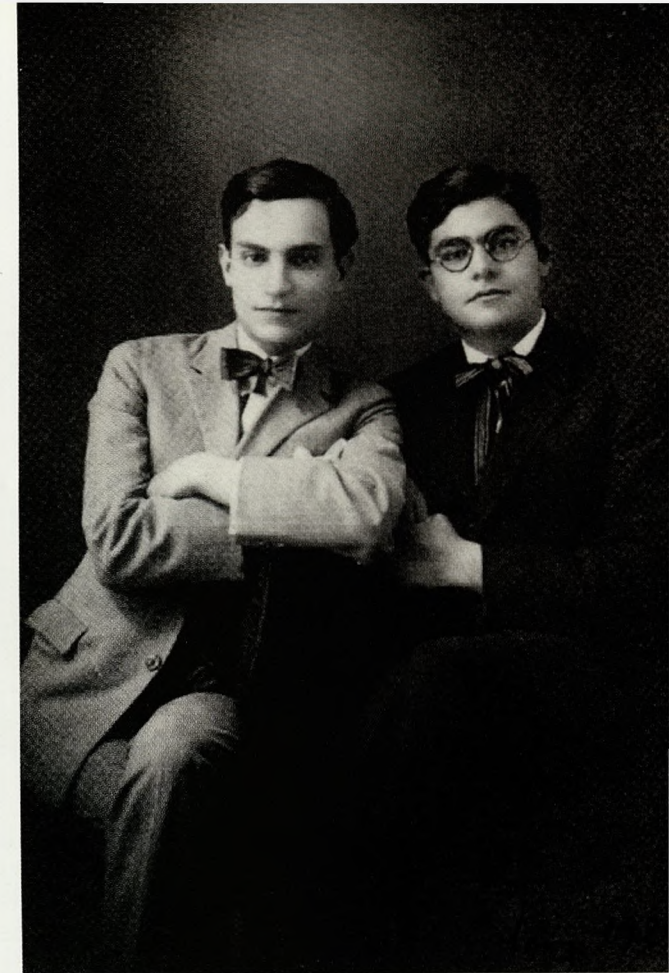
– Να σας θυμίσω όμως ότι το Δημοτικό μου σχολείο το άρχισα με τα ία και τα ωά, όχι με τα συγχρονισμένα ελληνικά που σήμερα διδάσκονται στο Δημοτικό σχολείο. Καθαρεύουσα. Και εγώ μπήκα στο δημοτικό σχολείο το 1912 και τελειώνω το 1918. Είναι μακρότατη η ζωή μου. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση έρχεται το 1917, και αρχίζει να προχωρεί. Εμένα δεν με θίγει γιατί φεύγω από το Δημοτικό τα χρόνια εκείνα. Πάω στο Γυμνάσιο, όπου βέβαια διδάσκονταν η καθαρεύουσα. Μόνο που ευτυχώς ξύπνησα γρήγορα και εύκολα –γιατί εγώ ήμουν δημοτικιστής από τις τελευταίες τάξεις του Γυμνασίου– και αυτό για μένα ήταν ένα απόκτημα και ένα κέρδος. Απαλλάχτηκα από την καθαρεύουσα νωρίς.

Είχατε κάποιον κοινωνικά ευαίσθητο δάσκαλο ή δασκάλα στο δημοτικό; Και είναι τελικά σημαντικό να έχεις έναν τέτοιο δάσκαλο σ’ αυτές τις ηλικίες;

– Είχα, και ήταν πολύ σημαντικό. Δασκάλους έχεις πολλούς και ο καθένας κατά τη δύναμή του σε βοηθάει. Άλλες φορές δεν σε βοηθάει, διότι είναι ακατάλληλος. Εγώ όμως ευτύχησα εκείνα τα τελευταία γυμνασιακά χρόνια να έχω έναν καθηγητή, ο οποίος ήταν πρόσφυγας από την Σμύρνη στα Χανιά. Ήταν καθηγητής στην Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης και ήρθε στα Χανιά. Το όνομά του: Ιωάννης Μοσχόπουλος. Τον θυμάμαι πολύ καλά και πολύ συχνά τον μνημονεύω σε δημοσιεύματά μου, επειδή του οφείλω ένα κομμάτι από τον εαυτό μου. Παράλληλα, είχα από παλαιότερα και ένα γυμνασιάρχη ο οποίος ήταν πολύ αξιόλογος, καθαρευουσιάνος αυτός, καλός δάσκαλος όμως και ευσυνειδητός. Από αυτόν έμαθα την αρχαία ελληνική γλώσσα. Λεγόταν Εμμανουήλ Γενεράλης. Είναι και οι δύο κατεξοχήν καλοί μου δάσκαλοι στη Μέση Εκπαίδευση. Βέβαια, ευτύχησα να έχω και στην πανεπιστημιακή μου εκπαίδευση πολύ καλούς δασκάλους, όπως τον Κωνσταντίνο Άμαντο, τον Παναγή Λορεντζάτο, τον Σωκράτη Κουγέα. Ως απόφοιτος του Πανεπιστημίου Αθηνών είχα και πολλούς καθηγητές που ήταν γλωσσικώς καθυστερημένοι, καθαρευουσιάνοι. Και αυτούς που ανέφερα δεν ήταν βέβαια και από τους δημοτικιστές που αγωνίζονταν, δεν ήταν ούτε Τριανταφυλλίδης ούτε Δελμούζος, αλλά τέλος πάντων ήταν άνθρωποι προοδευτικοί σε γενικότερες ιδέες και στο γλωσσικό θέμα ήταν αρκετά κατατοπισμένοι, ώστε να μας ωφελήσουν εμάς τους μαθητές, όσους βέβαια μπορούσαν να ωφεληθούν και είχαν την ευαισθησία.

Πώς ήταν το Πανεπιστήμιο;

– Το Πανεπιστήμιο, και ειδικά η Φιλοσοφική που τη ζούσα, είχε μια ιδιαίτερη όψη, αφού η στολή που μας έδωσαν άφηνε μια ατμόσφαιρα Σχολής Ευελπίδων. Καθώς ανεβαίναμε τα σκαλιά, στα δεξιά ήταν οι δύο αίθουσες της Φιλοσοφικής. Είχαμε πολλές ώρες μάθημα, συνέχεια. Ο ελεύθερος χρόνος ήταν λίγος.

Από αριστερά ο Γιώργος Σπυριδάκης και ο Εμμανουήλ Κριαράς, το 1925.

Νεανική συντροφιά:
άκρο αριστερά,
Γιώργος Σπυριδάκης.
Άκρο δεξιά, Ν.
Ανδριώτης, δίπλα Ε.
Κριαράς. Από
αριστερά τρίτη, Τίτικα
Στριφτού (1931).

Εκείνα τα χρόνια ήμουν υπότροφος του κράτους. Θα απορείτε μάλλον πώς εκείνη την εποχή το κράτος που είχε σχεδόν ερειπωθεί, καλή ώρα σαν και τώρα, μπορούσε να συντηρεί φοιτητές. Μιλάμε για το 1924 έως το 1929, που σπούδαζα στο Πανεπιστήμιο.

Ο Βενιζέλος ήρθε το 1928. Γίνομαι υπότροφος του κράτους. Είναι η εποχή που τα παιδιά δεν πάνε στις διδασκαλικές σχολές. Ούτε στα φυσικά ούτε στα μαθηματικά. Δηλαδή δεν είχε το κράτος στελέχη για να διορίσει. Το αντίθετο από ό,τι γίνεται σήμερα, που έχουμε χιλιάδες αδιόριστους.

Τότε ο Πλαστήρας, το 1923 αλλά και αργότερα ο Παπαναστασίου αποφάσισαν να ιδρύσουν ένα Ακαδημαϊκό Οικοτροφείο, όπως το είπαν, για να πάρουν παιδιά που θέλουν να σπουδάσουν ή φιλολογία ή μαθηματικά ή φυσική, να τα σπουδάσουν για να επανδρώσουν την εκπαίδευση.

Εσείς υποβάλατε αίτηση;

– Όχι. Δόθηκε εντολή στους φιλόλογους καθηγητές των Γυμνασίων να δουν ποια παιδιά ενδιαφέρονται γι' αυτούς τους κλάδους και, αν είναι καλά, να τα συστήσουν για να προχωρήσουν. Εγώ λοιπόν ήμουν μεταξύ εκείνων που με σύστησαν στο Υπουργείο για να γίνω υπότροφος του κράτους. Στην τάξη μου ήταν ο Καψωμένος, από τότε φίλος μου και συνάδελφος κατόπιν εδώ στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης, και ο Τωμαδάκης, άλλος συμμαθητής μου που έμεινε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Λοιπόν, ιδρύθηκε αυτό το Οικοτροφείο και πήρε περίπου εκατό παιδιά για φιλολογία, λιγότερα για μαθηματικά, λιγότερα επίσης για φυσικά, και

μας στέγασε όλα στα εγκαταλελειμμένα παλιά ανάκτορα. Τα παλιά ανάκτορα, που είναι η Βουλή των Ελλήνων σήμερα.

Τον καιρό που εγώ ήμουν υπότροφος, το κτίριο ήταν σχεδόν εγκαταλελειμμένο και μάλιστα χρησιμοποιήθηκε εν μέρει για στέγαση προσφύγων στην είσοδο. Εκεί μας εγκατέστησαν χρησιμοποιώντας ορισμένες αίθουσες. Η μια ήταν η μεγάλη αίθουσα που είχε απέναντι τον εξώστη και η άλλη ήταν η Αίθουσα του Θρόνου.

Εγώ λοιπόν ήμουν εκεί στην Αίθουσα του Θρόνου. Το αναγνωστήριό μας είχε πολύ λίγα βιβλία. Θυμάμαι ότι για το πρωινό πλύσιμο πηγαίναμε στη μεγάλη εσωτερική αυλή του κτιρίου. Το Ακαδημαϊκό Οικοτροφείο λειτούργησε μόνο δύο χρόνια, διότι στη συνέχεια έρχεται ο Πάγκαλος και ανακοινώνει αιματηρές οικονομίες. Έπρεπε να φύγουμε από εκεί, να το αδειάσουμε.

Πού πήγατε να μείνετε;

– Ο καθένας όπου μπορούσε. Εγώ τότε ήμουν 20 χρονών και συνέπιπτε να είμαι στρατεύσιμος. Έπρεπε να κάνω τη θητεία μου, και μάλιστα όφειλα να υπηρετήσω στο Ναυτικό, διότι ο πατέρας μου ήταν ναυτικός, μου είχε βγάλει φυλλάδιο και κατατάχτηκα. Ευτυχώς όμως, πάλι ο πατέρας μου, φρόντισε να με μεταθέσει από την υπηρεσία σε πολεμικό καράβι – το αντιτορπιλικό "Ιέραξ", στο υπουργείο Ναυτικών, το οποίο ήταν απέναντι από το πανεπιστήμιο. Και έτσι κατάφερα, με την εύνοια και των προϊσταμένων μου, που με είχαν εκτιμήσει κατά κάποιον τρόπο, να πηγαίνω στο πανεπιστήμιο και να παρακολουθώ το μάθημά μου.

Εμμανουήλ και Αικατερίνη Κριαρά (1938).

Ο Εμμανουήλ Κριαράς με συνεργάτες του.

Τον ελεύθερο χρόνο σας, πηγαίνατε κάπου για χορό, πηγαίνατε εκδρομή;

– Βέβαια, σαν νέοι που ήμασταν πηγαίναμε εκδρομές, όσο γινόταν. Θυμάμαι όμορφες φοιτητικές στιγμές στο Φάληρο, στο «Έντεν», κέντρο διασκέδασης. Αλλά η ζωή μας ήταν δύσκολη.

Κινηματογράφο πηγαίνατε;

– Φυσικά.

Θυμάστε κάποια ταινία που είδατε τότε στη δεκαετία του 20;

– Εγώ δεν υπήρξα ποτέ ιδιαίτερα φίλος του κινηματογράφου. Ούτε τώρα είμαι. Επομένως, δεν σύχναζα. Είχα την εντύπωση ότι με νυστάζει ο κινηματογράφος. Με πειράζει στα μάτια, ενδεχομένως, αλλά αυτό ίσως και να ήταν κάποια δικαιολογία στον εαυτό μου, ότι γι' αυτό δεν πάω. Αντίθετα, υπήρξα φίλος του θεάτρου.

Θυμάστε την πρώτη παράσταση που είδατε;

– Ναι. Το πρώτο έργο που είδα στην Αθήνα, όταν έφτασα, ήταν με την Κυβέλη στην παράσταση *Το κουρέλι*, του Ιταλού Ντάριο Νικοντέμι.

Σε ποιο θέατρο είχε ανεβεί αυτό;

– Στην Πεσμαζόγλου. Εκεί που έπαιζε τότε η Κυβέλη.

Ποια άλλα ενδιαφέροντα είχατε πέρα από τις σπουδές;

– Τελειώνοντας το Γυμνάσιο άρχισα να μελετώ πιο συστηματικά λογοτεχνία. Δοκίμασα να γράψω και στίχους, ορισμένοι από τους οποίους δημοσιεύθηκαν σε περιοδικά της εποχής. Ένα ποιητικό μου σκαρίφημα έφτασε στον Γρηγόριο Ξερόπουλο στη *Νέα Εστία*. Δεν δημοσιεύθηκε διότι, παρά το ενδιαφέρον που είχε, ήταν ... «τηλε-

γραφικής συντομίας»!

Συνήθιζα επίσης να αγοράζω παλιά βιβλία και σε μικρά βιβλιοπωλεία και από πλανόδιους «παλαιοβιβλιοπώλες» έξω από την Εθνική Βιβλιοθήκη. Εδώ στο σπίτι έχω πολλά από αυτά και είναι από τα φοιτητικά μου χρόνια.

Μετά τις σπουδές ψάξατε για διορισμό;

– Οι σπουδές μου ολοκληρώθηκαν γρήγορα και στη συνέχεια έδωσα εξετάσεις και τελείωσα, οπότε ήμουν εν αναμονή διορισμού.

Συμβαίνει τότε να με ζητούν στη Ρουμανία να πάρω κάποια κενή θέση καθηγητή. Ήταν σε μια πόλη της Ρουμανίας με πολύ ελληνισμό τότε και ήθελε ο γυμνασιάρχης να καλύψει τη θέση. Πράγματι, υπήρξαν αρκετές διαπραγματεύσεις και ήμουν έτοιμος να φύγω. Στο μεταξύ όμως η Ακαδημία των Αθηνών, η οποία ιδρύθηκε πριν λίγα χρόνια, το 1926, θέλησε να κάνει ένα μεσαιωνικό λεξικό. Έσπευσαν ορισμένοι δασκάλοί μου να μου πουν «γιατί να πας στη Ρουμανία και δεν κάθεσαι εδώ για να δουλέψεις;».

Και έτσι προσλαμβάνομαι, ύστερα από μία μικρή μετεκπαίδευση που έκαμα στη Γερμανία για λεξικογραφική έρευνα, στο Μεσαιωνικό Αρχείο της Ακαδημίας, σαν συνεργάτης. Αυτού του επιστημονικού κέντρου έγινα αργότερα διευθυντής. Το 1939, μετά τη μετεκπαίδευση που έκανα στην Ευρώπη, γύρισα και η Ακαδημία με έκανε διευθυντή του Αρχείου και έμεινα εκεί έως το 1950. Οπότε δηλώνω εδώ για καθηγητής και έρχομαι στη Θεσσαλονίκη.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα της παιδείας από τότε που έχουμε ελεύθερο κράτος ποιο ήταν; Η συνείδηση που δεν υπήρχε; Η κομματικοποίηση; Η έλλειψη πόρων;

– Η νοοτροπία, διότι το ζήτημα και πριν ελευθερωθεί το ελληνικό κράτος ήταν η γλώσσα του. Οι λόγοί μας τα τελευταία χρόνια πριν από το 1800 συζητούσαν και άλλοι ήθελαν την αρχαία γλώσσα και άλλοι τη λαϊκή. Ο Κοραΐς έλεγε η μέση χρειάζεται, η μεσαία γλώσσα. Και γινόταν μεγάλος καυγάς, ο οποίος αποτυπώθηκε σε κείμενα τα οποία βέβαια σώζονται όλα. Τελικά, επικράτησε η άποψη του Αδαμάντιου Κοραΐ. Μεσαία γλώσσα. Σχεδόν αρχαϊζουσα ελληνική γλώσσα. Και έτσι ξεκινάει το ελληνικό κράτος. Δηλαδή ουσιαστικά μία καθαρεύουσα, η οποία με τον καιρό επιτείνεται, γίνεται πιο αρχαϊστική. Φτάσαμε λοιπόν το 1880 περίπου με κορυφαίους δασκάλους, μεγαλοκαθαρευουσινάνους, ο Κόντος κτλ. Τότε ήταν που ξέσπασε το κίνημα του Δημοτικισμού, το οποίο υπήρχε μεν από το 1800 αλλά ήταν σαν να είχε κοιμηθεί. Ξυπνάει με τον Ψυχάρη, ο οποίος έγραψε στο βιβλίο του *Το Ταξίδι μου*, που θεωρήθηκε επαναστατικό βιβλίο για τη γλώσσα, «Γράψτε στη γλώσσα του λαού που μιλάτε». Και αρχίζει πάλι νέος αγώνας, όπως καταλαβαίνετε, με τους καθαρευουσινάνους και τους δημοτικιστές. Πλεόναζαν σε μεγάλη κλίμακα οι καθαρευουσινάνοι, ενώ οι δημοτικιστές ήταν λίγοι και διωκόμενοι και συκοφαντούμενοι.

Στα χρόνια της πνευματικής μου διαμόρφωσης θαύμασα τον Ψυχάρη. Δεν έγινα όμως πιστός οπαδός των συγκεκριμένων λύσεων που πρότεινε για το γλωσσικό μας ζήτημα.

Ποιοι ήταν οι επωφελέστεροι υπουργοί Παιδείας που άφησαν κάτι για τη νεολαία και για την εκπαίδευση;

– Ο βασικός υπουργός Παιδείας για τη χώρα ήταν ο Γεώργιος Παπανδρέου, πράγμα το οποίο αναγνωρίζουν και πολλοί. Δεν ευτύχησε να έχει μακρό πρωθυπουργικό βίο, διότι τα πράγματα ήρθαν ανάποδα. Το 1963-64 με τον Παπανούτσο ξεκινούν μια μεγάλη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση την οποία διακόπτουν το βασιλικό πραξικόπημα, η αποστασία και σε λίγο και η δικτατορία.

Χρειάστηκε να φύγει η δικτατορία και να έλθει δημοκρατική διακυβέρνηση, για να δούμε πάλι μια αναψυχή στο πνευματικό επίπεδο. Τότε και ο Καραμανλής και ο Ράλλης κατάλαβαν ότι κοινή ευρωπαϊκή αγορά και καθαρεύουσα δεν πάνε μαζί. Διότι καθαρεύουσα σημαίνει έλλειψη πρακτικού νου. Αυτό σημαίνει. Ο Καραμανλής κατάλαβε ότι έπρεπε να αλλάξει δρόμο. Και ευτυχώς βρήκε τον Ράλλη, ο οποίος ήταν αρκετά προετοιμασμένος και έκανε την μεταρρύθμιση εκείνη, την οποία ήρθε κατόπιν δυστυχώς ο Αντώνης Τρίτσης, οπαδός του Ανδρέα Παπανδρέου, που έσπευσε να την ανατρέψει, διότι έρχεται κατόπιν η συντηρητική παράταξη και γυρίζουν πάλι τα αρχαία όπως ήταν. Και βρισκόμαστε τώρα σε μία κατάσταση που η νέα κυ-

βέρνηση που έχουμε θέλει να ανανεώσει, θέλει να μεταρρυθμίσει. Λοιπόν, εγώ προσπαθώ να πείσω εκείνους που μπορώ να πείσω για ένα θέμα που πρέπει, δεν είναι το μοναδικό, ούτε το μοναδικό που ενδιαφέρει την παιδεία αλλά είναι ένα θέμα βασικό, το οποίο συνδέεται με τη γλώσσα μας.

Το πρόβλημα της παιδείας κατά βάση ήταν πολιτικό, έτσι δεν είναι;

– Το πρόβλημα της παιδείας είναι πάντα πολιτικό. Συνδέεται άμεσα με την πολιτική ζωή. Υπάρχουν πολιτικοί που βλέπουν έτσι, οι άλλοι βλέπουν αλλιώς, και πάντα υπάρχει μια ρήξη. Καλό είναι αυτό να διορθώνεται αλλά δεν είναι πάντα εύκολο.

Πώς φαντάζεστε την κοινωνία μας μετά από 20 χρόνια; Θα είναι ένα πλήθος επιστημόνων...

– Δεν μπορώ εύκολα να την φανταστώ αλλά βλέπω μία τεχνολογία πάρα πολύ προχωρημένη. Και εδώ υπάρχει η αντίρρηση –και όχι μονάχα η δική μου– για το αν πάμε καλά μ' αυτήν την προχωρημένη τεχνολογία ή οδηγούμαστε σε αδιέξοδο. Πολύ φοβούμαι ότι πάμε σε αδιέξοδο. Διότι έχει μολυνθεί όλη η γή.

Η κοινωνία, παράλληλα, έχει φτάσει σε σημείο που δυσκολεύεται να αυτοοργανωθεί. Το βλέπουμε παντού, το βλέπουμε και στη δική μας χώρα, που είναι καθυστερημένη σε σχέση με τις άλλες προηγμένες χώρες διότι δεν έζησαν τουρκοκρατία. Από την άλλη, είναι δικαιολογημένο το ότι καθυστερούμε.

Μετά την τουρκοκρατία όμως η πρόοδος που κάναμε δεν ήταν όντως πάρα πολύ μεγάλη;

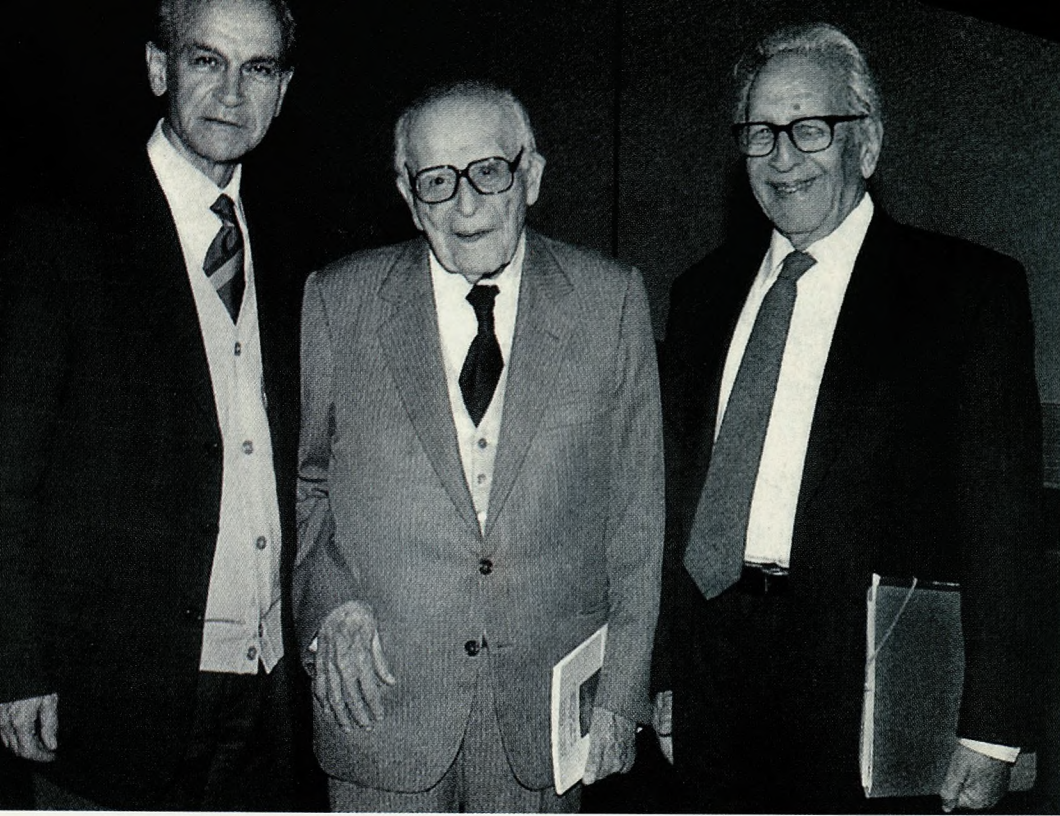
– Ασφαλώς, διότι μέσα του ο Ρωμιός έχει ένα δαιμόνιο και καταφέρνει και υπερνικά δυσκολίες που του παρουσιάζονται. Αλλά δεν πρέπει να παραβλέψουμε ότι ο Ρωμιός έχει και ορισμένα ελαττώματα.

Ποια είναι τα κυριότερα;

– Εγωκεντρισμός. Έλλειψη συνεργασίας. Λέει ότι συνεργάζεται και κάνει μία εταιρεία και ο ένας πάει από εκεί και ο άλλος από την άλλη. Δεν μπορούν να συμφωνήσουν σε τίποτα. Είναι και μία αντίληψη «εγώ τα ξέρω και δεν τα ξέρεις εσύ».

Αυτό είναι δείγμα ότι δεν έχει καλλιεργηθεί όσο πρέπει η ψυχή του Έλληνα για να πιστεύει ό,τι πιστεύει. Ή η μανία να καμαρώνουμε για τους αρχαίους μας προγόνους και να λέμε «εμείς είμαστε και όχι εσείς». Ανοησία μεγάλη είναι αυτό. Να λες ότι οι πρόγονοί μου ήταν έτσι και έτσι. Και ήταν οι πρόγονοί μου μεγάλοι και δημιούργησαν τεράστιο πολιτισμό.

Ναι, αλλά σκέφτεσαι ότι ενώ καμαρώνεις για κείνους εσύ είσαι ένας κακός μαθητής τους; Έτσι είμαστε, δυστυχώς. Κακοί μαθητές. Ακό-

Με τον καθηγητή Χρίστο Τσολάκη (αριστερά) και τον Αλέξη Δημαρά.

Ως άνθρωπος ουδέποτε υπήρξα πολύ αισιόδοξος. Ακολούθησα όμως τη φράση του Άγγελου Τερζάκη και τελικά είμαι «θεωρητικά αισιόδοξος» αλλά και «ψυχικά απεγνωσμένος της αισιοδοξίας».

μη και ο καθαρευουσιανισμός είναι κακή μαθητεία στους αρχαίους. Δηλαδή, αν γράψω όπως έγραφε ο Πλάτων ή ο Θουκυδίδης –που δεν μπορείς να το γράψεις– δίνω μεγάλη σημασία στη φόρμα και όχι στο περιεχόμενο. Η ουσία είναι τι αποδίδεις, τι προσφέρεις. Έχει τέτοια ελαττώματα ο Ρωμικός, είναι δύσκολος σε συνεργασία και «τα ξέρει όλα». Αυτό είναι βασικό. Έχει και κάποια στοιχεία από εθελοδοουλία που του δίδαξε η τουρκοκρατία, να τα βολεύει από εδώ και από εκεί. Είναι ο καταφερτζής. Αυτό είναι επίσης άσχημο ελάττωμα. Φυσικά, καταφερτζήδες δεν υπάρχουν μόνο στην Ελλάδα. Παντού υπάρχουν οι άνθρωποι που έχουν ελαττώματα αλλά η χώρα που έχει πολλά μαζεμένα ελαττώματα είναι καθυστερημένη.

Αναρωτηθήκατε ποιο είναι το μυστικό της μακροβιότητάς σας;

– Κάποτε με ρωτήσανε σε ένα συνέδριο ιατρικό, σ' έναν προθάλαμο με ρώτησε ένας γιατρός και του απάντησα με μια απάντηση αποκλειστική, μονομερή και σύντομη: «Καλή γυναίκα και όχι καλό φαί». Λέω, αν ευτυχήσετε στη ζωή σας και έχετε καλό σύντροφο, όπως εγώ ευτύχησα και το λέω και καμαρώνω, είναι βασικό για την επιτυχία στη ζωή σας. Γιατί δεν έχετε γκρίνια αλλά αντίθετα έχετε ένα σύντροφο που σας βοηθάει, που καταλαβαίνει τον πόνο σας, την ευτυχία σας. Ζείτε άνετα και ευτυχισμένα. Το καλό φαί είναι γνωστό ότι είναι ευχάριστο αλλά δεν ωφελεί πάντα. Γι' αυτό λέω «όχι καλό φαί». Κάνε οικονομία στο φαγητό. Η διαίτά σου να είναι λογική. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν θα φάμε και από τούτο και από εκείνο. Αλλά η προσπάθεια να είναι συνεχής.

«Άσκησης, εγκράτεια και των τροφών λιτότης. Ιδού η υγεία και η μακροβιότης.» Στην αλληλογραφία του Θεοτοκά με τον Κατσιμπαλή το διάβασα αυτό...

– Πολύ σωστό είναι. Εγώ ευτύχησα γιατί με την γυναίκα μου είχαμε και τις ίδιες αντιλήψεις περί διατροφής. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν πηγαίναμε σε ταβέρνες. Αλλά η ζωή μας ήταν μετρημένη από άποψη διαίτας. Και νομίζω ότι συνέβαλε και αυτό στη μακροβιότητα, διότι και η γυναίκα μου μακροημέρευσε, πέθανε πριν από 10 χρόνια, 94 ετών. Εγώ νόμιζα ότι θα την ακολουθήσω πολύ σύντομα αλλά δεν έγινε. Είχαμε απολύτως την ίδια ηλικία.

Αλλάξανε οι διατροφικές σας συνήθειες από τότε που ήσασταν φοιτητής μέχρι σήμερα;

– Οι διαιτητικές μου συνήθειες αλλάζουν με τον γάμο. Διότι η γυναίκα μου είχε ήδη συνηθίσει σε μία πιο λιτή από εμένα ζωή. Και εγώ κατάλαβα ότι ήταν σωστή αυτή η πορεία και όχι η άλλη που λέει «δεν βαριέσαι και ό,τι γίνει στο τέλος».

Έτσι συμφωνήσαμε απολύτως σ' αυτό το θέμα της δίαιτας και έτσι προχωρήσαμε. Η γυναίκα μου ήταν καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, όπως το λέμε σήμερα. Εκεί αποδίδω λοιπόν τη μακροβιότητά μου. Διότι δεν την ήλπιζα ποτέ. Όταν ήμουνα 45 χρονών είχα πίεση 20 και μισό. Και πάω σε έναν φίλο μου, από τα φοιτητικά, γιατρό, και μου λέει «από τώρα γέρασες, Μανώλη». Και του λέω «μπορεί». Φαίνεται όμως ότι δεν είχα γεράσει αλλά ήταν συμπτωματική αυτή η έξαρση της πίεσης.

Είστε αισιόδοξος;

– Ως άνθρωπος ουδέποτε υπήρξα πολύ αισιόδοξος. Ακολούθησα όμως τη φράση του Άγγελου Τερζάκη και τελικά είμαι «θεωρητικά αισιόδοξος» αλλά και «ψυχικά απεγνωσμένος της αισιοδοξίας».

Τι φιλοδοξίες έχετε σήμερα;

Δεν έχω πια φιλοδοξίες. Έχω όμως οφειλές να ξεπληρώσω.

Περνούν τα χρόνια, φτάσατε υγιής σε μια πολύ μεγάλη ηλικία. Πώς νοιώθετε όμως που δεν έχετε δίπλα σας τους παλιούς φίλους;

– Μου είναι πολύ δυσάρεστο. Έχω χάσει όλους τους στενούς μου φίλους. Διότι είναι αρκετά χρόνια που έχουν φύγει Καψωμένος, Ανδριώτης, Κακριδής, και αισθάνομαι μοναξιά. Δεν ξέρεις ποτέ όμως πού θα σε οδηγήσει η ζωή...

Δεν νιώθετε όμως ότι έχετε επιτύχει έναν θρίαμβο;

– Αγάπησα τη δουλειά στη ζωή μου, και η δουλειά πάντα αποδίδει. Κάτι έχω αποδώσει, φαίνεται. Και ευτυχώς έχω μαθητές που με λογαριάζουν και με εκτιμούν. Και τους αγαπώ και με αγαπούν.

Όλη η Ελλάδα σας αγαπάει.

– Όχι, εννοώ τους μαθητές μου τους πιο κοντινούς. Έχω πολλούς μαθητές μου, πολύ κοντινούς μαθητές και μαθήτριες που με λογαριάζουν, με βοηθούν και μπορώ να πω ότι είμαι ικανοποιημένος, παρόλο που η πλη-

Αγάπησα τη δουλειά στη ζωή μου, και η δουλειά πάντα αποδίδει. Κάτι έχω αποδώσει, φαίνεται. Και ευτυχώς έχω μαθητές που με λογαριάζουν και με εκτιμούν. Και τους αγαπώ και με αγαπούν.

Με τον πρώην Πρόεδρο της Δημοκρατίας Κωστή Στεφανόπουλο (στην ανακήρυξη σε επίτιμο διδάκτορα του Πανεπιστημίου Αθηνών).

γή είναι ότι έχασα τη γυναίκα μου και έχασα και τους καλούς μου φίλους. Και τώρα αποκτώ φίλους. Και μάλιστα συνδέομαι πολύ στενά μαζί τους. Έχω φίλους που απόκτησα τις τελευταίες δεκαετίες, με τους οποίους είμαι πολύ συνδεδεμένος, όμως άλλο πράγμα είναι ο φίλος που τον έχεις από το Δημοτικό σχολείο. Με τον Καψωμένο ήμασταν φίλοι από το Δημοτικό. Όταν η οικογένειά μου ξαναβρέθηκε στην Κρήτη, γιατί είναι κρητική οικογένεια, τότε στην Τρίτη του Δημοτικού σχολείου που έφτασα στα Χανιά βρήκα τον Καψωμένο και από τότε ήμαστε στενά συνδεδεμένοι.

Ο Τσολάκης σας αγαπάει πολύ, ο Χρίστος.

– Και εγώ τον αγαπάω πολύ. Τον θυμάμαι όταν έδινε εξετάσεις για να μπει στο πανεπιστήμιο. Από τότε τον γνώρισα. Διότι ήμουν επιτηρητής εκεί που έδινε εξετάσεις. Και έδινε εξετάσεις και για τα Νομικά και για τη φιλολογία. Και έτυχε να είμαι επόπτης. Περνώντας κοντά στο γραπτό του κατάλαβα ότι γράφει διαφορετικά. Και του λέω, εσύ πρέπει να πας στη φιλολογία. Λέει «εκεί θέλω να πάω και εγώ» και πράγματι προτίμησε και πήγε στη φιλολογία και είναι ένας από τους πολύ αγαπητούς μου φίλους.

Ονειρεύεστε;

– Πολύ. Ονειρεύομαι πολύ τη γυναίκα μου. Ονειρεύομαι τη δουλειά μου. Η δουλειά μου δεν μ' αφήνει να κοιμηθώ. Πέφτω στο κρεβάτι και δεν μπορώ να απαλλαχθώ από τις σκέψεις τις πνευματικές που κάνω δουλεύοντας και αυτές με κρατούν άγρυπνο και μετά έρχεται και το όνειρο.

Ύστερα από τόσα «αγωνίσματα μακράς ζωής», τι είστε περισσότερο: Στοχαστής, ερευνητής ή δάσκαλος;

– Είπατε και τα τρία που μου αρέσουν. Δάσκαλος δεν υπήρξα στη Μέση Εκπαίδευση, διότι ήμουν στην Ακαδημία σε επιστημονικό γραφείο και κατόπιν ήρθα εδώ στο γραφείο. Επομένως, δίδαξα μόνο για ελάχιστο χρονικό διάστημα, τα πρώτα επιστημονικά μου χρόνια, σε ιδιωτικό σχολείο, συνδυσασμένο με την Ακαδημία.

Με ενδιαφέρει πάντα η Παιδεία. Αγάπησα πολύ τη γλώσσα μας, τη μελέτησα και την καλλιέργησα και όσο γινόταν, τη δίδαξα.

Το έργο του δασκάλου το εκτιμώ ιδιαίτερα και το άσκησα, διότι αγάπησα τους μαθητές μου και θεωρώ ότι ορισμένοι από αυτούς με αγάπησαν

Στον Αδαμάντα της Μήλου, μπροστά στο σπίτι όπου έζησε από το 1909 έως το 1914.

και αυτοί. Προσπάθησα να τους δώσω ό,τι ήταν δυνατό να τους δώσω. Κοντά στα μαθήματα που έκανα τότε και τα οποία μου τα διέκοψε η Χούντα, είχα ιδρύσει εδώ έναν σύλλογο, τον οποίο ονόμαζα «Ευστάθιο», από το όνομα ενός περίφημου αρχιεπισκόπου της Θεσσαλονίκης του 12ου αιώνα, και μάζεα εδώ τους καλύτερους μαθητές μου, τους οποίους εγώ διάλεγα. Κάθε δεκαπέντε, ερχόντουσαν εδώ στο σπίτι μου και συζητούσαμε και θέματα των μαθημάτων του πανεπιστημίου και νεοελληνικής λογοτεχνίας και άλλα διάφορα. Τον δάσκαλο τον κατάλαβα πολύ και τον αγαπώ.

Αλλά είμαι και ερευνητής. Μ' άρεσε από την αρχή η επιστήμη και την καλλιέργησα σε όλα τα χρόνια της ζωής μου.

Στοχαστής τώρα, είναι κάτι γενικότερο, δηλαδή να φύγεις έξω από τα στενά όρια και να δεις τον κόσμο. Προσπάθησα όσο μου ήταν δυνατό να δω τον κόσμο.

Ανάλεκτα

Το διάβασμα από μικρός το αγάπησα

«Πρακτικό άτομο», όπως συνήθως λέμε, υπήρξα σε βαθμό πολύ περιορισμένο. Στα παιδικά μου χρόνια δεν έπαιξα πολύ με τα άλλα συνομήλικά μου παιδιά. Οι ώρες εργασίας μου δεν μου άφηναν μεγάλα περιθώρια. Όμως δεν οικονομούσα τις ώρες μου συστηματικά παρακολουθώντας, παιδί, τις εκκλησιαστικές ακολουθίες με κατάνυξη – γεγονός που δε συνεχίστηκε στο μετέπειτα βίο μου.

Τα αθλητικά ούτε τα γνώρισα ούτε τα αγάπησα. Όργανο μουσικό δεν έμαθα, όμως τη μουσική την αγάπησα και πάντα με συγκινεί.

Το διάβασμα από μικρός το αγάπησα – γι' αυτό και θέλησα να σπουδάσω. Τις όποιες διασκεδάσεις τις αποδέχτηκα, χωρίς ιδιαίτερα να τις επιδιώκω. Το ψέμα το εμίσησα. Εξετίμησα την ειλικρίνεια και την αυθορμησία. Απέχθεια αισθάνθηκα στην υποκρισία.»

Μια εκλεκτή συντροφιά στα 1927

«Τη συμφοιτήτριά μου Τιτίκα (Αικατερίνη) Στριφτού, που αργότερα έγινε σύντροφος της ζωής μου, τη γνώρισα στα μέσα περίπου των φοιτητικών μου χρόνων. Αποτελούσαμε και οι δύο μέλη μιας εκλεκτής συντροφιάς των χρόνων 1927-1929. Ο σύνδεσμος των μελών της συντροφιάς ήταν στενός και υπήρξε μακρός. Βλεπόμεστε συχνά σε συναντήσεις σε σπίτια, σε περιπάτους, σε εκδρομές. Μας συνέδεαν ακόμα στενότερα απόψεις και αντιλήψεις κοινές σε πνευματικά, ακόμα και σε πολιτικά, θέματα. Η συντροφιά περιλάμβανε τον παλιό στενό φίλο Στέλιο Καψωμένο, έναν καινούργιο φίλο αποκτημένο από την αρχή της φοιτητικής μου ζωής, τον Νίκο Ανδριώτη, ακόμη και τον Κώστα Μπότσογλου (1906-1992) και τον Γιώργο Μιχαλόπουλο (1907). Αυτοί έρχονται από τον ελληνικό βορρά. Μετείχαν στη συντροφιά και οι συμφοιτήτριάς μας Τιτίκα Στριφτού, Λουκία Γρουμπού, Κούλα Κόλια (1907-2003), καθώς και ο Γιώργος Κόλιας (1906-1973). Με την απόκτηση του πτυχίου και τη φροντίδα για επαγγελματική τακτοποίηση, η συντροφιά άρχισε να διαλύεται. Ο δικός μου σύνδεσμος με την κατόπιν σύζυγό μου σιγά σιγά ήδη από τα φοιτητικά χρόνια γινόταν στενότερος και εξελίχθηκε σε αμοιβαία εκτίμηση και συμπάθεια, όταν μερικά χρόνια ύστερα από το τέλος των σπουδών μας γινόταν η συντροφιά ολιγομελέστερη και έδινε την ευκαιρία για καλύτερη αμοιβαία γνωριμία.»

Αντάλλαξα δυο λόγια με τον Παλαμά...

«Τον Παλαμά τον αντίκρισα πρώτη φορά, όταν ήμουν φοιτητής, στην κηδεία του καθηγητής της Θεολογικής Σχολής Γεωργίου Δέρβου (1854-1925). Τον παρακολούθησα καθώς έβγαινε από την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου Καρύτση έως να φτάσει στο σπίτι του στην οδό Ασκληπείου με το ρυθμό του δικού μου βαδίσματος. Τον ξαναείδα από κοντά και αντάλλαξα μαζί του δυο λόγια στο γραφείο του φίλου του Γεωργίου Δροσίνη στο «Σύλλογο προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων», όταν πήγα (1935) εκεί για να εισπράξω την αμοιβή μου για συνεργασία μου στο *Ημερολόγιον της Μεγάλης Ελλάδας*, που δημοσίευε τότε ο Δροσίνης. Έκτοτε –όπως και πρωτύτερα– τύχαινε να τον βλέπω μόνο στο δρόμο ή στο χώρο κάποιας ομιλίας. Δεν είχα ευκαιρία να μιλήσω μαζί του. Δεν τον επισκέφτηκα στο σπίτι του, μολοντί ήμουν θερμός θαυμαστής του έργου του.

Μία από τις γνωριμίες μου της δεκαετίας του 1930 στάθηκε εκείνη του Γιώργου Κατσιμπαλή. Μου ζητούσε συνεργασία για την *Αγγλοελληνική Επιθεώρηση*, που την πατρωνάζει, με παρακινούσε να στέλνω δημοσιεύματά μου στο φίλο του το Σεφέρη. Χωρίς να του το ζητήσω, προθυμοποιήθηκε να μου τυπώσει σε καλαίσθητο τεύχος (Εκδόσεις Σκαζίκη) τον εναρκτήριο λόγο μου στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης. Διατηρήσαμε τη στενή φιλία μας έως το θάνατό του. Τον θυμούμαι να κατεβαίνει στο Παλιό Φάληρο, όπου καθόμουνα τότε, για να μου δώσει τα τυπογραφικά δοκίμια από δημοσιεύματά μου.»

Με τίμησαν “υπερμέτρως”

«Πολλά που ονειρεύτηκα ως καρπό της νεοελληνικής φιλολογικής έρευνάς μου δεν τα είδα να πραγματοποιούνται εξολοκλήρου. Όμως ευτύχησα στο ταξίδι της ζωής μου να βρω σύντροφο πολύτιμη.

Πραγματοποίησα, και από κείνην ενισχυμένος, ένα όνειρο της επιστημονικής μου ζωής. Εννοώ ότι συγκρότησα ένα μεγαλύτερης υφής λεξικό (όχι δυστυχώς ολοκληρωμένο): το λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας 1100-1669 έως το γράμμα π.

Σύνταξα και ένα Λεξικό της σύγχρονης δημοτικής, γραπτής και προφορικής. Υπηρέτησα κατά δύναμιν τις ιδέες μου: εκείνες που συνδέονται με το δημοτικιστικό κίνημα και τη σοσιαλιστική ιδεολογία. Είδα να αναγνωρίζεται η μικρή επιστημονική συμβολή μου. Με τίμησαν, “υπερμέτρως” μάλιστα, ιδρύματα σημαντικά και δήμοι της πατρίδας μας. Πολλά οφείλω σε εκλεκτούς φίλους και σε εκλεκτούς συμπατριώτες.»

(Από το βιβλίο του Εμμανουήλ Κριαρά *Μακράς Ζωής Αγωνίσματα*)

του Πιεραντώνιου Παπάζογλου
Μηχανικού Περιβάλλοντος, M.Eng

Αρχαία Ελληνική Περιβαλλοντική Μηχανική

Η σύγχρονη Περιβαλλοντική Μηχανική, ως διεπιστημονική και διακλαδική προσέγγιση, επιχειρεί να επιλύσει ζητήματα ποιότητας αέρα, νερού και γης, διαχείρισης φυσικών πόρων, ενέργειας (των ανανεώσιμων πηγών συμπεριλαμβανομένων), υγρών και στερεών αποβλήτων, καθώς και ελαχιστοποίησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων έργων και υποδομών. Θεωρείται ότι οι αρχές και εφαρμογές της περιβαλλοντικής επιστήμης, μηχανικής και τεχνολογίας, υπό τη διευρυμένη έννοιά τους, μπορούν να δώσουν λύσεις εντός του λεγόμενου «τριπτύχου της αειφορίας», δηλαδή λύσεις που θα είναι κοινωνικά αποδεκτές, οικονομικά βιώσιμες και περιβαλλοντικά φιλικές. Εδώ όμως δεν θα επιχειρηθεί να αναλυθεί η προσέγγιση του πιο πάνω τριπτύχου μέσω της σύγχρονης περιβαλλοντικής μηχανικής, αλλά θα γίνει προσπάθεια –έστω εν συντομία– να καταδειχθούν παραδείγματα επίτευξης των πιο πάνω στον αρχαίο ελληνικό κόσμο.

Η αρχαία ελληνική κοσμοθεώρηση, κατεξοχήν φυσιολατρική και υμνητική της αρμονίας και των ισορροπιών, δε θα μπορούσε παρά να είναι φιλοπεριβαλλοντική και αειφορική σε κάθε κοινωνική, θρησκευτική, φιλοσοφική και εκπαιδευτική της έκφραση. Τέτοια παραδείγματα απaráμιλλης πολιτισμικής και φιλολογικής αξίας υπάρχουν στα δεκάδες διασωθέντα κείμενα των φιλοσόφων αλλά και στα ευρήματα του αρχαίου ελληνικού κόσμου που εκτίθενται στα μουσεία και στους αρχαιολογικούς χώρους. Μια από τις εκφράσεις όμως της αρχαιοελληνικής κοσμοθεάσης που είναι ίσως λιγότερο γνωστή –και συχνά παρεξηγημένη– είναι η τεχνολογική. Η αρχαιοελληνική Μηχανική και Τεχνολογία κατόρθωσε, μέσα από εκατονταετίες παρατηρήσεων, πειραματισμών και βελτιώσεων, να σχηματίσει σχολές μηχανικής σκέψης και να αναδείξει δασκάλους – με τον Αρχιμήδη να είναι σαφώς ο γνωστότερος, αλλά όχι ο μόνος. Εδώ θα δοθούν λιγοστά σύντομα παραδείγματα επιτευγμάτων αρχαίας ελληνικής Μηχανικής και Τεχνολογίας, με σκοπό να καταδειχθεί ότι, πέρα από εξαιρετικώς επιτυχημένα έργα από τεχνικής πλευράς, ήταν ταυτόχρονα αποδεκτά και αναγκαία για τη σύγχρονη κοινωνία τους, οικονομικά αποδοτικά και βιώσιμα και, φυσικά, φιλικά αν όχι πλήρως εναρμονισμένα με το περιβάλλον τους, αποτελώντας έτσι πεμπτουσία της περιβαλλοντικής μηχανικής.

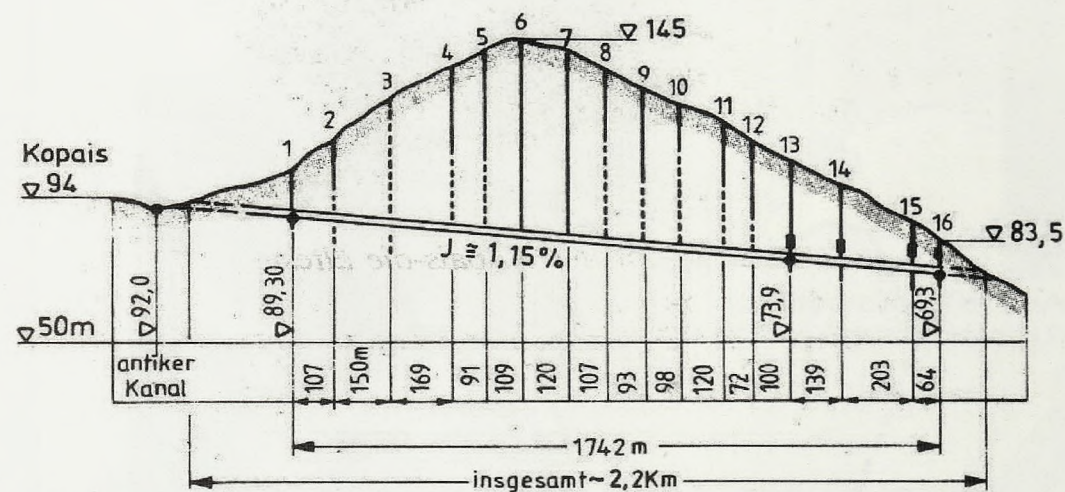
Η αρχαία ελληνική κοσμοθεώρηση, κατεξοχήν φυσιολατρική και υμνητική της αρμονίας και των ισορροπιών, δε θα μπορούσε παρά να είναι φιλοπεριβαλλοντική και αειφορική σε κάθε κοινωνική, θρησκευτική, φιλοσοφική και εκπαιδευτική της έκφραση.

Αναπαράσταση
Αποξηραντικών Έργων
Κωπαΐδας (Πηγή: Λάζος,
1993).

Δε θα μπορούσε κανείς να μην ξεκινήσει αυτή τη σύντομη περιήγηση από τα μεγάλα αποστραγγιστικά και αντιπλημμυρικά έργα των Μινύων του Ορχομενού κατά τη διάρκεια του 15ου και 14ου αι. π.Χ. Λαού για τον οποίο ελάχιστα γνωρίζουμε, αν και οι ίδιοι μας άφησαν ως ακριβή κληρονομιά πολλά από τα επιτεύγματά τους. Κανείς, από τους αρχαίους ήδη χρόνους, δεν ήταν σε θέση να απαντήσει στα ερωτήματα περί της καταγωγής και περί της αρχικής τους κοιτίδας. Οι αρχαίοι ιστορικοί (Ηρόδοτος, Πausanias, Διόδωρος) θεωρούν ως κοιτίδα τους την περιοχή από τον βοιωτικό Ορχομενό έως και τις νότιες παρυφές της θεσσαλικής πεδιάδας, ενώ και ο Όμηρος αναφέρει τον βοιωτικό Ορχομενό, γεγονός που υποδηλώνει την ύπαρξη των Μινύων πριν από τα Τρωικά. Επίσης, θεωρείται ότι η καταγωγή τους είναι από τον Αίοιο, τον υιό του Έλληνα, εγγονό του Δευκαλίωνος. Η αρχαιολογική έρευνα στην περιοχή αποκάλυψε ευρήματα της νεολιθικής εποχής, ανάλογα με αυτά του Σέσκλου και του Διμηνίου, και φαίνεται ότι ο Ορχομενός κατοικείτο συνεχώς από τη νεολιθική έως και την σύγχρονη εποχή.

Ίσως το μεγαλύτερό τους επίτευγμα είναι η αποξήρανση της Κωπαΐδας περί το 1300 π.Χ. Οι μηχανικοί των Μινύων χρησιμοποίησαν δύο βασικές μεθόδους υψηλής επιστημονικής αξίας: εκτροπή ροής ποταμών και δημιουργία στεγνών περιοχών περιορισμένων από αναχώματα, που εμπόδιζαν τα νερά να εξαπλωθούν και να τις πλημμυρίσουν (Iakovidis, 1989, 1998). Οι Μινύες κατασκεύασαν στα υψηλότερα σημεία της λεκάνης ένα κανάλι μήκους 43 χιλιομέτρων, πλάτους 40 μέτρων και βάθους 5 μέτρων, το οποίο παραλάμβανε όλα τα αποστραγγιζόμενα ύδατα από τους ποταμούς Μέλανα και Κηφισό και τα μετέφερε στον σημερινό κόλπο της Λάρυμνας. Το κανάλι ήταν πλωτό και έτσι μπορούσε να εξυπηρετήσει και μεταφορές, ενώ προστατευόταν και από ανάχωμα κυκλώπειας λιθοδομικής τεχνικής ύψους 2 με 2,5 μέτρων και πλάτους 30 μέτρων (Zekkos et al., 2005). Για την κατασκευή μόνο του αναχώματος υπολογίζεται ότι χρειάστηκαν περί τα 2 εκατομ. κυβικά μέτρα χώματος και 250 χιλ. κυβ. μέτρα λίθων, ενώ υπολογίζεται επίσης ότι το κυρίως κανάλι είχε ροή 100 κυβ. μέτρων το δευτερόλεπτο (Iakovidis, 2001). Εντύπωση προκαλούν επίσης

Σχεδιάγραμμα της Τεχνητής Καταβόθρας με τα 16 Κάθετα Φρεάτια (Πηγή: Λάζος, 1993).

και τα συμπληρωματικά έργα μικρότερης κατασκευής, όπως εγκάρσιες αρδευτικές διώρυγες, αλλά και το Οχυρό του Γλα που έλεγχε την περιοχή. Το καταπληκτικότερο συμπληρωματικό έργο όμως είναι μια τεχνητή καταβόθρα μήκους 2,5 χιλιομέτρων, διαστάσεων 1,8 x 1,5 μέτρων, με 16 κάθετα φρεάτια, η οποία συμπλήρωνε άριστα τις υπάρχουσες φυσικές καρστικές καταβόθρες του υποκείμενου ασβεστολιθικού πετρώματος (Knauss et al., 1984).

Στους Μινύες αποδίδονται και άλλα αποστραγγιστικά κυρίως έργα στην περιοχή της Τίρυνθας και της Λέρνας, της Αρκαδίας και της Αιτωλοακαρνανίας, όμως ιδιαίτερη εντύπωση αφήνει η κατασκευή αντιπλημμυρικού τείχους στον ποταμό Κλαδέο για την προστασία των Ιερών της Ολυμπίας και πιθανόν τον τεχνητό εμπλουτισμό υδροφόρων οριζόντων δυτικώς των Ιερών. Ο αναγνώστης εύκολα αναλογίζεται την τεράστια κοινωνικοοικονομική και περιβαλλοντική αξία αυτών των έργων, καθώς εξασφάλιζαν τη γεωργική καλλιέργεια των αποστραγγισμένων περιοχών, την επάρκεια νερού κατά τους θερινούς μήνες, την εύκολη μεταφορά αγαθών αλλά και την εξυγίανση βαλτωδών περιοχών με περιορισμό ασθeneιών.

Η λεγόμενη Κυκλώπεια Μηχανική είναι το επόμενο παράδειγμα περιβαλλοντικής μηχανικής υπό την έννοια της χρήσης φυσικού υλικού (λίθοι), της κατασκευής χωρίς συνδετικά υλικά και της εναρμόνισης με το φυσικό τοπίο. Φυσικά, είναι αρκετά γνωστές οι ανυπέρβλητες κατασκευές σε Μυκήνες και Τίρυνθα και δε χρειάζεται κανείς να επεκταθεί, εκτός ίσως από τη λιγότερο γνωστή –και λιγότερο επισκέψιμη από

τους τουρίστες– υπόγεια Κρήνη των Μυκηνών, κάτω από τα τείχη, που φθάνει σε βάθος 18 μέτρων και οδηγεί σε πηγή 360 μέτρα ανατολικά του παλατιού, με αξιοσημείωτη αδιάβροχη επίστρωση δαπέδου, (Zekkos et al., 2005). Κυκλώπειες κατασκευές που πραγματικά εντυπωσιάζουν είναι και τα αινιγματικά Δρακόσπιτα της Εύβοιας, με το αρχαιότερο, αυτό στο όρος Όχη της Καρύστου, να είναι το πλέον διατηρημένο. Το Δρακόσπιτο της Όχης χρονολογείται στο 1000 π.Χ. (Λάζος, 1993), σε άμεση συσχέτιση με τα προαναφερθέντα κτίσματα των Μυκηνών και της Τίρυνθας, και αποδίδεται πιθανότατα στους Λέλεγες, οι οποίοι συγγένευαν με τους Μινύες.

Βρίσκεται σε υψόμετρο 1.450 μέτρων. Το υλικό κατασκευής είναι η σε αφθονία γηγενής πέτρα, αλλά το καταπληκτικό είναι η τέλει ευθυγράμμισης μεγαλιθική τοιχοποιία, στην οποία δεν υπάρχει μεν συνδετικό υλικό αλλά δε χωράει ούτε λεπίδα. Οι άρτια λαξευμένοι λίθοι σχηματίζουν ένα κτίσμα διαστάσεων 12,4 x 7,63 μέτρων. Οι όγκοι λίθων του κτίσματος σ' αυτό το υψόμετρο προκαλούν πράγματι εντύπωση (πλάτος 0,2 ως 0,8 μέτρα, μήκος ως 4 μέτρα και πλάτος συχνά άνω των 2 μέτρων) και ιδιαίτερα το χαρακτηριστικό μεγαλιθικό τρίλιθο της εισόδου, καθώς το υπέρθυρό του αποτελεί ένας τεράστιος ογκόλιθος βάρους περίπου 10 τόνων (Λάζος, 1993). Ο σκοπός και η χρήση των Δρακόσπιτων είναι αινιγματικά, όμως η καθαυτή κατασκευή τους μπορεί σίγουρα να χαρακτηριστεί διαχρονική και σε αρμονία με τη γύρω τους φύση, όπως μπορεί να διαπιστώσει κανείς με μια επίσκεψη στο χώρο. Άλλες κατασκευές με παρόμοια χαρακτηριστικά, αλλά ακόμα πιο αινιγματικές, είναι οι ελληνικές

Το Δρακόσπιτο της Όχης (Πηγή: Ξανθόπουλος <http://homepages.pathfinder.gr/paneios/index1>).

Πυραμίδες, κυρίως της Αργολίδος, με πιο καλοδιατηρημένη αυτήν του ελληνικού Άργους (Λάζος, 1995).

Σημαντικότατο έργο υπήρξε αδιαμφισβήτητο αυτό που κατασκευάστηκε επί τυραννίας Περίανδρου, περί το 600 π.Χ., για τη «διίσθμιση νεών». Ο γνωστός Δίολκος της Κορίνθου αποτελεί πρόδρομο του σιδηροδρόμου και ίσως τον αρχαιότερο γνωστό τροχιόδρομο του κόσμου. Ο τρόπος αλλά και η σημασία της κατασκευής του το καθιστούν σίγουρα έργο περιβαλλοντικής μηχανικής, καθώς η σύνδεση των λιμανιών των Κεχρεών (Σαρωνικός) και του Λέχαιου (Κορινθιακός) με την αποφυγή του περιήλου της Πελοποννήσου έχει σαφή κοινωνικοοικονομική αξία. Πρόκειται ουσιαστικά για λιθόστρωτο δρόμο μήκους περίπου 6 χιλιομέτρων, πλάτους 3,5 ως 6 μέτρων. Ήταν στρωμένος με πώρινους κυβόλιθους και έφερε αυλακώσεις σε απόσταση 1,5 μέτρου μεταξύ τους, επί των οποίων διέτρεχαν τροχοφόρα οχήματα που, με τη βοήθεια πολύπλοκων γραναζιών και τροχαλιών, μετέφεραν τα πλοία. Στη διαπιστωμένη διαδρομή του ο Δίολκος ακολουθούσε πλήρως τη διαμόρφωση του εδάφους χωρίς να αλλοιώσει τη γεωμορφολογία ή το τοπίο. Παρόλο που σημαντικό τμήμα του σώζεται σήμερα εντός της Στρατιωτικής Σχολής Μηχανικού στο Λουτράκι Κορινθίας, της οποίας η επιμέλεια είναι αξιοσημείωτη, εντούτοις γενικότερα το μνημείο δέχεται μεγάλες καταπονήσεις και χρήζει άμεσης φροντίδας και προστασίας. Το Δίολκο μπορεί να το επισκεφθεί κανείς στην περιοχή της βυθιζόμενης γέφυρας στο Λουτράκι.

Εξαιρετικό παράδειγμα γεωτεχνικής περι-

βαλλοντικής μηχανικής είναι η εξόρυξη του Ευπαλίνειου Ορύγματος. Ο μηχανικός Ευπαλίνος από τα Μέγαρα κατασκεύασε το 520 π.Χ. μια υπόγεια σήραγγα, μετά από ανάθεση από τον τύραννο Περίανδρο της Σάμου, με σκοπό την υδροδότηση της πρωτεύουσας του νησιού. Το έργο, που βρίσκεται επί του όρους Άμπελος, είναι μεγαλειώδες και αποτελείται από δύο τμήματα. Το εξωτερικό του τμήμα απαρτίζεται από ένα επιφανειακό σύστημα περίπου 1.800 μέτρων από την πηγή έως την βόρεια είσοδο της σήραγγας. Το εσωτερικό του τμήμα είναι το εντυπωσιακότερο, καθώς αποτελείται από σήραγγα μήκους 1.036 μέτρων και διαστάσεων 1,8 x 1,8 μέτρων, η οποία έχει διανοιχθεί πλήρως εντός του βράχου του όρους, αλλά και κατωφερή αγωγό που με κεραμικούς σωλήνες μετέφερε το νερό στην πόλη (Λάζος, 1993). Ουσιαστικά, η σήραγγα αποτελούσε το χώρο ελέγχου του αγωγού. Χρειάστηκαν περίπου 10 χρόνια για την ολοκλήρωση του έργου. Το καταπληκτικό είναι ότι εργάστηκαν δύο κύριες ομάδες που ξεκίνησαν από δύο πλευρές και συναντήθηκαν στη μέση με ελάχιστη απόκλιση, εγχείρημα που είναι εξαιρετικά δύσκολο και στις μέρες μας. Ακόμη πιο αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η λάξευση της σήραγγας ακολουθεί πλήρως τη φυσική σχιστότητα του βράχου, ενώ εντός της σήραγγας υπάρχει φυσικός αερισμός. Οι γνώσεις εξορυκτικής τεχνολογίας, υδραυλικής μηχανικής, ακόμα και οργάνωσης εργοταξίου (βάρδιες, εκπαίδευση και πειθαρχία προσωπικού κτλ.), σε συνδυασμό με την πλήρη αξιοποίηση των υπολειμμάτων (μπαζών) από την εξόρυξη στα υπόλοιπα μεγαλεπήβολα Πολυκράτεια έργα (τείχη,

Ο Δίολλος (Πηγές: αριστερά www.ecocrete.gr, δεξιά ίδια φωτογράφιση).

προβλήτα κ.ά.), καθιστούν το έργο अपαραμύλλης αξίας. Αρκεί μια επίσκεψη του αναγνώστη στον αρχαιολογικό χώρο στη Σάμο για να πειστεί.

Το παρόν πόνημα παράθεσης σύντομων παραδειγμάτων περιβαλλοντικής τεχνολογίας και μηχανικής στον αρχαίο ελληνικό κόσμο κλείνει με ένα έργο-εκπρόσωπο της πρώιμης βιομηχανίας. Δεν είναι άλλο από τα ελικοειδή πλυντήρια μεταλλεύματος στο Λαύριο της Αττικής, τα οποία ανακαλύφθηκαν το 1965 από τον Κωνσταντίνο Κονοφάγο (Λάζος, 1993). Στο Λαύριο η πρώτη βιομηχανική δραστηριότητα είχε ήδη ξεκινήσει από το 1200 π.Χ. και συνεχίστηκε αδιάκοπα μέχρι το τέλος του 4ου αι. π.Χ. Σε αυτές τις εκατονταετίες στο Λαύριο αναπτύχθηκε υψηλή εξορυκτική τεχνογνωσία (υπόγειες στοές, φρεάτια, τεχνικές λήψης μεταλλεύματος), οργανωμένη και μαζική εκκαμίνευση και τήξη μετάλλων (κυρίως αργύρου) και μηχανοποίηση κοπής νομισμάτων. Σίγουρα η περιβαλλοντική επιβάρυνση στην περιοχή δεν υπήρξε αμελητέα, εντούτοις, περί το 380 π.Χ., η έναρξη λειτουργίας των ελικοειδών πλυντηρίων φέρνει επαναστατικές καινοτομίες που βελτιώνουν καίρια τις δραστηριότητες των προκατόχων τους επίπεδων πλυντηρίων. Οι πρωτοποριακές αλλαγές αφορούσαν τη σύμπτυξη των διεργασιών σε μικρότερο χώρο, τη μείωση του αναγκαίου προσωπικού, τις διαστάσεις και το υλικό αδιάβροχης επικάλυψης των κοιλοτήτων των πλυντηρίων, την αμεσότητα εμπλουτισμού του μεταλλεύματος, αλλά και την επιστροφή του νερού στο σημείο από όπου ξεκινούσε, με μικρή υψομετρική διαφορά (Λάζος, 1993). Εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς τόσο το οικονομικό όσο και το περιβαλλοντικό όφελος των και-

νοτομιών αυτών σε μια ήδη βεβαρημένη βιομηχανικά περιοχή όπως το Λαύριο, η οποία δεν ξέφευγε από τη γενικότερη ανάγκη εξοικονόμησης νερού της Αττικής. Η επαναχρησιμοποίηση νερού με επιστροφή στο σημείο εκκίνησης της διαδικασίας εμπλουτισμού είναι πραγματικά πρωτοποριακή σύλληψη, η οποία όμως εγκαταλείφθηκε περί το 300 π.Χ., μαζί με τα μεταλλεία. Ο αρχαιολογικός χώρος των πλυντηρίων –επίπεδων και ελικοειδών– στο Λαύριο είναι επισκέψιμος και ο αναγνώστης παρακινείται να τον επισκεφθεί, για να διαπιστώσει και την ανάγκη περαιτέρω προστασίας και ανάδειξης αυτών των μοναδικών, ανά τον κόσμο,δειγμάτων προηγμένης τεχνογνωσίας μεταλλευτικών διεργασιών.

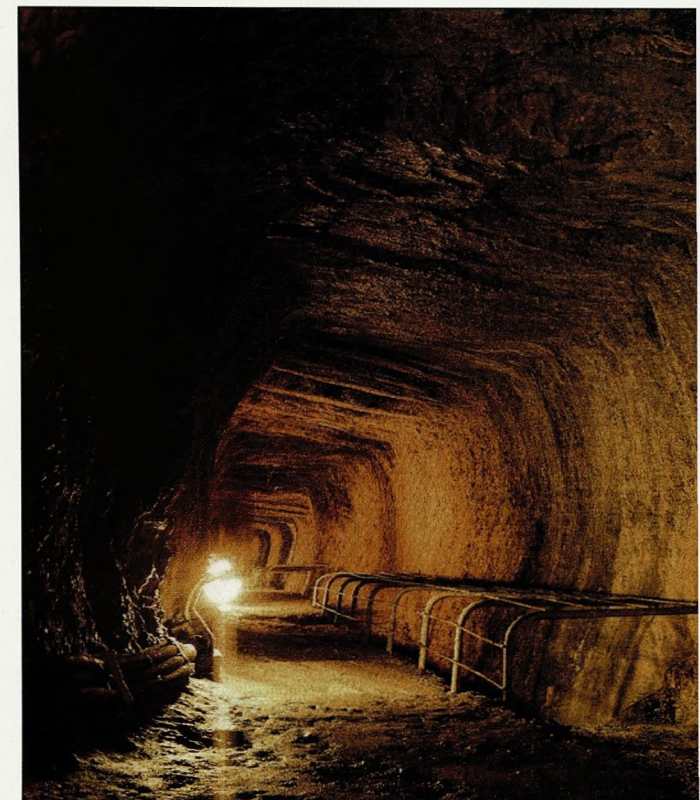
Ιδιαίτερα στις μέρες μας, όπου αναζητείται νέο και περιβαλλοντικά αποδοτικότερο πρότυπο ανάπτυξης, το οποίο θα εξασφαλίζει την ευημερία της παρούσας γενειάς χωρίς να καταστρέφει τις δυνατότητες και τους πόρους ανάπτυξης των επόμενων γενεών (αιφορική ανάπτυξη), όλα τα προαναφερθέντα παραδείγματα έργων θα πρέπει να αποτελούν φάρο μηχανικής σκέψης, καθώς σε κάθε περίπτωση με πρωτοποριακό τρόπο εξασφάλιζαν την καλύτερη κοινωνικοοικονομική κατάσταση, όχι μόνο των σύγχρονών τους αλλά και των επόμενων γενεών και έδιναν πρωτοποριακές λύσεις διαχείρισης και εξοικονόμησης πόρων με περιβαλλοντικά αρμονικό τρόπο. Θα τολμούσε να πει κανείς ότι, στο πλαίσιο της φυσιολατρικής αρχαιοελληνικής κοσμοθεώρησης, οι αρχαίοι Έλληνες επιστήμονες και μηχανικοί άγγιξαν μια πραγματικά αιφορική Μηχανική και Τεχνολογία, την πεμπτούσια δηλαδή της Περιβαλλοντικής Μηχανικής.

Τα ελικοειδή Πλυντήρια του Λαυρίου (Πηγή: ίδια φωτογράφιση).

Βιβλιογραφία

- Iakovidis S. E., 2001, *Gla and the Kopais in the 13th century BC*, Library of the Archaeological Society at Athens, No. 221.
- Ιακωβίδης Σ.Ε., 1998, *Γλας II. Η ανασκαφή 1981-1991*, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, No. 173.
- Ιακωβίδης Σ.Ε., 1989, *Γλας I. Η ανασκαφή 1955-1961*, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, No. 107.
- Kienast H.J., 2004, *To Υδραγωγείο του Ευπαλίνου στη Σάμο*, Υπουργείο Πολιτισμού - Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων.
- Knauss J., 1991, *Arkadian and Boiotian Orchomenos, Centres of Mycenaean Hydraulic Engineering, Irrigation and Drainage Systems*, Volume 5, Number 4 / November, 363-381.
- Knauss J., 1987, *Die Melioration des Kopaisbeckens durch die Minyer im 2 Jt. v. Chr. - Wasserbau und Siedlungsbedingungen im Altertum (Kopais 2)*, Wasserbau und Wasserwirtschaft, Nr. 57. Technische Universitaet Muenchen.
- Knauss J. et al., 1984, *Die Wasserbauten der Minyer in der Kopais - Die aelteste Flußregulierung Europas (Kopais 1)*, Wasserbau und Wasserwirtschaft, Nr. 50. Technische Universitaet Muenchen.
- Mariolakis I., 1998, *The Geomythological Geotope of Larni Springs (Argolis, Greece)*, Geologica Balcanica, 28, 3-4, 101-108.
- Zekkos D. et al., 2005, *Geotechnical Engineering Practice in the Mycenaean Civilization (1600-1100 BC)*, 2nd International Conference "Ancient Greek Technology", Athens 17-21 October 2005.
- Λάζος Χ.Δ., 1993, *Μηχανική & Τεχνολογία στην Αρχαία Ελλάδα*, Εκδόσεις Αίολος.
- Λάζος Χ.Δ., 1995, *Πυραμίδες στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Αίολος.
- Λάζος Χ.Δ., 1999, *Η Περιπέτεια της Τεχνολογίας στην Αρχαία Ελλάδα*, Εκδόσεις Αίολος.
- Μαριολάκος Η., 1999, *Η Συμβολή των Γεωτόπων στην Ιστορία και Περιβαλλοντική Ευαισθητοποίηση*, Τριήμερη Επιστημονική Συνάντηση για τη διατήρηση της Γεωλογικής-Γεωμορφολογικής Κληρονομιάς, Ερμούπολη Σύρου, 12-14 Ιουλίου 1996, ΙΓΜΕ, 45-59.

Η Σήραγγα του Ευπαλίνου στη Σάμο (Πηγή: Kienast, 2004)

της Περσεφόνης Καραμπάτη
Ιστορικού-Μουσειολόγου

Το Μουσείο του Μακεδονικού Αγώνα

Η ιστορία ενός κτιρίου, η ιστορία μιας (;) εποχής...

«Όλα τριγύρω αλλάζουνε και όλα τα ίδια μένουν...» Η αντίφαση αυτή φανερώνει τον τρόπο που βιώνεται ο τόπος μέσα στο χρόνο. Πράγματι, ο χρόνος “φιλοξενεί” στα αχανή μη-όριά του πεπερασμένους χώρους και βίους, οι οποίοι διαρκώς μεταλλάσσονται. Οι αλλαγές που συντελούνται περνούν ανεπαίσθητα αρχικά και, αργότερα, κάποιοι τόποι και βίοι αποκρυσταλλώνονται στη συλλογική μνήμη με έναν τρόπο ιδιαίτερο, κυρίως προσωπικό, συναισθηματικό. Σφραγίζουν έτσι και τους ανθρώπους που συναντήσαμε και τους τόπους στους οποίους ζήσαμε...

Στο κέντρο της Θεσσαλονίκης, πριν από 115 χρόνια, στην οδό Idare-I Askeriye¹ τα βλέμματα των περαστικών τα τραβούσαν εργάτες που θορυβούσαν χρίζοντας ένα επιβλητικό για τα μέτρα της εποχής κτίριο. Λίγο αργότερα – το λίγο και το πολύ και πάλι σχετικά στο χρόνο –, το 1915, Θεσσαλονικείς μπαϊνόβγαιναν βιαστικοί στο υποκατάστημα της Γεωργικής Τράπεζας στη συμβολή των οδών Βουλγαροκτόνου και Αγίας Σοφίας. Από το ίδιο κτίριο για μερικές δεκαετίες ακούγονταν φωνές παιδιών και επιπλήξεις ενηλίκων... Και μετά – σαν να πέρασε μια στιγμή μόνο στην οδό Προξένου Κορομηλά ξαναήρθαν μάστορες και επιβλέποντες για την αποκατάσταση ενός διατηρητέου κτιρίου που θα αναστάτωνε για λίγο καιρό τη ζωή των κατοίκων της περιοχής.

Οι παραπάνω αράδες δεν ήταν τίποτε άλλο από τη σύντομη ιστορία ενός κτιρίου που τα τελευταία είκοσι εννέα χρόνια στεγάζει το Μουσείο του Μακεδονικού Αγώνα. Η “ζωή” του ξεκίνησε μετά τη μεγάλη πυρκαγιά του 1890, που κατέστρεψε το κεντρικό τμήμα της Θεσσαλονίκης. Ήταν ένα από τα κτίρια που ανήγγειρε η ελληνική κοινότητα με χρήματα που εισπράχθηκαν από τις ασφάλειες, τη δωρεά Ανδρέα Συγγρού και τη βοήθεια της ελληνικής κυβέρνησης. Δίπλα στη νέα Μητρόπολη θα ορθωνόταν στο εξής το σχεδιασμένο από τον Ernst Ziller νεοκλασικό της οδού Idare-I Askeriye. Τα θεμέλιά του ορθώθηκαν στις στάχτες του παλαιότερου ελληνικού προξενείου.² Οι εργασίες ολοκληρώθηκαν τον Αύγουστο του 1893³ και το 1894 το κτίριο ενοικιάστηκε στο ελληνικό κράτος, παρά τις μεγαλύτερες προσφορές άλλων ενδιαφερομένων.

¹ Βασίλης Δημητριάδης, *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της τουρκοκρατίας 1430-1912*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 487.

² Χρίστος Ε. Λαμπρινός, «Πότε εκτίσθη το Ελληνικό Γενικό Προξενείο Θεσσαλονίκης», *Μακεδονικά*, 19 (1979), 401-407.

³ Για την ανέγερση του προξενείου βλ. Θάλεια Μαντοπούλου-Παναγιωτοπούλου, *Το κτιριακό συγκρότημα της Μητρόπολης Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη, 1985, σ. 91-104, Ευάγγελος Χεκίμογλου, *Τα μυστήρια της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 205-209. Επίσης, Γιώργος Κορδομενίδης, «Το Μουσείο του Μακεδονικού Αγώνα», *Διαγώνιος*, περίοδος 4η, 5 15 (1983), 418-428. Μαρία Τζελέπη, «Το Μουσείο της δόξας του Μακεδονικού Αγώνα», *Μακεδονική Ζωή*, 18 200 (1983), 16-20.

Οι ειδικοί γραφείς με τους καβάσηδες (φύλακες) στον αυλόγυρο του Γενικού Προξενείου της Ελλάδος στη Θεσσαλονίκη (1904).

Στα χρόνια που ακολούθησαν, ως γνωστόν, το προξενείο αναδείχτηκε σε ένα από τα βασικότερα στηρίγματα του ελληνισμού στη Μακεδονία. Εκείνη τη ζοφερή περίοδο της ύστερης τουρκοκρατίας, παράλληλα με τις συναντήσεις των διπλωματών και τις ανταλλαγές φιλοφρονήσεων και καυστικών σχολίων, χτυπούσε σε κάθε γωνιά του κτιρίου ο συνωμοτικός παλμός του Μακεδονικού Αγώνα. Υπό τη διεύθυνση του Γενικού Προξένου Λάμπρου Κορομηλά οργανώθηκαν εντός των προξενείων μυστικές υπηρεσίες, τα «Κέντρα». Το «Κέντρο Α» του προξενείου Θεσσαλονίκης συνεργαζόταν με τα άλλα «κέντρα» της Μακεδονίας, διευθύνοντας τις επιχειρήσεις. Ήταν εγκατεστημένοι σ' αυτό Έλληνες πράκτορες που ως «ειδικοί γραφείς» εργάζονταν πυρετωδώς για τα ελληνικά συμφέροντα στη Μακεδονία. Ήταν κυρίως αξιωματικοί του ελληνικού στρατού που, διατηρώντας μυστική την ταυτότητα και την ιδιότητά τους, έρχονταν σε επαφή με τοπικούς παράγοντες, ένοπλους αντάρτες και τις επιτροπές του Αγώνα· επίσης, πραγματοποιούσαν περιοδείες στην ύπαιθρο, προκειμένου να εκτιμήσουν την κατάσταση. Στο κτίριο συχνά φιλοξενοούνταν και μαχητές, που περνού-

σαν απαρατήρητοι από ένα παραπόρτι της αυλής του παρακείμενου μητροπολιτικού μεγάρου. Ο Κωνσταντίνος Μαζαράκης-Αινιάν γράφει στα απομνημονεύματά του για τη δράση του στο προξενείο:

Αμέσως την πρώτην ημέραν της αφίξεώς μου εις Θεσσαλονίκην εύρον σημείωμα του Προξένου Κορομηλά, του οποίου διωρίσθην ιδιαίτερος γραμματεὺς ανεπισήμως υπό το ὄνομα Δήμος Στεργιάκης [...] Ἦρχισεν ἡ ἐργασία μου ἐν τῷ Προξενείῳ. Ἀπὸ πρωίας μέχρι μεσονυκτίου ἐργαζόμεν ἐκεῖ. Ἐγνωρίζομην με τοὺς ἐρχομένους ἀπὸ τὴν ὑπαιθρον χώραν. Ἐνα μικρὸ πορτάκι εἰς τὴν αὐλὴν συνεικοινώνει με τὴν Μητρόπολιν. Ἀπ' ἐκεῖ διελάνθανον τὰ βλέμματα τοῦ τουρκικοῦ φυλακίου (καρὰ κόλι), τοῦ υπάρχοντος ἐμπροσθεν τοῦ Προξενείου. Ἦτο γραφεῖον πληροφοριῶν καὶ νουθεσιῶν ἀντιστάσεως κατὰ τῶν Βουλγάρων⁴ [...]

Τα χρόνια πέρασαν. Οι βαλκανικοί πόλεμοι έκαναν πραγματικότητα το όνειρο των Μακεδόνων. Η ένωση της Μακεδονίας με την Ελλάδα ήταν πια γεγονός. Η προξενική υπηρεσία

Ο Γενικός Πρόξενος της Ελλάδας, Λάμπρος Κορομηλάς, στο γραφείου του (1904).

δεν είχε πια λόγο ύπαρξης. Το όνομα του δρόμου άλλαξε. Οδό Βασιλείου Βουλγαροκτόνου τον ονόμασαν, προφανώς για να θυμίζει έμμεσα και τον πρόσφατο αγώνα... Το κτίριο όμως δεν αξιοποιήθηκε. Παλαίμαχοι Μακεδονομάχοι, πρώην προξενικοί υπάλληλοι του «Κέντρου», ήδη από το 1914 εξέφραζαν την πικρία τους για την εγκατάλειψη του κτιρίου και πρότειναν τη δημιουργία στο μέρος αυτό μνημείου του Μακεδονικού Αγώνα.

Ο Δημήτριος Κάκκαβος, ειδικός γραφέας στο προξενείο κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα, αναφέρει στα απομνημονεύματά του:⁵

Ἡ εἰς Μητρόπολιν εἰσοδος ἦτο ἐλευθέρᾳ εἰς πάντας, ἰδίᾳ δὲ εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς υπηκόους, ὡς μόνῃς ἀρμοδίας διὰ τὴν προστασίαν τῶν συμφερόντων τῶν ἀπέναντι τῶν κρατικῶν ἀρχῶν, οὕτω δὲ διὰ τῆς Μητροπόλεως ἠδύναντο σχετικῶς εὐχερῶς νὰ ἐπισκέπτονται τὸ Προξενεῖον πάντες οἱ ἐκ τῆς υπαίθρου ἰδίᾳ ὁμογενεῖς. [...] Χάριν τῆς ἱστορικῆς ἀποστολῆς τῆς ἐπρέπεν ἡ μικρά αὕτη θύρα νὰ παρέμενεν ὡς ἀνάμνησις. Δυστυχῶς ἐκλείσθη ἰσῶς δι' ἐποουσιῶδη τινὰ ἀφορμὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ κτίριον τοῦ τότε Προξενείου ἐν ᾧ ἐκαλλιεργήθησαν καὶ ἀνεπτύ-

χθησαν ὅλοι οἱ ἀγλαοὶ καρποὶ τῆς ὀλίγον μετέπειτα ἀποδοθείσης εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐλευθερίας, ἀντὶ νὰ παραμείνῃ ὡς ἱερὸν κειμήλιον συμβολίζον ὁλόκληρον τὴν τότε συντελεσθεῖσαν ἐθνικὴν δρᾶσιν πρὸς φρονηματισμὸν τῶν ἐπερχομένων γενεῶν, μετεμορφουτο ἐκάστοτε εἰς κτίριον προχείρου ἐγκαταστάσεως πάσης φύσεως δημοσίου κτιρίου, ἐξαλειφθείσης οὕτω ὁλοσχερῶς τῆς ἱερᾶς ἀναμνήσεώς τοῦ ὡς ἐθνικοῦ κέντρου καὶ οὐδ' ἀπλή ἀναμνηστικὴ πλαξ ἐνετοιχίσθη πρὸς στοιχειώδη ἐκδήλωσιν σεβασμοῦ πρὸς τὸ ἐνδοξον παρελθόν τοῦ.

Το κτίριο μπορεί να μην έγινε τότε μνημείο του Μακεδονικού Αγώνα, όμως παρέμεινε και γέμισε με νέα ζωή, ίσως λιγότερο ρομαντική σε σύγκριση με τους καιρούς τους περασμένους. Το 1915 στέγαζε τη Γεωργική Τράπεζα και λίγο αργότερα, το 1917, όταν η φοβερή πυρκαγιά κατέστρεψε το κατάστημά της στην οδό Αγ. Μηνά, φιλοξένησε για διάστημα τριών χρόνων περίπου την Εθνική Τράπεζα.

Εντωμεταξύ, οι ρυθμοί της πόλης επιταχύνονταν. Η πολύχρωμη παράδοσή της υπέκυπτε στον ορμητικό εκσυγχρονισμό. Νέα κτίρια ορθώνονταν, τα οικοδομικά τετράγωνα άλλαζαν και μαζί τους η όψη της πόλης· όμως το νεοκλασικό παρέμεινε

4 Κ. Ι. Μαζαράκης-Αινιάν, *Ο Μακεδονικός Αγών. Αναμνήσεις*, σ. 181.
5 Δημήτριος Κάκκαβος, *Απομνημονεύματα - Μακεδονικός Αγών*, Θεσσαλονίκη, 1972, σ. 55.

Αναπαράσταση του προξενικού γραφείου στη νέα έκθεση.

στη γωνία του αν και άλλαξε και πάλι λειτουργία, γύρω στα 1923, αφού τότε στέγαζε το 21ο Δημοτικό Σχολείο. Στους χώρους όπου παλαιότερα ηχούσαν τα βήματα των Μακεδονομάχων, τρεχαλητά παιδιών σηματοδοτούσαν τη συνέχεια της ζωής. Μια νέα εποχή ξεκινούσε.

1938. Και ο δρόμος αλλάζει όνομα για μια ακόμη φορά.⁶ Και πάλι όμως το όνομα παρέπεμπε σ' εκείνη την πρώτη ιστορία του μικρού "προσωπικού" τόπου. Οδός Προξένου Κορομηλά... Έτσι διατηρούνταν τουλάχιστον η σύνδεση του τόπου με την Ιστορία. Και το κτίριο συνέχιζε να "μπολιάζεται" με νέες "μικρές" ιστορίες της πόλης: την προσφυγιά, τον δεύτερο παγκόσμιο και τον αδελφοκτόνο πόλεμο που ακολούθησε, τις πολιτικές ταρχές.

Κατά τη διάρκεια όλων αυτών των δεκαετιών που το κτίριο άλλαζε χρήσεις, παράλληλες ήταν οι προσπάθειες για την ίδρυση μουσείου αφιερωμένου στον Μακεδονικό Αγώνα, αρχικά με τις πρωτοβουλίες της Μακεδονικής Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας (1940) και με τη μετέπειτα αρωγή της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών. Το 1979 μάλιστα, το νεοϊδρυθέν σωματείο «Οι Φίλοι του Μουσείου του Μακεδονικού Αγώνα» αιτήθηκε τη χρήση του κτιρίου ως μουσείου και το διεκδίκη-

σε δυναμικά. Μα αυτό έμελλε να πραγματοποιηθεί μετά από μία δυσάρεστη συγκυρία.

1978. Και πάλι η πόλη της Θεσσαλονίκης δέχτηκε ισχυρό πλήγμα. Αυτή τη φορά όχι από πυρκαγιά αλλά από έναν καταστρεπτικό σεισμό. Το κτίριο κρίθηκε ακατάλληλο για σχολική χρήση και παραχωρήθηκε στο σωματείο «Οι Φίλοι του Μουσείου του Μακεδονικού Αγώνα». Τον Οκτώβριο του 1980 πραγματοποιήθηκαν τα εγκαίνια του πολυτόπου Μουσείου του Μακεδονικού Αγώνα. Κατάμεστη η αυλή μα και η αυλή του διπλανού δημοτικού σχολείου. Παλιοί και νέοι μαθητές και δάσκαλοι, παιδιά και εγγόνια Μακεδονομάχων, ανάμεσά τους και ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας και απόγονος Μακεδονομάχων, Κωνσταντίνος Καραμανλής, σε ένα παράθυρο του χρόνου που μπλέκονταν και συνυπήρχαν εποχές και μνήμες...

Είκοσι εννέα χρόνια κύλησαν από την ίδρυση του Μουσείου, και αυτό εξακολουθεί να διατηρεί τη μνήμη των αγώνων του ελληνισμού της Μακεδονίας και να ερευνά την Ιστορία, απλά και μεθοδικά, με την ευσυνειδησία και τη μετριοφροσύνη που αρμόζει σε ένα τόσο μεγάλο έργο. Συγκεντρώθηκαν σιγά σιγά κειμήλια που πρόσφεραν πρόθυμα απόγονοι των Μακεδονομάχων. Δημιουργήθηκε ένα πολύ-

τιμο τεκμηριωμένο φωτογραφικό αρχείο από σπάνιες φωτογραφίες των αρχών του 20ού αιώνα. Στήθηκε Ερευνητικό Κέντρο, στο οποίο όχι μόνο συγκεντρώθηκε τεράστιος όγκος αρχειακού υλικού (ιδιωτικά αρχεία και αντίγραφα της προξενικής αλληλογραφίας από πολλές χώρες) αλλά αποδελτιώθηκαν από τις πρώτες μέρες της ίδρυσής του και καταχωρήθηκαν σε ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων. Σταδιακά, οι βάσεις εμπλουτίστηκαν με ιστορικές πληροφορίες για κάθε κοινότητα της ελληνικής Μακεδονίας. Διοργανώθηκαν ημερίδες και διεθνή συμπόσια, πραγματοποιήθηκαν πολλές επιστημονικές εκδόσεις. Για την τεράστια αυτή δουλειά εργάστηκαν δεκάδες ερευνητές.

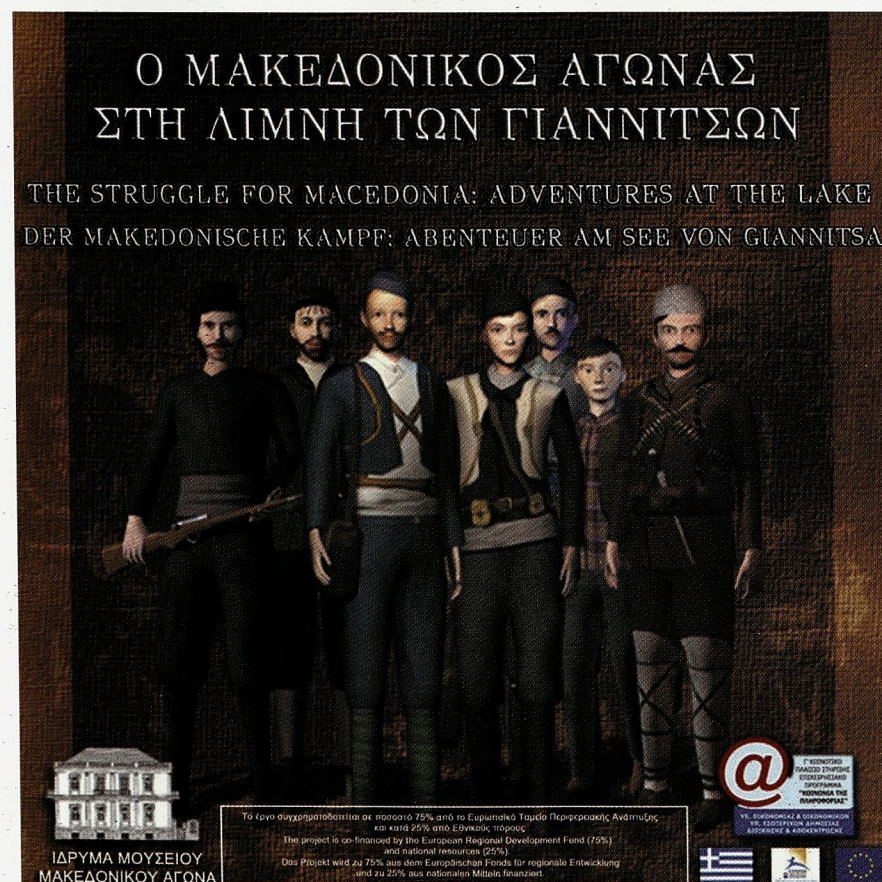
Η εκπαίδευση του κοινού υπήρξε αδιαμφισβήτητη προτεραιότητα. Ήταν από τα πρώτα μουσεία στη Θεσσαλονίκη που υλοποίησε εκπαιδευτικά προγράμματα για παιδιά στους χώρους του αλλά και στους χώρους των σχολείων. Σχεδίασε κατάλληλα εκπαιδευτικά προγράμματα για ειδικές ομάδες επισκεπτών. Ηχογράφησε κείμενα και τα μετέγραψε σε Braille, σε συνεργασία με τη Σχολή Τυφλών. Συνεργάστηκε με το Σχολείο Κωφών Πανοράματος και έδωσε την ευκαιρία σε ομάδες κωφών να ξεναγήσουν οι ίδιοι τους συμμαθητές τους στους χώρους του. Υλοποίησε μουσειακό εκπαιδευτικό τρισδιάστατο ηλεκτρονικό παιχνίδι. Επιδόθηκε στην παραγωγή ιστορικών

διαδραστικών εκπαιδευτικών εφαρμογών, με στόχο τη βιωματική εξοικείωση του κοινού με την ιστορική περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα.

Χαμηλόφωνα, και με συνείδηση της ευθύνης του, το Μουσείο δεν περιορίστηκε σε δράσεις μέσα στους χώρους του. Στήριξε με χρήματα, υλικό και γνώσεις τοπικά μουσεία, τοπικές και σχολικές βιβλιοθήκες και μετέφερε τις εκθέσεις του σε άλλα μουσεία και πολιτιστικούς φορείς της Ελλάδας και του εξωτερικού. Και όλη η εργασία έγινε και εξακολουθεί να γίνεται αθόρυβα, σεμνά. Καθημερινά σχεδόν ακούγονται οι φωνές των επισκεπτών και των ερευνητών του. Και κάπου κάπου ήχοι εργαλείων, για κάτι νέο που κατασκευάζεται εκεί.

Αρχές της 3ης χιλιετίας. Στην οδό Προξένου Κορομηλά ορθώθηκαν και πάλι σκαλωσιές. Άλλη μια μεταμόρφωση συντελέστηκε. Το εσωτερικό του κτιρίου αλλάζει όψη. Ο εκθεσιακός χώρος ανακαινίστηκε και από το φθινόπωρο του 2009 το Μουσείο ανανεωμένο ανοίγει τις πύλες του στο κοινό. Στον πάνω όροφο, μία περιοδική έκθεση με θέμα την ιστορία του μουσείου προσκαλεί παλιούς και νέους γνώριμους να ταξιδέψουμε μαζί, όχι πολύ μακριά, μόλις 115 χρόνια πίσω, σε έναν μικρό προσωπικό τόπο, και να αναδιψήσουμε στις μνήμες μας, σε αυτές που έχουν τη δύναμη να κρατούν ίδιο και απαράλλαχτο αυτό που διαρκώς αλλάζει.

6 Ο δρόμος μετονομάστηκε το 1938, στο πλαίσιο της συμφωνίας Μεταξά-Κιρσσεϊβάνεφ, όταν παρά τις ευχές για συνεννόηση Ελλάδας-Βουλγαρίας, η πολεμική αναμέτρηση στο πλαίσιο του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου δεν θα αργούσε να επέλθει. Γιάννης Στεφανίδης, «Η Μακεδονία του μεσοπολέμου», στο Ι. Κολιόπουλος-Ι. Χασιώτης, (επιμ.) *Η Νεότερη και Σύγχρονη Μακεδονία. Ιστορία-Κοινωνία-Πολιτισμός*, β' τόμος, σ. 64-103.

Το εκπαιδευτικό τρισδιάστατο ηλεκτρονικό παιχνίδι.

Guillermo Gomez Pena-
La Pocha Nostra, "The
Chi-Canarian Expo-La
pieadad Intercontinental
(invertida)", 2005, pho-
tograph

της Ευθυμίας Γεωργιάδου-Κούντουρα
Ιστορικού Τέχνης

2η Μπιενάλε Θεσσαλονίκης

Πράξεις: Τέχνη σε αβέβαιους καιρούς

Με τις πολιτικές, οικονομικές και ιδεολογικές ανακατατάξεις που σημειώνονται στη δεκαετία του '70, παρατηρείται και το φαινόμενο της προβολής του έργου καλλιτεχνών που δεν προέρχονται από τα αναγνωρισμένα διεθνή κέντρα τα οποία επέβαλαν συνήθως τις τάσεις της τέχνης, και επιχειρείται, και για πολιτικούς και για εμπορικούς λόγους, η διαμόρφωση ενός "μετααποικιακού" χάρτη της τέχνης που θα περιλάμβανε και την περιφέρεια. Σ' αυτό το πνεύμα, από τη δεκαετία του '90 εξαπλώνεται το φαινόμενο των επαναλαμβανόμενων εκθέσεων, στον ίδιο τόπο, σε τακτά χρονικά διαστήματα (κάθε δύο ή τρία χρόνια), με πρόθεση την εξάλειψη των ορίων μεταξύ κέντρου και περιφέρειας, σύγχρονου και παραδοσιακού, ευρωπαϊκού και ασιατικού ή αφρικανικού πολιτισμού, χωρίς όμως ουσιαστικά να επιτευχθεί, τελικά, η γεφύρωση της διάστασης μεταξύ τους. Χαρακτηριστικό των διοργανώσεων αυτών, και του διεθνιστικού χαρακτήρα που επιθυμούν να προσδώσουν οι διοργανωτές, είναι ότι συχνά την επιμέλεια των εκθέσεων αναλαμβάνουν οι ίδιοι «ιπτάμενοι επιμελητές», παλιότερα οι Harald Szeemann και Pontus Hulten και πρόσφατα οι Okwui Enwezor, Rosa Martinez, Hans-Ulrich Obrist, Hou Hanru.

Αυτή τη χρονιά καταμετρώνται περί τις 100 Μπιενάλε ή Τριενάλε σε όλο τον κόσμο, με διασημότερη και μακροβιότερη αυτήν της Βενετίας, ενώ οι περισσότερες από τις άλλες πραγματοποιούνται μακριά από τα αναγνωρισμένα καλλιτεχνικά κέντρα, όπως στα Τίρανα, στην Κωνσταντινούπολη, στο Βουκουρέστι, στη Σαϊγκόν, στη Σεούλ, στη Σιγκαπούρη, στη Χιλή, στο Σίδνεϋ, στη Λουάντα κ.α.

Μεταξύ αυτών και οι δύο (δεύτερες) ελληνικές Μπιενάλε, της Αθήνας, με τίτλο HEAVEN, που διοργανώθηκε από ιδιωτικό φορέα, και της Θεσσαλονίκης, με τίτλο ΠΡΑΞΙΣ: ΤΕΧΝΗ ΣΕ ΑΒΕΒΑΙΟΥΣ ΚΑΙΡΟΥΣ, που διοργανώθηκε, όπως και η πρώτη, από το Κρατικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης (24 Μαΐου έως 27 Σεπτεμβρίου 2009), με επιμελήτριες του κεντρικού προγράμματος: την Gabriela Salgado από την Αργεντινή,

που εργάζεται ως ανεξάρτητη επιμελήτρια στη Βρετανία και στη Λατινική Αμερική· την Bibi Silva από τη Νιγηρία, ανεξάρτητη επιμελήτρια και διευθύντρια του Κέντρου Σύγχρονης Τέχνης του Λάγος, με εκθεσιακή δραστηριότητα σε χώρες της Αφρικής· και τη Συναγώ Τσιάρα, διευθύντρια του Κέντρου Σύγχρονης Τέχνης του Κρατικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης και επιμελήτρια πολλών εκθέσεων του Κέντρου. Όπως και οι ίδιες οι επιμελήτριες δηλώνουν στο εισαγωγικό σημείωμα του καταλόγου, αντιμετωπίζουν την τέχνη ως κοινωνική πράξη και πολιτική παρέμβαση, και ο προβληματισμός τους στρέφεται γύρω από το ερώτημα αν «μπορεί η τέχνη να προσφέρει κάποια διέξοδο σε αυτούς τους αβέβαιους καιρούς». Ιδεολογικό έρεισμα στη σύλληψη και στην πραγμάτωση της Μπιενάλε αποτέλεσε ο Βρετανός θεωρητικός Terry Eagleton και το βιβλίο του *Μετά τη θεωρία* (μτφρ. Πέγκυ Καρπούζου, Αθήνα: Μεταίχμιο 2007), στο οποίο επιχειρείται ο επαναπροσδιορισμός των στόχων και του πεδίου της έρευνας της θεωρίας. Οι τρεις επιμελήτριες, μεταφέροντας το αξίωμα αυτό στον τομέα της πολιτισμικής παραγωγής, επιχειρήσαν την επανεξέταση της καλλιτεχνικής πρακτικής ως επιδίωξη «μιας τέχνης που επιστρέφει πίσω στη Ζωή, πίσω στην Πράξη, στη δημιουργική δραστηριότητα που συμβάλλει ενεργά στη δια-

μόρφωση πολιτικής άποψης και νέων τρόπων σκέψης και ύπαρξης».

Χαρακτηριστικό της Μπιενάλε της Θεσσαλονίκης είναι ότι τα έργα που προκρίθηκαν για το κύριο μέρος της έκθεσης, με βάση το σκεπτικό που αναφέρθηκε, εκτέθηκαν σε διάφορους χώρους του λιμανιού, σε αίθουσες ξένων μορφωτικών ιδρυμάτων και σε αξιόλογα μνημεία του ιστορικού κέντρου της πόλης, όπως το Μπεζεστένι, το Παζάρ Χαμάμ, το Μπέη Χαμάμ, ώστε η επίσκεψη στους εκθεσιακούς χώρους να συνιστά μια ενδιαφέρουσα διαδρομή στην πόλη και συγχρόνως μια προσεγμένη μουσειολογική πρόταση που επιβάλλει και υποβάλλει η ιδιαιτερότητα των κτιρίων. Εξάλλου, με τη συνεργασία που συμφωνήθηκε μεταξύ των πέντε κυριότερων μουσείων, του Αρχαιολογικού, του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού, του Τελλογλείου Ιδρύματος Τεχνών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, του Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης και του Κρατικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης, η Μπιενάλε απλώθηκε σε όλη την πόλη.

Η έναρξη της Μπιενάλε σηματοδοτήθηκε και θέλησε να κάνει –πολύ σωστά– αισθητό το ξεκίνημά της (έστω και χωρίς την αναμενόμενη ανταπόκριση), με το εξαήμερο φεστιβάλ performance που πραγματοποιήθηκε σε σταυ-

Alla Georgieva, "A Boat Trip", 2008, Oil on.

Before Light, "Γλομπόδεντρο", 2007, Φωτιστική εγκατάσταση.

ροδρόμια και πλατείες της Θεσσαλονίκης, με κορύφωση το OPUS 589 του Eric Andersen που παρουσιάστηκε στο Ωδείο της Ρωμαϊκής Αγοράς.

Άλλο ένα χαρακτηριστικό της Μπιενάλε, εκτός από την παρουσία καλλιτεχνών από την Ευρώπη και ειδικά από τα Βαλκάνια, υπήρξε η μεγάλη συμμετοχή καλλιτεχνών από την Ασία (Αρμενία, Κιργιστάν, Κίνα, Κορέα, Ινδία), την Αφρική (Αίγυπτο, Νιγηρία, Καμερούν, Μοζαμβίκη, Νότια Αφρική), τη Λατινική Αμερική (Κούβα, Κολομβία, Παραγουάη, Βενεζουέλα, Βραζιλία, Αργεντινή, Μεξικό), γεγονός που οφείλεται στις επιλογές των επιμελητριών και προσέδωσε μια πολυφωνία με τα διαφορετικά μηνύματα που εξέπεμπαν, άλλοτε σε διάλογο και άλλοτε σε αντιπαράθεση μεταξύ τους.

Η αναφορά σε ορισμένα έργα της κεντρικής έκθεσης της Μπιενάλε δεν είναι τόσο αξιολογική όσο ενδεικτική και αντιπροσωπευτική των πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών, πολιτιστικών παραμέτρων τις οποίες καλύπτει το βασικό αίτημα Η ΤΕΧΝΗ ΕΙΝΑΙ ΠΡΑΞΗ. Η εξουσία, η βία, η οικονομική κρίση, η μετανάστευση, η διαφθορά αλλά και οι τοπικές παραδόσεις και οι σύγχρονες μεταπλάσεις και οι προσωπικές μνήμες παίρνουν μορφή, συνήθως παραστατική, μέσα από διαφορετικούς εικαστικούς τρόπους, κυρίως κατασκευές, εγκαταστά-

σεις, βίντεο, φωτογραφίες και λιγότερο ζωγραφική και γλυπτική, για να προβάλουν και να υποστηρίξουν το μήνυμά τους.

The Listening Array, 2007, η μεγάλου μεγέθους βίντεο-εγκατάσταση των Αμερικανών Megan & Murray McMillan, υποκρύπτει, παρά τη φαινομενική ηρεμία και την ποιητική ατμόσφαιρα, την απειλή που ενεδρεύει πίσω από τους μεταλλικούς σωλήνες του βάθους. *Το Βασίλειο των Τυφλών* (*Kingdom of the Blind*), 2008, μια εμβληματική εγκατάσταση του Βρετανού Hew Locke, με δεκατρείς φανταστικούς φανταχτερούς γιγάντιους πολεμιστές, είναι μια «σπαραχτική παρωδία» της εξουσίας στο σύγχρονο κοινωνικό και πολιτικό σύστημα. Με διαφορετικό τρόπο σχολιάζει την εξουσία ο Fredi Casco, από την Παραγουάη, στη σειρά *El Retorno de los Burgos*, 2003-2005 και με τις παραποιημένες φωτογραφίες (αναφορά σε ανάλογη σταλινική πρακτική) και τις αντιασφυξιόγόνες μάσκες που προσθέτει στα πρόσωπα, υποδηλώνει με την παραχάραξη των μορφών την πλαστογράφηση της πραγματικότητας και της ιστορίας. Ο Αιγύπτιος Khaled Hafez, στο βίντεο *Τρίτη όψη* (*The third Vision*), 2008, σχολιάζει τις διχοτομήσεις που υποβάλλει η αναπαραγωγή των οπτικών σημαιόντων.

Στις δομές της εξουσίας και στη βία που ασκεί αναφέρεται το βίντεο *Μαύρος Ήλιος* (*Black Sun*),

Fredi Casco, "El Retorno de los Brujios", 2003-2005.

2008, του Alexandre Arrechea από την Κούβα. Η βία στην πολιτική και στην καθημερινή ζωή κυριαρχεί τα τελευταία χρόνια στις ψηφιακά επεξεργασμένες εικόνες και στα βίντεο της Δέσποινας Μεϊμάρογλου, ενώ ο Γιώργος Διβάρης σχολιάζει στις εικόνες και στην εγκατάσταση *Υπεροψία*, 2, 2009, τη βία της καταστολής των εξεγέρσεων στους δρόμους και τη "βία" που ασκούν στον ιδιωτικό μας χώρο οι κατασκευασμένες τηλεοπτικές ειδήσεις. Οι Κινέζοι JJXi & Cai Yuan, με την performance *Struggle Criticise Reform*, 2009, αμφισβητούν τη σχέση του πολιτισμού με την πολιτική εξουσία και υπαινίσσονται την ίδια άσκηση καταπίεσης τόσο στην πολιτική όσο και στον πολιτισμό. Ο Mark Boulos, που ζει στην Ολλανδία, στο επίκαιρο βίντεο *Κάθε στερεό λιώνει στον αέρα (All that is Solid melts into Air)*, 2008, με αφορμή την πρόσφατη οικονομική κρίση, εστιάζει το ενδιαφέρον του στο πετρέλαιο και στις δύο ακραίες καταστάσεις που το σηματοδοτούν, στην εξόρυξή του και στην αγοροπωλησία του στις χρηματαγορές.

Με την παρέμβασή του *Περιστερία από την Αλβανία*, 2009, ο Δανός Jens Haaning θίγει το οξύ θέμα των οικονομικών μεταναστών. Με τη συμβολική χειρονομία της απελευθέρωσης στο κέντρο της Θεσσαλονίκης εκατό περιστερών που είχε φέρει από τα Τίρανα, για να συνυπάρξουν με τα περιστέρια της

Maria Ezcurra, "Invisible", Archaeological Museum, 2009.

πόλης, ο καλλιτέχνης υπαινίσσεται τη δυνητική αρμονική συμβίωση με τους μετανάστες και την ελεύθερη διακίνηση των αγαθών. Στο θέμα της "φιλοξενίας", που προσλαμβάνει όμως και πολιτικές διαστάσεις, αναφέρεται ο Ρουμάνος Mircea Cantor στην εγκατάστασή του *Οι Ξένοι (Stranieri)*, 2009, στην οποία χρησιμοποιεί υλικά όπως το ψωμί και το αλάτι, φορτισμένα με συμβολισμούς του παραδοσιακού πολιτισμού της πατρίδας του.

Ο Kader Attia, με την κυκλική εγκατάσταση *Halam Tawaaf*, 2008, από μεταλλικά κουτιά μπύρας τοποθετημένα σε γωνία 25 μοιρών που υποδηλώνουν τους μουσουλμάνους να βαδίζουν επτά φορές γύρω από την Kaaba, για να ολοκληρώσουν το προσκύνημά τους, αναφέρεται στη μουσικιστική παράδοση του Ισλάμ και στη μετάλλαξή του στη σύγχρονη κοινωνία.

Τις ριζικές κοινωνικοπολιτικές μεταβολές καταγράφει, με πικρό χιούμορ, η εγκατάσταση βίντεο των Gulnara Kasmaliev & Muratbek Djumaliev, *Ο νέος δρόμος του μεταξιού: Αλγόριθμοι της επιβίωσης και της ελπίδας (A New Silk Road: Algorithm of Survival and Hope)*, 2007. Στο βίντεο *Mumbai: A Laundry Field*, 2007-2008, της πολύ γνωστής διεθνώς Κορεάτισσας Kimsooja, εγκατεστημένης πλέον στην Αμερική, η αισθητική απόλαυση που προσφέρουν οι πολύχρωμες απλωμένες

μπουγάδες είναι αντιστρόφως ανάλογη με τις άθλιες συνθήκες ζωής στις φτωχογειτονιές του Mumbai.

Από τους πιο διάσημους συμμετέχοντες στην Μπιενάλε, ο Μεξικανός περφόμερ Guillermo Gomez Pena, στις φωτογραφίες του διερευνά «το μελαψό σώμα ως έναν τόπο ριζοσπαστικής πνευματικότητας, μνήμης, μετάνοιας, ακτιβισμού, στυλιζαρισμένης οργής και εκ νέου ανακάλυψης του σώματος».

Το σώμα ή μέρη του προβάλλει σε βίντεο η Letitia Parente από τη Βραζιλία, όπως στο *Σήμα κατατεθέν (Marka Registrata)*, 1975, όπου η καλλιτέχνηδα κεντά με μαύρη κλωστή στο πέλμα της, σύμφωνα με τοπικές παραδόσεις, MADE IN BRASIL, ως μια πράξη αντίστασης σε καιρούς πολιτικής εξάρτησης της χώρας της από την εξωτερική πολιτική των Η.Π.Α. Η Maria Ezcurra, από το Μεξικό, για να δηλώσει την αμφισβήτησή της προς τα στερεότυπα και τις κοινωνικές συμβάσεις, χρησιμοποιεί για τις κατασκευές της υφάσματα ή υλικά ρουχισμού, απ' όπου απουσιάζει το σώμα, όπως στην εγκατάσταση στην είσοδο του Αρχαιολογικού Μουσείου *Αόρατο (Invisible)*, 2005-2009. Η Μαρία Λοϊζίδου φιλοτέχνησε δύο έργα που προσιδιάζουν στην παραδοσιακά αποδεκτή γυναικεία ευαισθησία, ειδικά για τους χώρους στους οποίους προορίζονταν να εκτεθούν, *La Dentellière*, 2009, για κλειστή

Mc Millan, "The Listenig", Array.

αίθουσα, μια λεπτεπίλεπτη κατασκευή βασισμένη στις δυνατότητες που παρέχει η τεχνολογία και ένα ανάερο μεταλλικό πλέγμα για το αίθριο του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού, σε διακριτική σχέση με την αρχιτεκτονική του κτιρίου.

Το *Νέο Βιβλίο των Βουνών και των Θαλασσών* (*The New Book of Mountains and Seas*), 2006, του Κινέζου Qiu Anxiog, είναι ένα φιλμ κινουμένων σχεδίων, βασισμένο σ' ένα παλιό βιβλίο γεωγραφίας του 20ου αιώνα μ.Χ. που περιέγραφε τον κόσμο.

Τα περίτεχνα κολάζ του Αργεντινού Λέον Ferrari είναι εμπνευσμένα από τη χριστιανική εικονογραφία, από ερωτικές ιστορίες της Ανατολής, και χαρακτηρίζονται, εκτός από την τέλεια τεχνική, για την ειρωνεία και το χιούμορ τους.

Τα έργα του Μεξικανού César Martinez-Silva διακρίνονται για την πρωτοτυπία να απευθύνονται και στις πέντε αισθήσεις, συνδέοντας άμεσα την τέχνη με τη ζωή.

Ο Μάριος Σπηλιόπουλος στις φωτογραφίες της εγκατάστασης *Ανθρώπων ίχνη*, 2009, μέσω της μνήμης συνδέεται συγκινησιακά με το παρελθόν, καθώς μέσα από τις αφηγήσεις των ανθρώπων επανακτάται μια βιωμένη σχέση με το παρελθόν.

Τέλος, *Τα παχυντικά κελιά* (*The Fattening Cells*), 2007, μια ογκώδης και αυστηρά οργανωμένη εγκατάσταση, «αποτελούν μια εικαστική προσομοίωση των μεθόδων συγκρότησης [ελέγχου, ταξινόμησης, ιεράρχησης, εκπαίδευ-

σης και επιτήρησης] των υποκειμένων από τους σύγχρονους μηχανισμούς διακυβέρνησης που εξασφαλίζουν ευπείθεια και ελεγχόμενη εξέλιξη βασισμένη σε προκαθορισμένες αρχές».

Εκτός από το κεντρικό πρόγραμμα πολλές παράλληλες εκθέσεις και εκδηλώσεις πλαισίωσαν τη μεγάλο αυτό εικαστικό και πολιτιστικό γεγονός της Θεσσαλονίκης.

* RODCHENKO / POPOVA - Ορίζοντας τον Κονστρουκτιβισμό, εντυπωσιακή και κατατοπιστική έκθεση που πρωτοπαρουσιάστηκε στο Λονδίνο και βρήκε τον ιδανικό χώρο υποδοχής στη Μονή Λαζαριστών

* SUBJECTIVE VISIONS, υποδειγματικά παρουσιασμένη έκθεση με ενδιαφέροντα έργα σημαντικών καλλιτεχνών (Ilya & Emilia Kabakov, Joseph Kosuth, Robert Mapplethorpe, πολλών Ρώσων κ.ά.) από τη Συλλογή του Stella Art Foundation, στο Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

* e-MobiLArt, έκθεση διαδραστικών έργων και εγκαταστάσεων, με τη συνεργασία καλλιτεχνών και επιστημόνων από χώρες της Ε.Ε., στην Αποθήκη B1 στο Λιμάνι

* ELECTROS, εγκαταστάσεις, περιβάλλοντα και επιτοίχιες συνθέσεις του Μπάμπη Βέκρη, όπου η τέχνη συνεργάζεται με τη τεχνολογία, στην Αποθήκη B1 στο Λιμάνι

* FACE TO FACES, μια έκθεση με επίκεντρο τον άνθρωπο και τον προβληματισμό του απέναντι στον εαυτό του, στους άλλους και στα σύγχρονα προβλήματα, σε συνεργασία

με το Υπουργείο Πολιτισμού της Γαλλίας, στο Μουσείο Φωτογραφίας και στο Γαλλικό Ινστιτούτο

* MAKING WORDS, συνδυασμός ποίησης και εικαστικών που πρωτοπαρουσιάστηκε στη φετινή Μπιενάλε της Βενετίας, με συμμετοχή ποιητών από την Ελλάδα, την Κύπρο και τη Ρωσία, και επαναλήφθηκε στην Αποθήκη Γ' στο Λιμάνι

* ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ / ΥΠΟΓΡΑΜΜΙΖΟΝΤΑΣ ΤΗ ΜΝΗΜΗ, μια θεώρηση της σερβικής τέχνης και της απόπειρας των καλλιτεχνών να ορίσουν την πολιτισμική, εθνική και προσωπική ταυτότητά τους, στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού

* PAINT-ID, μια αποτίμηση του ρόλου της ζωγραφικής στη σύγχρονη ελληνική τέχνη, μέσα από τα έργα νέων Ελλήνων ζωγράφων που επιμένουν να εκφράζονται με τη ζωγραφική, στο Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης

* ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ-ΠΟΛΙΤΙΚΟ, με την επιμέλεια δύο νέων ιστορικών της τέχνης, στην τελευταία παράλληλη εκδήλωση της Μπιενάλε και εξαιρετικά επίκαιρη έκθεση, παρουσιάστηκαν έργα Ελλήνων καλλιτεχνών των τελευταίων σαράντα χρόνων με εμφανή πολιτική διάσταση, η οποία υπογραμμίζεται από κείμενα σύγχρονων θεωρητικών, στο πλαίσιο των Δημητρίων, στην Αποθήκη B1 στο Λιμάνι

* ΔΙΕΘΝΕΣ WORKSHOP ΝΕΩΝ ΚΑΛΙΤΕΧΝΩΝ,

με θέμα «Πολυπολιτισμικότητα: Ιδιος τόπος - Άλλοι καιροί», στη Θέρμη και στην Artforum Vilka Gallery.

Το σημαντικό σε τέτοιες μεγάλες διοργανώσεις είναι η δυνατότητα που παρέχεται τόσο στους καλλιτέχνες όσο και στους επισκέπτες να δουν διαφορετικά έργα από πολλές χώρες, σαν να βρίσκονται σ' ένα μεγάλο καλλιτεχνικό εργαστήριο, όπου ανταλλάσσονται απόψεις και εμπειρίες, εκτίθενται προβληματισμοί και διαπιστώνονται συγκλίσεις ή αποκλίσεις της τέχνης σε τοπικό και διεθνές επίπεδο.

Η Μπιενάλε της Θεσσαλονίκης, χάρη στην καλή της οργάνωση, την προβολή της εντός και εκτός Ελλάδας, τα καλαίσθητα και εύχρηστα έντυπα, τα εκπαιδευτικά προγράμματα, έκανε πιο αισθητή την παρουσία της από την προηγούμενη Μπιενάλε και δέχτηκε από αρνητικά έως καλά σχόλια από τον ελληνικό και διεθνή τύπο.

Προσωπικά, πιστεύω ότι το μόνο μελανό σημείο σε τούτη τη μεγάλη καλλιτεχνική γιορτή υπήρξε η μικρή προσέλευση των ίδιων των Θεσσαλονικέων. Όταν η τέχνη (δεν ξέρω πώς και πότε) αγγίζει πραγματικά τους συμπολίτες μας, και κατορθώσει να μας συγκινεί και να μας τινάζει στον αέρα, όπως θέλει ο ποιητής, τότε μόνον η Μπιενάλε θα έχει πετύχει τον στόχο της.

Mircea Cantor, "Αεροπλάνα και Άγγελοι", 2008, Χειροποίητο μάλλινο χαλί.

της Συραγώς Τσιάρρα
Ιστορικού Τέχνης
Διευθύντριας Κέντρου Σύγχρονης Τέχνης Θεσσαλονίκης

Από τη Μαγιόρκα στη Θεσσαλονίκη Μια περιήγηση στον κόσμο του Χουάν Μιρό

Ένα χρόνο μετά την έκθεση της *Suite 347* του Πάμπλο Πικάσο, το Τελλογλείο Ίδρυμα Τεχνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης επανέρχεται με τη διοργάνωση μιας εξίσου σημαντικής έκθεσης, αφιερωμένης σε μία κορυφαία προσωπικότητα της τέχνης του 20ού αιώνα, τον Καταλανό Χουάν Μιρό.

Αν και το παλαιότερο έργο που εκτίθεται είναι μία ελαιογραφία του 1908, η οποία αποκαλύφθηκε κατά τη διάρκεια εργασιών συντήρησης στην οπίσθια όψη ενός έργου που φιλοτέχνησε ο καλλιτέχνης το 1960, ο κύριος όγκος των εκτιθέμενων έργων ανήκει στην περίοδο 1960-1983. Πρόκειται δηλαδή για μία διεξοδική παρουσίαση του “ώριμου” Μιρό με ολοκληρωμένες σειρές ζωγραφικών έργων, σχέδια, γλυπτά, ταπισερί και προσωπικά αντικείμενα από το τελευταίο εργαστήριο στο οποίο δούλεψε, στη Μαγιόρκα. Εκείνη την περίοδο, αν και δεν παρατηρείται κάποια ουσιαστική μεταβολή στη θεματολογία του Μιρό, που παραμένει προσανατολισμένη στις γυναίκες, τα πουλιά, τους αστερισμούς, τα ουράνια και τα γήινα τοπία, η ζωγραφική του χαρακτηρίζεται από μια ρωμαλέα χειρονομιακή απελευθέρωση και μια διάθεση πειραματικής διερεύνησης των υλικών – καινοτομίες που έχουν αποδοθεί εν μέρει στις νέες εμπειρίες που αποκόμισε από τα ταξίδια του στην Αμερική και την Ιαπωνία, καθώς και στη στενότερη επαφή του με τον αφηρημένο εξπρεσιονισμό, την άμορφη τέχνη και την ασιατική καλλιγραφία.

Η έκθεση κατέστη δυνατή λόγω της πρωτοβουλίας του Τελλογλείου να συνεργαστεί με το ίδρυμα Pilar I Joan Miró της Μαγιόρκα, που παραχώρησε το σύνολο σχεδόν των έργων για την ελληνική έκθεση. Η συλλογή του ιδρύματος προέρχεται από το εκεί εργαστήριο του Μιρό που σχεδίασε ο φίλος του αρχιτέκτονας Josep Lluís Sert.

Αν και το υλικό της έκθεσης ανήκει σχεδόν αποκλειστικά στο ισπανικό ίδρυμα, ωστόσο δεν πρόκειται για μια τυποποιημένη, περιοδεύουσα έκθεση. Αντίθετα, η μουσειολογική μελέτη, η επιλογή των έργων, η θεματική κατηγοριοποίησή τους, η ανάδειξη της σχέσης του Μιρό με τη μουσική, το θέατρο, την ποίηση και το μπαλέτο, τα επεξηγηματικά κείμενα και το πλούσιο αρχαιακό υλικό τεκμηρίωσης μάς οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η έκθεση αυτή αποτελεί προϊόν εξαντλητικής έρευνας τόσο στο υλικό του ισπανικού ιδρύματος όσο και στο Αρχείο Σπητέρη του Τελλογλείου.

Σ’ αυτό το σημείο έγκειται και η έκπληξη της έκθεσης: σε ειδικά διαμορφωμένες προ-

Η έκθεση του Τελλογλείου για τον Χουάν Μιρό ήρθε σε μια περίοδο που έχουν ωριμάσει πλέον οι προϋποθέσεις για κοινές διαθεματικές δράσεις στη Θεσσαλονίκη με συνέπεια και συστηματικότητα. Αυτό άλλωστε το γεγονός επικυρώνει η κίνηση των πέντε μουσείων της πόλης και κατέστη εμφανές στη συνένωση και τη συνεργασία όλων των δυνάμεων για τη διοργάνωση της Μπιενάλε της Θεσσαλονίκης με πρωτοβουλία του Κρατικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης.

θήκες ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα να διαβάσει τεχνοκριτικά άρθρα από ελληνικές και γαλλικές εφημερίδες και περιοδικά, προσκλήσεις εγκαινίων, δημοσιευμένες συνεντεύξεις του καλλιτέχνη, αφίσες, ακόμα και γελοιογραφίες, υλικό που μας βοηθά να αντιληφθούμε τις συνθήκες πρόσληψης του έργου του Μιρό και της σύγχρονης τέχνης στην Ελλάδα και στο εξωτερικό κατά την περίοδο 1960-1985.

Μέσα από το υλικό του Αρχείου Σπητέρη που αξιοποιείται υποδειγματικά στην παρούσα έκθεση, αντλούμε πολύτιμες πληροφορίες για μία σημαντική διοργάνωση που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το 1965: πρόκειται για την περίφημη πρώτη Διεθνή Μπιενάλε Γλυπτικής. Το φιλόδοξο εγχείρημα να παρουσιαστούν στην Ελλάδα 160 έργα μοντέρνας γλυπτικής σε μία υπαίθρια έκθεση στο λόφο του Φιλοπάππου οργανώθηκε από τον Ε.Ο.Τ., με την επιμέλεια του Τώνη Σπητέρη, και προσείλκυσε για δύο μήνες το ενδιαφέρον περίπου 160.000 επισκεπτών, σύμφωνα με τα δημοσιεύματα της εποχής (στόχος ελκυστικός ακόμη και για σημερινές, διεθνείς διοργανώσεις στη χώρα μας). Για πρώτη φορά το ελληνικό κοινό ήρθε σε επαφή με το έργο καλλιτεχνών όπως οι Rodin, Picasso, Giacometti, Arp, Braque, Boccioni, και Brancusi, ενώ ένα τυχαίο γεγονός, η απροσεξία ενός παιδιού, προκάλεσε το θρυμματισμό της *Γυναίκας*, ενός από τα δύο ομότιπλα έργα του Μιρό που συμμετείχαν στην έκθεση.

Το ατυχές περιστατικό λειτούργησε ως θρυαλλίδα για την πυροδότηση συζητήσεων γύρω από το νόημα – ή καλύτερα την αδυναμία – νοηματοδότησης της μοντέρνας τέχνης από το απαιδευτο ελληνικό κοινό. Χαρακτηριστική είναι η σειρά γελοιογραφιών του Κυρ που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Εικόνες* στις 5/11/1965 με τίτλο: «Τι εφαντάζοντο οι επισκέπτες βλέπο-

ντας τα μοντέρνα έργα τέχνης», για τη φανταστική πρόσληψη και την οικειοποίηση της ερμηνείας των έργων σύμφωνα με τα προσωπικά βιώματα, τις προσδοκίες και το φύλο των θεατών. Η απουσία «διαπρεπών Ελλήνων δημιουργών από την αθηναϊκή Μπιεννάλε» και η επιχείρηση αποκατάστασης του θρυμματισμένου κεραμικού του Μιρό από «ρεστωρατέρ» του Εθνικού Μουσείου είναι ορισμένα από τα ζητήματα στα οποία επικεντρώνεται το ειδησεογραφικό ενδιαφέρον της εποχής.

Το Τελλόγλειο εξέδωσε δύο συνοδευτικούς καταλόγους για την έκθεση, εκ των οποίων ο ένας περιλαμβάνει έγχρωμες φωτογραφίες των 127 έργων της έκθεσης, χρονολόγιο, εισαγωγικό κείμενο του Μάριου Ελευθεριάδη (ο οποίος υπογράφει την καλλιτεχνική επιμέλεια της έκθεσης) και μία τεκμηριωμένη επισκόπηση της εικαστικής δημιουργίας του Μιρό κατά την περίοδο της Μαγιόρκα από την Αλεξάνδρα Γουλάκη-Βουτυρά. Ο δεύτερος κατάλογος, με τίτλο *O Miró της Μαγιόρκα & το Αρχείο Σπητέρη*, περιλαμβάνει –μεταξύ άλλων– όλα τα ντοκουμέντα σχετικά με τον καλλιτέχνη και την έκθεση του 1965 από το Αρχείο Σπητέρη, με επεξηγηματικά κείμενα του Παναγιώτη Μπίκα και της Χριστίνας Τσαγκάλια.

Στις αρετές της έκθεσης συγκαταλέγεται η δημιουργική συνεργασία με το Τμήμα Αρχιτεκτονικής του Α.Π.Θ., που οδήγησε στην ανακατασκευή του εργαστηρίου της Μαγιόρκα. Προσωπικά αντικείμενα, χρηστικά εργαλεία και τα ίδια τα έργα του καλλιτέχνη βρήκαν τη θέση τους σε ένα περιβάλλον που δεν ανακαλεί απλώς, ούτε περιγράφει, αλλά εμψυχώνει τις πραγματικές συνθήκες εργασίας του καλλιτέχνη. Εκτός από τη δημιουργική συνεργασία με τους αρχιτέκτονες, η άμεση και λειτουργική διασύνδεση του Τελλογλείου με το Α.Π.Θ. διαπιστώνεται και στην αξιοποίηση του πολύτιμου δυναμικού των τμημάτων Θεατρικών και Μουσικών Σπουδών που εμπλέκονται ενεργά στη διοργάνωση παράλληλων εκδηλώσεων, δικαιώνοντας στην πράξη τον παιδευτικό ρόλο του μουσείου.

Η έκθεση του Τελλογλείου για τον Χουάν Μιρό ήρθε σε μια περίοδο που έχουν ωριμάσει πλέον οι προϋποθέσεις για κοινές διαθεματικές δράσεις στη Θεσσαλονίκη με συνέπεια και συστηματικότητα. Αυτό άλλωστε το γεγονός επικυρώνει η κίνηση των πέντε μουσείων

της πόλης και κατέστη εμφανές στη συνένωση και τη συνεργασία όλων των δυνάμεων για τη διοργάνωση της Μπιεννάλε της Θεσσαλονίκης, με πρωτοβουλία του Κρατικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης.

Στο πνεύμα της διάχυσης σημαντικών πολιτιστικών γεγονότων, το Κέντρο Σύγχρονης Τέχνης του ΚΜΣΤ συμμετέχει στο αφιέρωμα για τον Μιρό, φιλοξενώντας 47 χαρακτηριστικά έργα του από τις σειρές *Els gossos (Τα σκυλιά)*, *Fundaci Palma (Ίδρυμα Πάλμα)* και *Les gens de la mer (Οι άνθρωποι της θάλασσας)*. Παράλληλα, εκτίθενται έργα 27 σύγχρονων εικαστικών καλλιτεχνών οι οποίοι δούλεψαν στα εργαστήρια του Μιρό στη Μαγιόρκα, μια έκθεση που αποδεικνύει την αξιοποίηση της πολύτιμης παρακαταθήκης του καλλιτέχνη και μας δίνει τη δυνατότητα να προσεγγίσουμε την εξέλιξη παραδοσιακών και σύγχρονων τεχνικών στη χαρακτηριστική, με ή χωρίς τη χρήση ψηφιακών μεθόδων.

Οι εκλεκτικές συγγένειες του Μιρό, με το κίνημα του υπερρεαλισμού διαφαίνονται στην έκθεση του Μακεδονικού Μουσείου Σύγχρονης Τέχνης που επιμελήθηκε ο Ντένης Ζαχαρόπουλος, σε συνεργασία με το Ίδρυμα ITYS. Με άξονα ένα ζωγραφικό πίνακα του Μιρό συγκεντρώνει υπερρεαλιστικά έργα καλλιτεχνών όπως οι Ernst, Duchamp, Klee, Picabia, Masson, Brauner, Matta και Man Ray. Αν και ο ίδιος ο Μιρό, σε συνέντευξη που παραχώρησε το 1956, αποφεύγει να αυτοπροσδιοριστεί

ως σουρρεαλιστής ζωγράφος, και μόνο η αποστροφή του «θα ήθελα να δολοφονήσω τη ζωγραφική σαν ένα πράγμα εξωτερικό και επιφανειακό, ώστε να ξαναγεννηθεί κατά κάποιο τρόπο πιο καθαρή και τολμηρή» δικαιολογεί την ιστορική έρευνα αυτής της σχέσης. Μια δεύτερη έκθεση στον ίδιο χώρο με φωτογραφίες του Catala-Roca από το εργαστήριο της Μαγιόρκα, σε επιμέλεια Μάριου Ελευθεριάδη και Maria Luisa Lax, μας επιτρέπει να προσεγγίσουμε τον καλλιτέχνη σε οικείες στιγμές.

Η περιήγηση στο έργο του Χουάν Μιρό που εκτυλίσσεται το φετινό χειμώνα στη Θεσσαλονίκη περιλαμβάνει δύο ακόμη σύντομους σταθμούς στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού και στο Αρχαιολογικό Μουσείο. Πρόκειται για μια σπάνια, για τα ελληνικά αλλά και τα διεθνή δεδομένα, συγκυρία όσμωσης των δημιουργικών δυνάμεων της πόλης στον εικαστικό τομέα, προϊόν ειλικρινούς και μεθοδικής προσπάθειας. Ο πήχης των προσδοκιών του κοινού ανεβαίνει, απαιτώντας πλέον τη σταθερή προσήλωση σε προγράμματα κοινών δράσεων που εξασφαλίζουν οικονομία δυνάμεων και επιτυχημένη υλοποίηση μεγάλων εγχειρημάτων. Το πλήθος των επισκεπτών του Τελλογλείου –οργανωμένες επισκέψεις σχολείων και οικογένειες στη σαββατιάτικη βόλτα τους κυρίως– δικαιώνει τις προσδοκίες των διοργανωτών για την ανταπόκριση του κοινού σε ποιοτικές εκθέσεις.

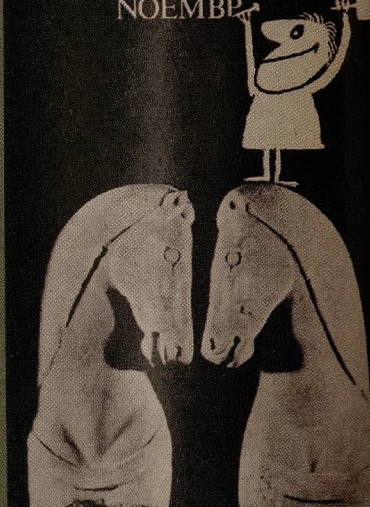
5.11.1965

WOUTERS: 'Η τρελλή χορεύτρια

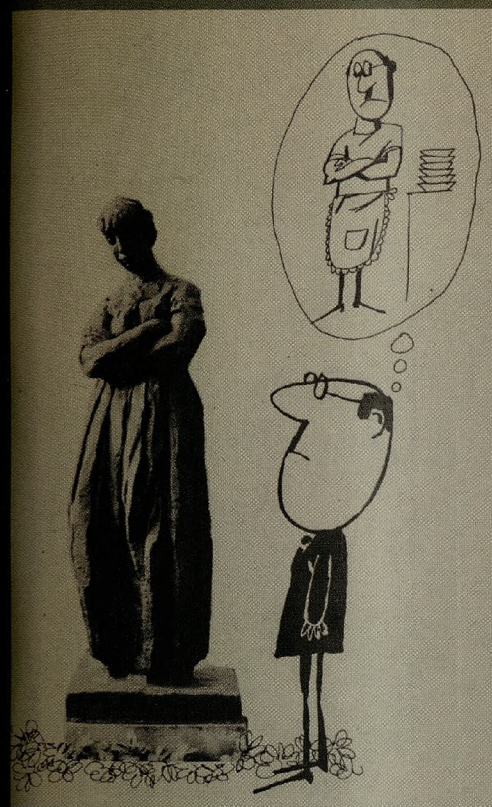

1^η ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΚΘΕΣΙΣ ΓΛΥΠΤΙΚΗΣ

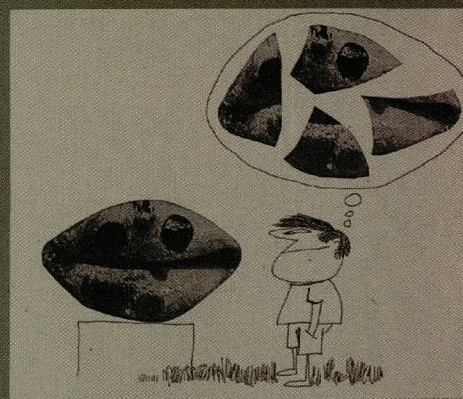
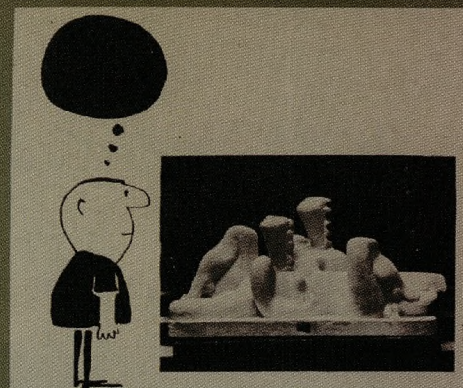
BIENNALE
ΑΘΗΝΩΝ
(ΛΟΦΟΣ ΦΙΛΟΠΑΠΠΟΥ)
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ
ΝΟΕΜΒΡ

WOUTERS: Οικογενειακές φροντίδες

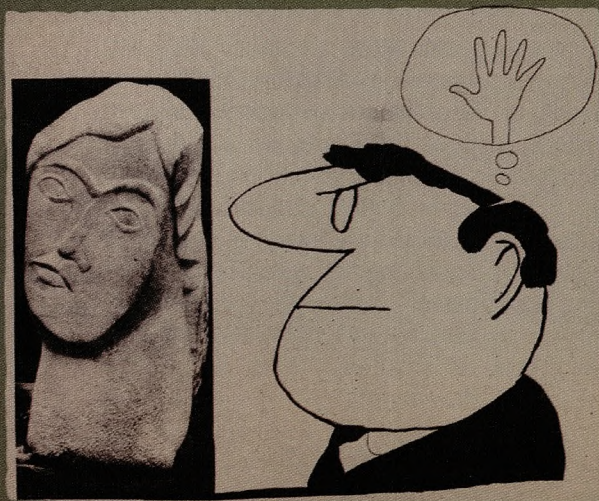
CSAKY: Νυχτερινό

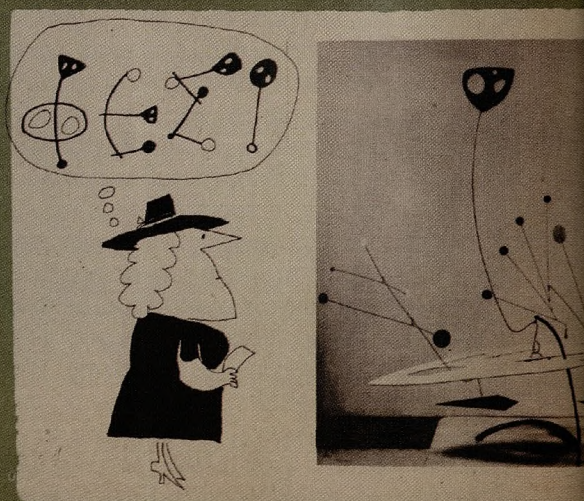
MIRO: Γυναίκα

Η Λ' Μπιεννάλε Γλυπτικής ήταν άναμφισβήτητα μία καλή πρωτοβουλία τοῦ Ε.Ο.Τ. Όλα ἢ σχεδὸν ὅλα ἦταν καλὰ ὠργανωμένα, προετοιμασμένα. Ἐκείνοι ὅμως ποὺ ἦταν ἀπροετοίμαστοι ἦταν οἱ ἐπισκέπτες. Τὸ τί ἀκούγες ἦταν ἄλλο πράγμα. Πολὺ σωστά εἶπε κάποιος κύριος ὅτι ἔπρεπε μὴ ἑξ ἑβδομάδα νὰ ὑπάρχουν εἰδικοί, ποὺ νὰ ἐξηγοῦν στοὺς ἐπισκέπτες τὶς μανιέρες τῆς μοντέρνας γλυπτικῆς. Πῆγα στὴν ἐκθεση ἑξ ἑφορές. Μία γιὰ νὰ δῶ τὰ γλυπτὰ καὶ πέντε γιὰ νὰ διασκεδάσω μὲ τὰ σχόλια, τὶς κριτικὲς καὶ τὶς ἐκφράσεις τοῦ κόσμου. Τὸ «τί ἐφάνταζοντο οἱ ἐπισκέπτες βλέποντας τὰ μοντέρνα ἔργα τέχνης» εἶναι τὸ θέμα τῆς σημερινῆς γελοιογραφικῆς μου σειρᾶς.

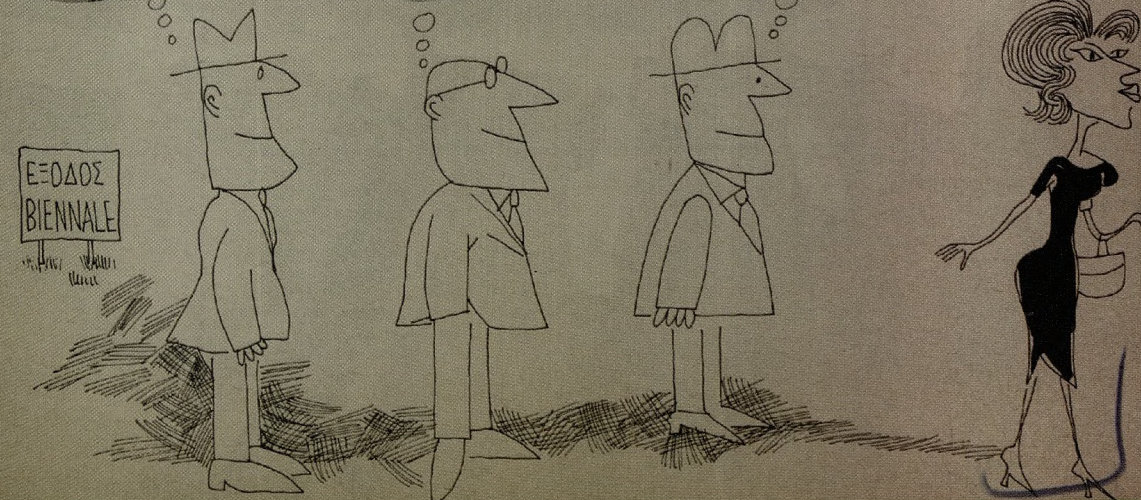
KYP

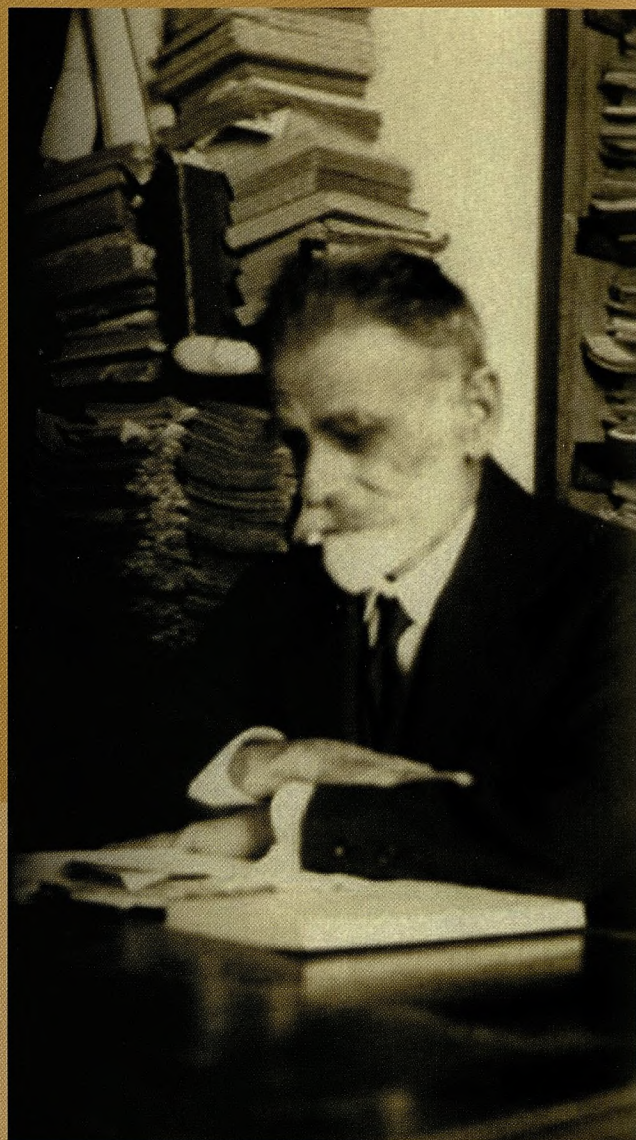

CONDOY: "Εκφραση 5"

CALDER: Flat - top

του Χ.-Δ. Γουνελά
Αναπληρωτή Καθηγητή στο
Τμήμα Φιλολογίας Α.Π.Θ.

Αυτός υπήρξε ο Παλαμάς,
μια από τις μεγαλύτερες
φυσιογνωμίες στα ελληνικά
γράμματα. Δεν περιορίστηκε
στην ποιητική τέχνη και στο ρόλο
του Καλλιτέχνη, αλλά επεκτάθηκε
σε έναν πανελλήνιο και
πανανθρώπινο λόγο για μια
καλύτερη μέρα για όλους.
Πράγματι, είναι ο εθνικός
ποιητής γιατί κινείται διαλεκτικά
μέσα στην εποχή του – δηλαδή
συνεχώς διαμορφώνει τη
συνείδησή του στις απαιτήσεις
των καιρών και εκφράζεται εκ
μέρους των πολλών.

Η ανταπόκριση του Κωστή Παλαμά μέσω της ποίησης στις ιδεολογικές εξελίξεις της εποχής του

Ο Κωστής Παλαμάς, για πενήντα χρόνια περίπου, υπήρξε ο αδιαφιλονίκητος ηγέτης του λογοτεχνικού κόσμου της Ελλάδας. Γεννήθηκε στην Πάτρα το 1859 και πέθανε στην Αθήνα το 1943. Πολύ νωρίς ορφανός από γονείς, εγκαταστάθηκε στο Μεσολόγγι. Το 1875 γράφτηκε στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Σύμφωνα όμως εγκατέλειψε τις σπουδές του και ασχολήθηκε με τη λογοτεχνία και τη δημοσιογραφία. Το 1897 διορίστηκε Γραμματέας του Πανεπιστημίου, θέση την οποία κράτησε για περίπου δεκαπέντε χρόνια. Άρχισε να γράφει το 1873, όταν ήταν ακόμη μαθητής, και το 1878 δημοσιεύτηκαν τα πρώτα του ποιήματα με τίτλο *Μεσολόγγι*. Επίσημα παρουσιάστηκε στους κύκλους της Αθήνας με τη συλλογή *Τα τραγούδια της πατρίδος μου* (1886). Ως λογοτέχνης έγραψε, εκτός από ποίηση, πεζογραφία και ένα θεατρικό. Επιπλέον, σήμερα αναγνωρίζεται ως ένας από τους κυριότερους και πιο εύστοχους λογοτεχνικούς κριτικούς της νεότερης Ελλάδας.

Στις δημοσιεύσεις του χρησιμοποίησε το πραγματικό του όνομα, αλλά και μια πλειάδα ψευδωνύμων. Αρχαικό υλικό βρίσκει ο μελετητής στο Ίδρυμα Κωστής Παλαμάς, στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, στο Ιστορικό Αρχείο του Μουσείου Μπενάκη και στο ΕΛΙΑ. Το έργο του είναι δημοσιευμένο σε 16 τόμους των *Απάντων* (1962-1969) και επίσης δημοσιευμένη ξεχωριστά είναι η αλληλογραφία του σε πέντε τόμους (1975-1991). Πιο πρόσφατα κυκλοφόρησε και ένας τόμος με τα *Γράμματα στη Ραχήλ* και τρεις τόμοι με *Άρθρα και χρονογραφήματα* (1990-2003).

Η παρατήρησή του στην Εισαγωγή στο *Δωδεκάλογο του Γύφτου* ότι «είμαι ποιητής του καιρού μου και του γένους μου· κι ό,τι μέσα μου κρατώ δεν μπορεί να χωριστή από την έξω πλάση» συνοψίζει τέλεια τον τρόπο που φαίνεται να προσεγγίζει τη λογοτεχνία. Δηλαδή, εκφράζεται πατώντας και αντλώντας από τα γεγονότα και τις συνθήκες της εποχής που γράφει. Και η εποχή του είναι μεγάλη χρο-

νικά και περιλαμβάνει πάμπολλες κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές. Μερικές από αυτές τις αλλαγές θα ήθελα να επισημάνω στην περιδιάβαση του ποιητικού του έργου.

Στις πρώιμες συλλογές του (όπως λ.χ. στα *Τραγούδια της πατρίδος μου*) έχει κατὰ νου το δημοτικό τραγούδι. Και πράγματι, για τους υποστηρικτές της ομιλουμένης, το δημοτικό τραγούδι την εποχή αυτή πρόσφερε τον καλύτερο οδηγό. Έχουν εξάλλου κυκλοφορήσει οι συλλογές δημοτικών τραγουδιών των Φουριέλ (1824-25), Μανούσου (1850), Ζαμπέλιου (1852), Πάσσοου (1860) και Λεγκράντ (1881). Ο Παλαμάς κινείται μέσα στο πνεύμα της αναγνώρισης για την υπεροχή των λαϊκών στοιχείων στην ποίηση και θαυμάζει τους Κορνάρο, Σολωμό και Βαλαωρίτη, οι οποίοι κατά μεγάλο μέρος κι αυτοί βασίστηκαν στην προφορική παράδοση. Σε καμιά περίπτωση δεν εννοώ ότι λειτουργεί μιμητικά και ότι θέλει να φτιάξει κατιτί ανάλογο με το δημοτικό τραγούδι. Θα ήθελα όμως να παραθέσω μερικούς στίχους από την επίσημα πρώτη αυτή συλλογή (από το ποίημα «Περασμένα νιάτα»), για να δείξω τον τρόπο με τον οποίο φαίνεται να εκμεταλλεύεται το δημοτικό τραγούδι:

*Μέσα 'ς ένα σπιτάκι, ένα φτωχόσπιτο,
Μπροστά 'ς της Παναγίας το εικόνισμα
Ένα καντήλι ρίχνει θαμπωμένο φως,
Και πάει και σκορπιέται πειο θαμπότερο
'Σε νοτισμένους τοίχους και 'ς ολόγυμνους.
'Σ τον τοίχο καρυοφύλλι στέκει κρεμαστό
Ασημοκεντισμένο και μακρόλιγνο,
Και κομπολόι κρεμιέται εκεί 'ς το πλάι του
Ξανθό, κεχριμπαρένιο, μικροκάμωτο.
Γρηάς πραμματευτίνας λείψανα στερνά
Απούλητ' απομένουν και ξεχάνονται.
Από καιρό μι' αράχνη τα στεφάνωσε,
Και τάχει ζευγαρώσει ταζεугάρωτα.*

Τους στίχους αυτούς τους χαρακτηρίζει έντονη περιγραφική διάθεση, ανάλογη με αυτή του δημοτικού τραγουδιού. Ο συνδυασμός επίθετο-ουσιαστικό «θαμπωμένο φως», «'Σε νοτισμένους τοίχους και 'ς ολόγυμνους», «καρυοφύλλι ... κρεμαστό/ Ασημοκεντισμένο και μακρόλιγνο» κτλ. αποτελεί χαρακτηριστικό του δημοτικού τραγουδιού, καθώς και το αφηγηματικό στοιχείο και η παραστατική εικονοποιία. Χαρακτηριστικό του δημοτικού είναι και η επανάληψη ήχων και εννοιών: «σπιτάκι - φτωχόσπιτο», «ρίχνει - σκορπιέται», «θαμπωμένο - θαμπότερο», «κρεμαστό - κρεμιέται», «ξανθό - κεχριμπαρένιο», «ζευγαρώσει - ταζεугάρωτα».

Με αυτό τον τρόπο το δημοτικό τραγούδι αποκτά μελωδικότητα και δίνει τον χρόνο και την ευκαιρία που απαιτείται για να αυτοσχεδιάσει ο λαϊκός βάρδος τον προφορικό του λόγο. Είναι αυτονόητο ότι το δημοτικό τραγούδι στο φυσικό του περιβάλλον, σε κάθε του απόδοση, παραλλάσσεται και λειτουργεί κατά μεγάλο μέρος με αντιθέσεις και επαναλήψεις, όπως λόγου χάρη:

*Τι έχουν της Ζίχνας τα βουνά και στέκουν μαραμένα;
Μήνα χαλάζι τα βαρεί, μήνα βαρύς χειμώνας;
Ουδέ χαλάζει τα βαρεί, ουδέ βαρύς χειμώνας
Ο Νικοτσάρας πολεμά με τρία βιλαέτια.*

Παραθέτω κι ένα άλλο παράδειγμα από κερκυραϊκό δημοτικό:

*Δεν ελαλούσε σαν πουλί, σαν όλα τα πουλάκια
Μον' ελαλούσε κι έλεγε ανθρωπίνη λαλίτσα.*

Κατόπιν, στην τέταρτή του συλλογή, η οποία φέρει τον τίτλο *Ίαμβοι και Ανάπαιστοι*

(1897), ο Παλαμάς υιοθετεί ένα γλωσσικό ιδίωμα που σε πολλά του σημεία είναι παρεμφερές με αυτό της λόγιας παράδοσης. Έχει πάνω απ' όλα έναν αφηρημένο και διανοουμενίστικο τρόπο σκέπτεσθαι. Παραθέτω ένα τετράστιχο:

*Κ' έτσι ρουφούμε απίστευτα
Το νέκταρ των μακάρων
Στων πνευμάτων τον Όλυμπο,
Στον ύπνο των μαρμάρων.*

Ούτε οι γενικές του πληθυντικού, ούτε η διασκελισμοί, ούτε οι αναφορές στους αρχαίους σχετίζονται με το δημοτικό τραγούδι. Πρόκειται για τεχνοτροπία που ο ίδιος ο Παλαμάς είχε χαρακτηρίσει πως ανήκει στην αρχαϊζουσα τεχνική του Κάλβου. Βέβαια, πρέπει να λάβουμε υπόψη πως η εποχή βρίσκεται στον πυρετό του πατριωτισμού και του μεγαλοϊδεατισμού που οδήγησε στον πόλεμο του 1897. Ο Παλαμάς κινείται πλέον μέσα στο πνεύμα της εποχής αυτής.

Σταδιακά, γύρω στα 1900 παρατηρούμε στον Παλαμά την τάση για μια μικτή γλώσσα. Ο τρόπος έκφρασης και το λεξιλόγιο ποικίλλουν από στίχο σε στίχο και τότε ανήκουν στη γλώσσα του λαού και τότε στην καθαρεύουσα. Ο ίδιος ομολόγησε την ίδια εποχή ότι η γλώσσα του λαού δεν επαρκεί και ο ποιητής πρέπει να νιώθει ελεύθερος να χρησιμοποιεί όποια γλώσσα αποδίδει καλύτερα τα συναισθήματά του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της ποίησής του γύρω στα 1900 είναι η συλλογή *Η Ασάλευτη Ζωή* (1904). Αποσπώ μερικούς στίχους από το ποίημα που φέρει τον τίτλο «Σκέψη»:

*Απ' όλα τα θεόμορφα των αγαμάτων φέγγη
Κι απ' όλους τους χρυσούς ρυθμούς που πλέκει ο ποιητής,
Ποιος ξέρει αν πιο ξεχωριστά και αν πιο μακριά δε φέγγη
Μια καλή πράξη αγνώριστη, μπάλαμο μιας πληγής!
Το κρίμα το σκυλόκαρδο κ' η ακάθαρτη Κακία
Τάχα για την αλάθευτη κάποιου θεού ακοή
Δεν είναι μια σοφώτατη τρικυμιστή αρμονία
Της μελωδίας που ψέλνει μας η γαληνή Αρετή;
Της Τέχνης λάμπουν οι ναοί, λάμπουν τα ουράνια τόξα
Του Λόγου, λάμπουν τάρματα τα θριαμβευτικά.*

Νιώθω πως η πληθώρα των αφηρημένων λέξεων εντείνει την ασάφεια και δίνει την αίσθηση της περιττολογίας και του ρητορισμού. Επίσης, νιώθω ότι ο ποιητής βήμα προς βήμα πηγαίνει προς μια ελεύθερη προσέγγιση στην ποιητική έκφραση.

Το γεγονός αυτό το αποδίδω στο ότι η εποχή, με την έκδοση των περιοδικών *Η Τέχνη*, *Ο Διόνυσος*, *Τα Παναθήναια*, *Η Πινακοθήκη* (δηλαδή η εποχή 1898-1901), έχει φέρει στο προσκήνιο πολύ πιο έντονα μια φιλοσοφική και κοινωνιολογική σκέψη. Βέβαια, ο Παλαμάς ανέκαθεν είχε στραμμένο το βλέμμα στους μεγάλους διανοητές της Δύσης, φιλοσόφους, θεωρητικούς και λογοτέχνες. Πάντως, μετά τον εξευτελιστικό για τους Έλληνες πόλεμο του 1897, επικρατεί μια αναθεωρητική διάθεση και η ποίηση του Παλαμά άμεσα αντανakλά τις νέες συνθήκες. Και ως νέες συνθήκες εννοώ ότι ζητάει να απελευθερώσει και να προσαρμόσει την ποίηση στην τρέχουσα κατάσταση, έστω όσον αφορά τον τόνο της παρότρυνσης για μια καλύτερη κοινωνία.

Με τη επιρροή των περιοδικών που προανάφερα, η κοινωνική ευθύνη που επωμίζεται ο λογοτέχνης και η πίστη στον προφητικό ρόλο του ποιητή φαίνεται ότι είναι η αιτία που οδήγησε, όχι μόνο τον Παλαμά, αλλά και πολλούς άλλους Έλληνες να γράψουν με ανάλογο τρόπο. Ο Βουτιερίδης, λόγου χάρη, τη συγκεκριμένη εποχή γράφει τον *Προσκυνητή* (1904), και ακολουθεί κατόπιν ο Παλαμάς με το *Δωδεκάλογο του Γύφτου* (1907), τη *Φλογέρα του Βασιλιά* (1910) και επίσης ο Σικελιανός με τον *Αλαφροϊσκίωτο* (1909). Σημαδιακό χαρακτηριστικό στα επικολυρικά αυτά ποιήματα δεν είναι τόσο η περιγραφή εναλλασσόμενων περιπετειών, όπως συμβαίνει με τον κλασικό

τύπο του έπους. Χαρακτηριστικό σημάδι εδώ είναι ο φιλοσοφικό-κοινωνικός προβληματισμός.

Ο Προσκυνητής του Βουτιερίδη, λόγου χάρη, μπορεί να θεωρηθεί ως προεόρτιο στα μεγάλα ποιήματα του Παλαμά που ακολούθησαν, αλλά μπορεί να θεωρηθεί και ως έπαινος στα μεγάλα οράματα του Παλαμά που είχαν προηγηθεί, «Η Φοινικιά», «Ο Ασκραίος» και «Οι Αλυσίδες» (έργα που δημοσιεύτηκαν μεταξύ 1899-1903). Εξάλλου, ο Βουτιερίδης αφιερώνει το ποίημά του στον Παλαμά, τον οποίο αποκαλεί στην Εισαγωγή του Προσκυνητή: «Πλάστη Εκκλησίας τρισθέμελης στην Σκέψης το Βασίλειο».

Η κοινωνική αδικία προκαλεί την αγανάκτηση του πρωταγωνιστή στον Προσκυνητή, ο οποίος αποφασίζει να φύγει και να γίνει ερημίτης. Ο μύθος του Προμηθέα και το προφητικό ύφος του Ζαρατούστρα του Νίτσε παρέχουν στον Βουτιερίδη εικόνες για να αποδώσει την υπερφυσική δύναμη και τον υπερανθρωπισμό που αποκτά ο πρωταγωνιστής του ποιήματος:

Γιατί τρανός και δυνατός λογιέται κείνος, όπου
Πάνω απ' τη ζήση του έβαλε την ομορφιά των Έργων
Και ρίχτηκε στο θάνατο με την ψυχή γεμάτη.
[...]
Με τους ρυθμούς της Ομορφιάς σαλεύει η ζήση
Μπροστά στα μάτια τ' ανοιχτά τη γλύκα της Αγάπης.

Τρία χρόνια αργότερα, το 1907, ο Βουτιερίδης έγραψε άρθρο στο αριστερό περιοδικό *Ο Νουμάς*, όπου ταυτίζει την Αγάπη με τα ιδεώδη του Σοσιαλισμού. Στον Προσκυνητή ο Βουτιερίδης φαίνεται να λέει πως ο επιθυμητός απελευθερωτής, μετά την προμηθεακή αδιαλλαξία και διάθεση για αυτοθυσία, θα περάσει στην ειρηνική συνύπαρξη, όπου θα ισχύουν η Αγάπη και η Ομορφιά. Αναφέρθηκα στον Βουτιερίδη σαν ένα από τα πολλά παραδείγματα που θα μπορούσα να επιστρατεύσω από τη λογοτεχνία της εποχής σχετικά με το πνεύμα που διέπει τον Παλαμά.

Αρκετοί κριτικοί έχουν ασχοληθεί με τα επικά ποιήματα του Παλαμά σε σχέση με τις σοσιαλιστικές και εθνικιστικές ιδέες του ποιητή. Ομολογουμένως, οι περισσότεροι έχουν δει τον Παλαμά ως εθνικιστή. Εξαίρεση αποτελούν οι Αιμίλιος Χουρμούζιος και Νίκος Ζαχαριάδης, αν και αυτοί βλέπουν τον σοσιαλισμό του Παλαμά σαν ένα ιδιοσυγκρασιακό και προφητικό όραμα και όχι σαν πολιτική στράτευση.

Στην Εισαγωγή στον *Δωδεκάλογο* ο Παλαμάς σπεύδει να ταυτίσει τον εαυτό του με τον Γύφτο και με το περιεχόμενο του ποιήματος.

Κ' ένιωθα μέσα μου πως κ' εγώ είμαι ένας γύφτος, όσο κι αν τρεπόμεν να το ομολογήσω· γύφτος με τις κακίες του και τις κακομοιρίες· μέσα στην καταραμένη φυλή, όσο κι αν τον έκρυβα κάτω από πλούσια ντύματα, τον εαυτό μου έπαιρνα να τραγουδήσω. Ο αστόχαστος θα πιστεύη πως ένας ποιητής διαλέγοντας βρίσκει τα θέματά του [...] Τίποτε δεν διάλεξα.

Ο Γύφτος ζητάει να εκφραστεί από μια κοινωνική θέση μέσα σε ένα περιβάλλον μαρασμού και κατάθλιψης. Και αυτός είναι ο ίδιος ο ποιητής. Ο Γύφτος αγωνίζεται για την κοινωνική αναγέννηση και το τέλος του παλαιοκομματισμού και φαίνεται να νιώθει απόλυτη ευθύνη για το ρόλο του και την εποχή του.

Δείξε εσύ πως πρώτα είσαι ο άρχοντας
Κι ο εξουσιαστής
Του θυμού σου, της βουλής σου, της ψυχής σου
Γίνε δουλευτής.
Σβήσε κάθε σου ξεχώρισμα,
Ριχ' το δαχτυλίδι σου αρραβώνα
Μέσα στο κανάλι του λαού.

Στην προσπάθειά του ο Γύφτος για καλύτερη ζωή γίνεται «χαλκιάς», αλλά όταν ανακαλύπτει πως η κοινωνική του συμβολή είναι περιορισμένη, τότε παίρνει το ζουρνά, που και αυτόν τον παρατάει για ευρύτερες προοπτικές και γίνεται οικοδόμος και μετά βιολιστής. Παρ' όλα αυτά, όλες του οι προσπάθειες καταλήγουν για τον ίδιο ανεπαρκείς.

Τον Γύφτο φαίνεται να επέλεξε ο ποιητής συμβολικά, για να απεικονίσει την κοινωνική πολυμορφία της ελληνικής φυλής. Ο Γύφτος ταυτίζεται με το ρόλο του λαού ως αγέλης, με το προφητικό μάτι του ποιητή, την ιδιοσυγκρασιακή φύση του καλλιτέχνη και με την επιθυμία να έρθει ένας Υπεράνθρωπος από το άγνωστο, χωρίς ταυτότητα, που θα απελευθερώσει τη χώρα. Τα επαγγέλματα που αλλάζει ο Γύφτος ανταποκρίνονται επίσης συμβολικά στο ιδεολογικό δίλημμα της εποχής. Είναι σαν να μας λέει πως μια κοινωνική αλλαγή μπορεί να πραγματοποιηθεί με την πρακτική συμμετοχή του χαλκιά και οικοδόμου, ή αντίστοιχα με τη διαμόρφωση αλτρουιστικής και καλλιτεχνικής συνείδησης, που συμβολίζουν τα μουσικά όργανα, ο ζουρνάς και το βιολί. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι στο ρόλο του Γύφτου εκδηλώνονται όλες οι ενδόμυχες επιθυμίες του σκεπτόμενου Έλληνα που βαριέστησε με τις συνεχείς αλλαγές κυβερνήσεων και με τα πατριωτικά σλόγκανς των εθνικιστών της εποχής.

Γιούχα και πάντα γιούχα των πατρίδων!
[...]
Κ' οι πολιτείες λημέρια των ακάθαρτων.
Κ' οι Πολιτείες ταμπούρια των κιωτήδων
[...]
Όλος ο κόσμος, ένας κόσμος, γύφτος,
Σε δόξα θρόνου απάνω, πλάστης,
Με το σφυρί του και με το βιολί,
Της αψεγάδιαστης Ιδέας· η πλάση
Σε περιβόλι του Μαγιού ένα πανηγύρι,
Και μια πατρίδα η Γη.

Εδώ πρόκειται για ένα μήνυμα αδελφοσύνης όλων των λαών. Μιλάει, με άλλα λόγια, σαν στρατευμένος σοσιαλιστής που επιθυμεί την ολοκληρωτική εκ βάθρων αλλαγή.

Πειστική είναι και η αιτιολογία που προβάλλει ο Γύφτος εναντίον της θρησκείας, της αρχαιολατρίας και της παράδοσης, όταν για να επιζηήσει αναγκάζεται να βεβηλώσει τους ιερούς χώρους, καίγοντας ανεκτίμητους παπύρους, κάτι ανάλογο μ' αυτό που συναντάμε και στο μυθιστόρημα *Ο Αρχαιολόγος* του Ανδρέα Καρκαβίτσα, το 1904. Και λέει ο Γύφτος:

Κάνα πάπυρο κι αν εύρω,
Τόνε καίω για να πετύχω
Ζέστα ή φως
Τη φωτιά μου ανάφτω αξέταστα
Μέσα σε όποιο ρεμπεθέμελο,
Ή παλάτι ή μοναστήρι, ή σκολιό ή ναός.

Στους τελευταίους δύο Λόγους ο Γύφτος εξαφανίζεται και πρωταγωνιστές γίνονται ο Αδάκρυτος και η Αγέλαστη – δύο αλληγορικά πρόσωπα που αντιπροσωπεύουν την εγωιστική επιβολή και την επιστημονική γνώση, αντίστοιχα. Εδώ ο ποιητής φαίνεται να θέλει να τονίσει τον εγωιστικό και εκδικητικό τύπο του Αδάκρυτου και την απρόσωπη και μελετημένη φύση της Αγέλαστης. Το ποίημα τελειώνει με την προφητεία πως η νέα γενιά θα βασίζεται στην Αγέλαστη (δηλαδή την Επιστήμη) και στον εικονοκλάστη υπεράνθρωπο Αδάκρυτο. Απορρίπτει, με άλλα λόγια, τον συμβιβαστικό χαρακτήρα των θεών του Ολύμπου ή τον μυστικιστικό πανθεϊσμό των Ορφικών και ζητάει πράξη.

*Ύψωσε τον τρίτο εσύ Όλυμπο,
Βάλε εκεί την Επιστήμη,
μόνη υπάρχει, αγέλαστη είναι!
Ποιο χαμόγελο, ποιο ασήμι,
Ποιο χρυσάφι σαν την όψη της;
Γιούχα, Όλυμποι απ' αχνούς.
Η καρδιά το θάμα αν είναι,
της καρδιάς το μάτι ο νους.*

Στο δεύτερο επικό ποίημά του, τη *Η Φλογέρα του Βασιλιά* (1910), ο Παλαμάς φαίνεται να επεκτείνει τις παρατηρήσεις του προς την κατεύθυνση των ιδεολογικών εξελίξεων μετά το 1907. Έχει ήδη λάβει χώρα μια μακρά εκδοτική δραστηριότητα πάνω σε κοινωνιολογικούς και πολιτικούς προβληματισμούς, με πρωτεργάτες τους Γεώργιο Σκληρό και Κωνσταντίνο Χατζόπουλο, αλλά και τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου, ο οποίος μπαίνει στην πολιτική διαπάλη της εποχής με την ίδρυση της «Κοινωνιολογικής Εταιρείας» το 1907 και με το μανιφέστο *Τι πρέπει να γίνει*. Ο τίτλος και μόνο ανάγει στους επαναστάτες Τσερνισέφσκι και Λένιν, που είχαν διακηρύξει παρόμοια μανιφέστα με τον ίδιο τίτλο.

Στη *Φλογέρα του Βασιλιά* ο ποιητής αναγνωρίζει αποκάλυπτα την παντοδυναμία του λαού και το κοινωνικό ευεργέτημα που θα προκαλούσε μια ολοκληρωτική αλλαγή, που θα προερχόταν από τον αγανακτισμένο λαό:

*Φτωχολογιά σακάτισσα, φτωχολογιά καημένη,
Σα φρύγανο στην αμμουδιά, σαν καλαμιά στον κάμπο!
Άστραψε φως και γνώρισε τον εαυτό σου. Βάστα,
Ρίξου, αργατιά δρακόντισσα, χτύπα, αργατιά εκδικήτρα!
[...]
Ο φτωχολέοντας έρχεται, στάμνα βαστά και σπάθα,
[...]
Δράκοντα, αλιά σου, Μαμωνά! Στην οικουμένη ειρήνη,
Αδελφσύνη στους λαούς, χαρά και καλή γνώμη
Στη γη. Τρισεύγενη η δουλειά, μια Πολιτεία ο κόσμος.*

Αλλά η σοσιαλιστική αυτή διακήρυξη φαίνεται να εκπληρώνεται με τη μεγαλόψυχη συμβολή του ήρωα του ποιήματος, του Βασίλειου Βουλγαροκτόνου, του οποίου ο ρόλος συμβολίζει τον Νίτσεϊκό Υπεράνθρωπο. Ο Παλαμάς φαίνεται πως συνεχίζει να υποστηρίζει την ανάμιξη του σοσιαλισμού με το χαρισματικό άτομο. Όπως ακριβώς συμβαίνει να μας λέει στον *Δωδεκάλογο του Γύφτου*. Υπάρχει όμως μια εμφανής διαφορά: στη *Φλογέρα του Βασιλιά* ο ποιητής τονίζει την πιθανότητα μιας επικείμενης λαϊκής εξέγερσης που θα λύσει βίαια το πολιτικό αδιέξοδο.

Την εποχή που γράφει τη *Φλογέρα του Βασιλιά*, η νέα γενιά είχε χωριστεί σε δύο στρατόπεδα: τους εθνικιστές, που συνδέονταν με τις φιλοσοφικές απόψεις του Νίτσε, του Μπαρές και του Μακιαβέλι, και τους σοσιαλιστές, που συνδέονταν με τον μαρξισμό. Τη *Φλογέρα του Βασιλιά* τη χαρακτηρίζει μια επαναστατική επιθετικότητα μέχρι το τέλος του Λόγου XI, η οποία αντικαθίσταται στον τελευταίο Λόγο με την υπερίσχυση της Αγάπης. Η ξαφνική αυτή αλλαγή ίσως ανταποκρίνεται στη διαλλακτική στάση που υιοθέτησαν οι περισσότεροι προοδευτικοί και από τις δύο παρατάξεις μετά τη στρατιωτική επανάσταση στο Γουδί. Μετά το Γουδί ζητούν την κοινωνική αλλαγή με την ίδρυση ριζοσπαστικού πολιτικού κόμματος. Δηλαδή, ο Παλαμάς προφητεύει την έλευση του Βενιζέλου, τις δύο Αναθεωρητικές Βουλές και την ίδρυση των Φιλελευθέρων.

Τα επικά αυτά ποιήματα του Παλαμά παρουσιάζουν με υπερευαίσθησία τα γεγονότα και τις λεπτές ιδεολογικές αποχρώσεις στην εξέλιξη της πνευματικής ζωής της εποχής 1900-1910. Χωρίς το αίσθημα του κοινωνικού ρόλου του ποιητή, ίσως ο Πα-

λαμάς να μην είχε οδηγηθεί στην επική ποίηση ή στα μεγάλα οράματα. Αυτός υπήρξε ο Παλαμάς, μια από τις μεγαλύτερες φυσιογνωμίες στα ελληνικά γράμματα. Δεν περιορίστηκε στην ποιητική τέχνη και στο ρόλο του Καλλιτέχνη, αλλά επεκτάθηκε σε έναν πανελλήνιο και πανανθρώπινο λόγο για μια καλύτερη μέρα για όλους. Πράγματι, είναι ο εθνικός ποιητής γιατί κινείται διαλεκτικά μέσα στην εποχή του – δηλαδή συνεχώς διαμορφώνει τη συνείδησή του στις απαιτήσεις των καιρών και εκφράζεται εκ μέρους των πολλών.

Ναι, παίρνει θέση, και είναι σωστό ότι θα έπρεπε να τον αντιμετωπίζουμε ως στρατευμένο λογοτέχνη. Δεν θα έπρεπε να μας εκπλήττει το γεγονός ότι του ζητήθηκε να γράψει, όχι μόνο τον Ύμνο για τους Ολυμπιακούς του 1896 αλλά και τον Ύμνο των Σοσιαλιστών το 1912:

*Εμείς οι εργάτες είμαστε που με τον υδρώτα μας
Ποτίζουμε τη γη για να γεννά
Καρπούς, λουλούδια, τ' αγαθά του κόσμου ολόγυρά μας
Φτωχή, αλουλούδιαστη, άκαρπη, μονάχα η εργατιά.
Εμείς οι εργάτες είμαστε, που με τον ιδρώτα μας
Ζυμώνουμε του κόσμου το ψωμί
Πιο δυνατά κι απ' τα σπαθιά τα χέρια τα δικά μας,
Και μ' όλο το αλυσόδεμα, σκάφτουν, και η γη πλουτεί.
Στου κόσμου τους θησαυριστές το βió σου, εργάτη, νόμοι
Σ' το τρώνε αδικητές χωρίς ντροπή.
Αγκαλιαστήτε, αδέλφια ορθοί! Με μια καρδιά, μια γνώμη,
Δικαιοσύνη, βρόντηξε, και λάμψε, Προκοπή!*

Στο θάνατο του Βενιζέλου, τον Μάρτιο του 1936, ο Παλαμάς γράφει ένα ποίημα όπου καταδεικνύεται πως επικρίνει την πολιτική ατασθαλία της προ-μεταξικής εποχής και χωρίς περιστροφές εξυμνεί την παρουσία και το έργο του Βενιζέλου.

*Έσβυσε ο Μέγας, μεγάλο ανάφτε, καθώς εκείνος
Μνήμα, να είν' άστρο, φως του η Αθήνα, δρόμος του η Κρήτη,
Του Ομήρου ο στίχος φωνή του πρέπει, δεν φτάνει ο θρήνος,
Το πάτημα του πυρό, το ανέβα του Ψηλορείτη.*

*Των ιερών χρόνων, αρχαίων και νέων, τη λαμπυράδα
Γραμμέν' η μοίρα του να ξυπνήση και ν' αναστήση,
Οι όργητες άγριες, τα πάθη μπόρες, νύχτες τα μίσση
Τρεμοσαλεύεις ο αποσπερίτης, λάμπεις η Ελλάδα.*

Ο Παλαμάς ήταν έτοιμος να αφουγκραστεί και να μετατρέψει σε ποίηση τις ανησυχίες και τις επιθυμίες του λαού της πατρίδας του. Ήταν μπροστάρης, ήταν φιλονειστής, ήταν για όλους, και λόγιος και δημοτικιστής και παράλληλα εθνικιστής και σοσιαλιστής μαζί, ήταν χωρίς προκαταλήψεις.

[Ομιλία αφιερωμένη στα 150 χρόνια από τη γέννηση του Κωστή Παλαμά, που έγινε στην Κεντρική Δημοτική Βιβλιοθήκη Θεσσαλονίκης, στο πλαίσιο των «Δημητρίων», 15 Οκτωβρίου 2009.]

του Γιώργου Κορδομενίδη
εκδότη του περιοδικού
Εντευκτήριο

Αλεξάνδρα Μπακονίκα

Γεννήθηκε το 1951 στη Θεσσαλονίκη, όπου και ζει. Εργάστηκε ως δασκάλα αγγλικών.

Εμφανίστηκε στα γράμματα το 1983, με ποιήματα που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό Διαγώνιος. Τον επόμενο χρόνο κυκλοφόρησε από τις Εκδόσεις Διαγώνιου η πρώτη της ποιητική συλλογή, *Ανοικτή γραμμή*. Ακολούθησαν τα βιβλία: *Το γυμνό ζευγάρι και άλλα ποιήματα* (Εκδόσεις Διαγώνιου 1990), *Lovers and Lairs. Poems from the Greek*, translated by Richard Scorza (New Delhi, Samkaleen Prakashan 1992), *Θείο κορμί* (Εκδόσεις Διαγώνιου 1994), *Μαυλιστικά* (Μπιλιέτο 1997), *Παρακαταθήκη ηδυπάθειας* (Εκδόσεις Εντευκτηρίου 2000), *Πεδίο πόθου* (Μετάχμιο 2005) και *Ηδονή και εξουσία* (Μετάχμιο 2009).

Η Μπακονίκα αποτελεί μια απολύτως ιδιότυπη ποιητική φωνή, όχι μόνο στη λογοτεχνία της Θεσσαλονίκης αλλά και σε πανελλήνιο επίπεδο: μια καθαρά προσωπική φωνή, που είναι εντελώς διακριτή και δύσκολα δεν θα την αναγνωρίσει κανείς όταν διαβάσει ένα ποίημά της έστω και δίχως την υπογραφή της.

Σ' αυτήν την, ας την ονομάσω, "αναγνωριστικότητα" της ποιητικής φωνής της Μπακονίκα συντελούν δύο βασικά χαρακτηριστικά: Το ένα είναι πως στο επίκεντρο της θεματικής της βρίσκεται πάντοτε ο έρωτας, όχι σε κάποια εξιδανικευτική ή γενικότερη αντιμετώπιση αλλά καθαρά και μόνο στη σωματική του έκφραση. Ήδη οι τίτλοι των συλλογών της (πλην της πρώτης) δηλώνουν με κάθε σαφήνεια το περιεχόμενό τους. Έχουμε λοιπόν μια ποίηση του ερωτικού βιώματος σε όλες του τις εκδοχές: τα παιχνίδια των βλεμμάτων και των σωμάτων, οι εκατέρωθεν ή μονομερείς ναρκισσισμοί, το ερωτικό σμίξιμο με αναμενόμενο ή απροσδόκητο τρόπο, οι παραξενιές των εραστών (υπόψιν ότι η Μπακονίκα δεν

χαρίζεται σε κανένα φύλο), οι ποικίλες μεταιώσεις, οι ακατανόητοι χωρισμοί... Ποιήματα για τον έρωτα ως πολεμική σύρραξη ανάμεσα στον άντρα και τη γυναίκα.

Το άλλο χαρακτηριστικό είναι η γλώσσα: γιατί όπως λέει κι ο Μαλλαρμέ, «τα ποιήματα δεν γίνονται με ιδέες, γίνονται με λέξεις». Και η γλώσσα της Μπακονίκα είναι εντελώς ρεαλιστική. Τρυφερότητα και σκληρότητα συνυπάρχουν σε έναν λόγο που βιαστικά και άστοχα θα τον ονόμαζε κανείς "αντιποιητικό", ενώ στην πραγματικότητα — με γλώσσα τολμηρή και αποφασισμένη να μην αποσιωπήσει τίποτε — ωθεί στα πιο ακραία όριά του τον ποιητικό ρεαλισμό που εισήγαγε ο Ντίνος Χριστιανόπουλος, δίνοντάς του όμως πρωτόγνωρη ένταση, που εντυπωσιάζει όσους και όσες έχουν μάθει σε έναν αλλιώς "γυναικείο" λόγο.

«Οι εκφραστικοί τρόποι που η ποιήτρια έχει διαμορφώσει, συγκροτούν ένα ρυθμό εσωτερικό και αισθαντικό, εντελώς απόμακρο από τη λογοτεχνική πόζα του εξεζητημένου λυρισμού [...] Σε κάθε ποίημά της έχει ενσαρκώσει με λέξεις μια ιστορία, χωρίς κατά τη διαδικασία αυτή να απεμπολείται η ποιητική δύναμη των στίχων», παρατηρεί ο Δημήτρης Κόκορης. Επιπλέον, όπως εύστοχα σχολιάζει ο Περικλής Σφυρίδης, ενώ σε ανάλογες περιπτώσεις (και στον Χριστιανόπουλο, λ.χ.) ο έρωτας είναι τραυματικός, η Μπακονίκα στα ποιήματά της «δέχεται τον έρωτα ως ηδονή, χωρίς τύψεις, κάτι που τη φέρνει πιο κοντά στα ερωτικά ποιήματα του Καβάφη [...]».

Η ποίηση της Μπακονίκα δεν μιλά για τον ερωτικό καημό του στερημένου αλλά για τον έρωτα που διεκδικεί την έκφραση και την πραγμάτωσή του — κι αυτό το καταφέρνει με τον δικό της, κατακτημένο από συλλογή σε συλλογή και δικαιωμένο πλέον, τρόπο.

*Όσα ερωτικά μηνύματα
περνούν με χίλιες λέξεις,
τώρα περνούσαν
με το ζούληγμα, που
ήταν επίμονο
παρακλητικό. Κι όλο το
σφρίγος
του νεανικού κορμιού
του μεταδόθηκε*

Α.Μπ.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Αλέξης Ζήρας, «Μέθεξη και συναίσθημα», *Ρεύματα* 3, 1991
- Περικλής Σφυρίδης, «Η ποιητική πορεία της Αλεξάνδρας Μπακονίκα», στο *Παραφυσάδες. Κείμενα λογοτεχνίας και βιβλιοκρισίες 1999-2008*, Καστανιώτης 2008
- Γιάννης Κουβαράς, «Σχολείο γυναικών», *Εντευκτήριο* 53, 2001
- Γιάννης Καρατζόγλου, «Το ανδρικό κόλλημα στην ποίηση της Μπακονίκα», *Εντευκτήριο* 57, 2002
- Δημήτρης Κόκορης, «Ο ποιητικός ρεαλισμός της Αλεξάνδρας Μπακονίκα», στο *Ποιητικός ρυθμός. Παραδοσιακή και νεωτερική έκφραση*, Νησίδες 2006

Αλεξάνδρα Μπακονίκα

φωτογραφία Γιάννης Δ. Βανίδης

του Γιώργου Αναστασιάδη

Τα «σύμβολα» της πόλης

Το κτίριο της ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (Ε.Μ.Σ.)

Στην “καρδιά” της Θεσσαλονίκης, λίγο πιο πάνω από τον Λευκό Πύργο, στην οδό Εθνικής Αμύνης, βρίσκεται το κτίριο της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών.

Η Ε.Μ.Σ. ιδρύθηκε το 1939. Στα ιδρυτικά της μέλη περιλαμβάνονται τα ονόματα του Στίλπωνος Κυριακίδη (μετέπειτα προέδρου της από το 1942 ως το 1946), του Θ. Θεοφυλάκτου, του Αλ. Λέτσα, του Απ. Βακαλόπουλου, του Π. Σπανδωνίδη, του Ι. Βασδραβέλη, του Α. Σιγάλα κ.ά.

Στο χρήσιμο λεύκωμα για το χρονικό της Ε.Μ.Σ., που εκδόθηκε το 2007 ο Ν.Ι. Μέρτζος και ο Κ. Πλαστήρας καταγράφουν την διαδρομή της από το 1939 ως το 2007, και παραθέτουν φωτογραφίες και ντοκουμέντα όπως π.χ. το πρακτικό της 29.4.1939. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα:

«... Αποφασίζομεν την ίδρυσιν Σωματείου εν Θεσσαλονίκη υπό τον τίτλον «Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών» με σκοπό «την υποβοήθησιν της έρευνας, της Ιστορίας και Λαογραφίας της Μακεδονίας και την υποβοήθησιν της αναπτύξεως της εν γένει πνευματικής ζωής εν Μακεδονία ...».

Ο θεμέλιος λίθος του κτιρίου τέθηκε μέσα στη δίνη του Εμφυλίου Πολέμου: Στις 8 Φεβρουαρίου 1949.

Το κτίριο που τότε δέσποζε στην περιοχή του, εγκαινιάσε στις 18.11.1951 ο βασιλιάς Παύλος, που είχε ήδη ανακηρυχθεί επίτιμος πρόεδρος της ΕΜΣ.

Στη μνήμη σου χαράχθηκαν:

Η αίθουσα διαλέξεων ιδίως στα χρόνια μετά την μεταπολίτευση σε πολλές και διάφορες εκδηλώσεις και όχι μόνο ομιλίες. (Στη δεκαετία του '90 π.χ. ο Μίκης Θεοδωράκης έδωσε σ' αυτό τον χώρο μια μικρή αλλά αξέχαστη συναυλία ... Στα χρόνια του '50 και του '60 πέρασαν απ' αυτήν την αίθουσα όχι μόνο όλοι οι επιφανείς καθηγητές του Α.Π.Θ. αλλά και πολιτικοί όπως π.χ. ο Π. Κανελόπουλος.

Το κτίριο της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών στη δεκαετία του '50.

Η Βιβλιοθήκη και το Αναγνωστήριο είχαν –και εξακολουθούν να έχουν ως ένα σημείο– κάτι το υποβλητικό, χώρια η θέα από τα μεγάλα παράθυρα προς τη θάλασσα.

Το Φουαγιέ, που λειτούργησε στα χρόνια του '60 στον μεγάλο ανοικτό εξώστη του κτιρίου, αρχικά συγκέντρωσε την αφρόκρεμα της πόλης αλλά μετά και φερέλπιδες νέους και νέες ...

Το κτίριο της ΕΜΣ συμπλήρωσε 58 χρόνια ζωής και εξακολουθεί να συμβολίζει στις καρδιές των Θεσσαλονικέων και όλων των Μακεδόνων ένα σημαντικό πνευματικό προπύργιο της πόλης.

MENTITEPANE

«Η πόλις της Θεσσαλονίκης» –γράφει το κείμενο της διαφήμισης του 1926– «ητύχησε κατά τας ημέρας της Διεθνούς Εκθέσεως να παρουσιάσει εις τους ξένους επισκέπτας το μεγαλύτερον και πολυτελέστερον ξενοδοχείον της Βαλκανικής, το ΟΛΥΜΠΙΟΝ ΜΕΓΑΡΟΝ ΤΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ

Πραγματικώς, και η εξωτερική του μεγαλοπρεπής εμφάνισις αλλά προ πάντων η εσωτερική αυτοχρήμα βασιλική επίπλωσίς του, καθιστούν το «ΟΛΥΜΠΙΟΝ ΜΕΓΑΡΟΝ ΤΗΣ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ» εν των καλλιτέρων ξενοδοχείων των Ευρωπαϊκών μεγαλουπόλεων και το φωτεινότερον και εκδηλωτικώτερον γνώρισμα της ελληνικής εκπολιτιστικής εξελίξεως και της εθνικής προαγωγής της Β. Ελλάδος. Με τιμάς λογικώτατας –70 δρχ. και άνω δι' εκάστην κλίνην– θα δύνανται εις το εξής οι επισκέπται της Θεσσαλονίκης να ευρίσκουν ηγεμονικήν διαμονήν εις ην είναι συνδυασμένα ιδία ηλεκτρική εγκατάστασις, πλήρες τηλεφωνικόν δίκτυον, λουτρά, ιδεώδους καθαριότητας, εστιατόριον και ζαχαροπλαστείον πλήρους ικανοποιήσεως και κρεμα-

Το «Μεντιτερανέ» του μεσοπολέμου (Γ. Αναστασιάδης-Ευ. Χεκίμογλου, «Παραλία – Λιμάνια – Λευκός Πύργος. Η μάχη της μνήμης», 1997).

στός κήπος θελκτικώτατος ...».

Το «Ολύμπιον Μέγαρον της Μεσογείου» το γνωστό μας «Μεντιτερανέ», το ξενοδοχείο που φωτογραφήθηκε ίσως όσο κανένα άλλο κτίριο της Θεσσαλονίκης, θα 'ταν άκρως ενδιαφέρον να μπορούσε να «αφηγηθεί», από το 1926 όταν τελείωσε η ανέγερσή του (στη θέση όπου πρώτα, πριν την πυρκαγιά του '17 υπήρχε το ξενοδοχείο «Σπλέντιτ Παλάς») μέχρι το 1978 (όταν έγινε η κατεδάφισή του, ένα από τα πιο σοβαρά πλήγματα του μεγάλου σεισμού) σημαντικές στιγμές από τη χρονογραφία της πόλης:

1927: Το «Μεντιτερανέ» «βλέπει» τους πνευματικούς ανθρώπους της Θεσσαλονίκης να συνωθούνται για να δουν τον ποιητή Κωστή Παλαμά.

1930: Δεξιώνεται τον διάσημο βυζαντινολόγο και φίλο της πόλης Κάρολο Ντηλ.

1932: «Φιλοξενεί» την ορχήστρα του «βασιλιά του ταγκό» Εδ. Μπιάνκο.

Σ' αυτά τα χρόνια του '30 ο Μ. Καραγάτσης βάζει σε μυθιστόρημα του («Γιούγκερμαν και τα στερνά του») τον ήρωά του να ακούει από τα ανοιχτά παράθυρα στο δωμάτιό του, το Slow-fox «Stormy weather» που έρχεται από την τάρτασα του «Μεντιτερανέ».

Στο Μεντιτερανέ έχουν φιλοξενηθεί σε διαφορετικούς καιρούς πολιτικοί όπως ο Αλ. Ζαΐμης, ο Π. Τσαλδάρης, ο Ν. Πλαστήρας, ο Κ. Καραμανλής, ο Γ. Παπανδρέου, ο Σοφ. Βενιζέλος, ο Π. Κανελλόπουλος και καλλιτέχνες όπως η Μ. Κοτοπούλη, ο Γ. Παπάς, η Κυβέλη, ο Χάρυ Μπωρ, η Κ. Παξινοῦ, ο Μ. Χατζιδάκις κ.ά. Στις αίθουσες του ξενοδοχείου γίνονταν προπολεμικά ο χορός των Συντακτών και η εκλογή της Μις Θεσσαλονίκη.

Λιγοστές είναι οι μνήμες σου από το πολυτελέστατο ξενοδοχείο - «απαγορευμένο καρπό» για πολλούς από μας τότε που ζούσαμε σε μια «άλλη».

Στα χρόνια του '60 «χαζεύαμε», ως έφηβοι, τους χορούς που γίνονταν στη μεγάλη αίθουσα στο ισόγειο και ζηλεύαμε τους κοσμικούς νέους -τους «τσιμισκόβιους» όπως τους αποκαλούσαμε- και θαυμάζαμε ορισμένες -όχι πολλές- όμορφες νεαρές της λεγόμενης «καλής κοινωνίας».

Εξαιρετικό ενδιαφέρον θα παρουσίαζε μια ταινία όπου θα αναβίωνε το «σκηνικό» του ξενοδοχείου (με το μπαρ και τα σαλόνια με την ακριβή δερμάτινη επίπλωση, τους ζωγραφικούς πίνακες, τα χαλιά κτλ.) και οι ποικίλες συναντήσεις του με επιφανείς ανθρώπους και με τα «γυρίσματα» των εποχών.

Να βλέπεις π.χ. στο «ντοκιμαντέρ» (που δεν γυρίστηκε ποτέ) τον Γ. Μόδη στις μέρες της «εαμοκρατίας» (Νοε-Δεκ '44) ως «ελεύθερος πολιορκημένος» να προσπαθεί, φορώντας το παλτό του γιατί τα καλοριφέρ του ξενοδοχείου είχαν καταστραφεί και δεν υπήρχε θέρμανση, να ασκήσει από το «Μεντιτερανέ» τα καθήκοντά του ... Γενικού Διοικητή Μακεδονίας ...

ΠΤΙ ΠΑΛΑΙ

Στο, χαμένο σήμερα, καφενείο «Πτι Παλαί», στέκι της νεολαίας και των μπασκετόβιων στα χρόνια του '60, έχεις αφήσει ένα κομμάτι της καρδιάς σου.

Εσύ βέβαια ούτε χαρτιά, ούτε τάβλι έπαιζες, ούτε και μπιλιάρδο.

Βρισκόσουν όμως τακτικά, ιδίως την άνοιξη και το καλοκαίρι στα «τραπεζάκια έξω» και στις πάνινες πολυθρόνες του για να σεργιανίσεις με το βλέμμα, να δεις φίλους, να κουβεντιάσεις για αθλητικά αλλά και για πολιτικά (π.χ. τη δίκη για την υπόθεση της δολοφονίας του Γρ. Λαμπράκη, τη δίκη του υποτιθέμενου «Δράκου» κτλ.) και εν τέλει να μυρίσεις όλο αυτό το «άρωμα» από τον συγκεκριμένο τόπο συνάντησης λίγα μέτρα από τον Θερμαϊκό και τον Λευκό Πύργο. Και που να ξέρεις βέβαια τότε ότι το «θρυλικό» αυτό καφενείο, πέρασμα και καταφυγή σ' έναν προνομιακό τόπο της πόλης, βρισκόταν στο ισόγειο του μικρού «παλατιού» που ανήκε στον πλούσιο εβραίο Φρανσέ. Ότι εκεί αρχικά -όπως διαβάζουμε στον Κ. Τομανά- είχε ανοίξει ζαχαροπλαστείο ο Αλφρέντο Μουρατόρι και μετά το πήρε ο Νίκος Βασιλακόπουλος, το έκανε στην αρχή ταβέρνα και έπειτα καφενείο ευρύχωρο και ψηλοτάβανο με μπιλιάρδα, τάβλι και χαρτιά.

Λίγο πιο πάνω από το Πτι Παλέ, απέναντι από το εντευκτήριο του «Ηρακλή», στη Στρατηγού Καλλάρη 10, είχε εγκατασταθεί τον Φεβρουάριο του 1943 μια ομάδα σκληρών ναζιστών μ' επικεφαλής τον διαβόητο Ντ. Βισλιτσένι. Η ομάδα αυτή, δουλεύοντας πυρετωδώς και με σύστημα, διεκπεραίωσε την εντολή του Άιχμαν να «λύσει οριστικά το εβραϊκό πρόβλημα» τόσο αποτελεσματικά, ώστε μέσα σε 2 μόνο μήνες να οδηγηθούν στα στρατόπεδα εξόντωσης 42.600 εβραίοι Θεσσαλονικείς που το μόνο «έγκλημά» τους ήταν ότι δεν γεννήθηκαν άρειοι. Και δεν μπορείς να μην σκεφθείς με μελαγχολία ή και με οργή ότι δεν υπάρχει ένας «δείκτης ιστορικής μνήμης», μια επιγραφή που να κατατοπίζει τον σημερινό διαβάτη τόσο για το έγκλημα που συντελέστηκε στη Στρ. Καλλάρη 10 όσο και για την «χαμένη άνοιξη» που άνθισε στο καφενείο «Πτι Παλαί» εκεί στο ισόγειο του παλιού αρχοντικού που το «φάγαν λάχανο» για να κτιστεί στον χώρο του μια ακόμη άχαρη πολυκατοικία ...

Το «Πτι Παλαί». Φωτογραφία Κλ. Κύρου.

από τον Γιώργο Αναστασιάδη

«... Μιλώ για την κοσμοπολίτικη Θεσσαλονίκη της Λεωφόρου Νίκης, της πλατείας Αριστοτέλους, των οδών Τσιμισκή, Μητροπόλεως και Αγίας Σοφίας, της Β. Όλγας, του Ντεπώ, της Αρετσούς, της Περαιάς και του Αρσακλή. Χωρίς να υποτιμώ την μεγάλη "φτωχομάνα" της Εγνατίας, του Βαρδαρίου, των Κάστρων, της Καλαμαριάς, της πλατείας Εμπορίου και του λιμανιού.

Το εστιατόριο «Όλυμπος Νάουσα» λειτουργούσε στην παραλία μεσημέρι και βράδυ κι ένα τετράγωνο πιο κάτω δέσποζε το πανέμορφο «Μεντιτερανέ» με αριστοκρατικό εστιατόριο, ρουφ γκάρντεν και μπαρ (γεμάτο βιενέζικα έπιπλα).

Δίπλα ακριβώς πέντε θερινοί κινηματογράφοι (πνιγμένοι στα γιασεμιά) ανέβαζαν το επίπεδο της πλατείας Αριστοτέλους. Πιο πάνω στην οδό Τσιμισκή λειτουργούσε ο «Φλόκας», το ωραιότερο εστιατόριο - ζαχαροπλαστείο της Ελλάδας με τα αυστηρά γκαρσόνια. Όμως υπήρχε και ο «Φλόκας» της οδού Αγ. Σοφίας, κλασικό στέκι των κοσμικών της εποχής. Αργότερα προέκυψε και ο «Τόπτης» της νέας παραλίας, η πασαρέλα των ακριβών αυτοκινήτων. Σχεδόν πλάι στον «Φλόκα» ευωδίαζε η ταβέρνα «Κληματαριά» και στη γωνιά της παλιάς παραλίας (δύο βήματα από το «Ματζέστικ») το πολυτελές καφενείο «Αστόρια» με τα μεγάλα μπιλιάρδα και το μοναδικό αίθριο. Υπάρχουν βέβαια και άλλα πιο προσιτά στέκια όπως το «Πτί Παλέ», η «Εκάλη», ο «Γκιγκιλίνης» [...]

Και δεν ξεχνώ την υπέροχη «Ρέμβη», το «Λουξεμβούργο», τη «Βίλα Ριτζ», το «Γουότερ Λίλυ».

Αναπολώντας την αισθητική της συμπρωτεύουσας, θυμάμαι ότι οι ωραιότερες κατοικίες που πρόλαβα πριν γκρεμιστούν δεσπόζουν κυρίως στη Β. Όλγας και στη Θ. Σοφούλη. Με αίθουσες χορού, αίθρια και ειδυλλιακούς κήπους. Και η Θεσσαλονίκη των προσωπικοτήτων: του Βαφόπουλου, του Πεντζίκη, του Βαρβιτσιώτη, του Κακριδή, του Ανδρόνικου, του Τατάκη. Η Θεσσαλονίκη του Ζάννα, του Πολίτη, του Χαρατσάρη, του Κανελλόπουλου, του Καραντινού, του Βολανάκη, του Βασιλικού, του Χριστιανόπουλου, του Μοσκόφ, του Ιωάννου, του Αναγνωστάκη, του Παραλή, του Βενετούλια, του Ρέγκου, του Λεφάκη, του Λούστα. Η Θεσσαλονίκη της «Τέχνης», της «Διαγωνίου», της Μοδιάνο [...]

Όλοι αυτοί που συνειδητά συνετέλεσαν στη στρέβλωση της αισθητικής και της ατμόσφαιρας της νύμφης του Θερμαϊκού ως αναλογιστούν τις ευθύνες τους εν όψει της μετάβασης της πόλης στην τρίτη χιλιετία της ...».

Παύλος Πετρίδης

«Η Θεσσαλονίκη διατηρεί ακόμη μια ιδιαίτερη φυσιογνωμία που κινείται ανάμεσα στο παλιό, το συντηρητικό και στο μοντέρνο, το προοδευτικό. Αυτό ήταν το κύριο χαρακτηριστικό της τόσο στα χρόνια της Οθωμανικής όσο και της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Αυτό το πνεύμα συντήρησης και προόδου διαφαίνεται ακόμα στους λογοτέχνες και στους καλλιτέχνες της αλλά και τις καθημερινές σχέσεις [...]

Αυτή η πόλη δεν μπορεί να συντηρήσει πάνω από μία-δύο γκαλερί, δεν μπορεί να συντηρήσει ένα μεγάλο ιδιωτικό θέατρο, δεν μπορεί να προβάλει τους πνευματικούς της ανθρώπους. Ακόμη και στην Πολιτιστική Πρωτεύουσα (1997) δεν προβλήθηκαν οι άνθρωποι και ο πολιτισμός της πόλης, αλλά οι προερχόμενοι εξ Αθηνών [...]

Ποτέ δεν σκέφθηκα να εγκαταλείψω τη Θεσσαλονίκη [...] Αν όλοι κλειστούμε στο καβούκι μας ή πάμε στην Αθήνα, τότε η πνευματική κατάσταση της πόλης θα νεκρώσει ...».

Περικλής Σφυρίδης

«... Η Θεσσαλονίκη είναι πλέον κατ'επίφαση παραθαλάσσια πόλη. Ουσιαστικά δεν είναι. Η προκυμαία των πέντε χιλιομέτρων είναι ένα πολύ απότομο τραύμα στο "σώμα" της πόλης, η λύση της συνέχειας του "δέρματος" της πόλης [...] Αυτό που λείπει πραγματικά από τη ζωή της Θεσσαλονίκης είναι η αποκατάσταση της σχέσης της με το νερό. Η παραίτηση ότι ζω σε μια παραθαλάσσια πόλη να γίνει πραγματικότητα. Και πρόκειται περί μιας διαρκούς παραίτησης, καθώς ενώ βλέπω τη θάλασσα δεν μπορώ να την αγγίξω, δεν μπορώ να ξαπλώσω δίπλα της [...] Μη γελιόμαστε, οι τύχες των πόλεων αποφασίζονται στο δημαρχείο. Ίσως θα 'πρεπε να κηρυχθεί διατηρητέο μνημείο ο Θερμαϊκός. Τότε θα καταλάβουμε ότι έχουμε θάλασσα δίπλα μας και θα τη δούμε σοβαρά. Μόνο έτσι θα μπορέσουμε να την εντάξουμε γλυκά στις λειτουργίες της πόλης. Κι αυτή θάναη η φυγή της πόλης από τη "σχιζοφρένεια" στην οποία ζει: να είναι δίπλα στη θάλασσα αλλά να μην μπορεί να το εισπράξει ...».

Σάκης Σερέφας

«... Από τη Θεσσαλονίκη δεν διασώζεται πια τίποτα. Μετά την μεταπολίτευση η πόλη πέρασε μια ακμάζουσα περίοδο, εφάμιλλη, ίσως και ανώτερη των Αθηνών. Τώρα όμως έπιασε πάτο. Διάφοροι συγκυριακοί ή και σκόπιμοι λόγοι τη μετέτρεψαν σε τοπίο ευτελούς συντηρητισμού και ενδοτικότητας σ' όλα τα πεδία της ποιοτικής ζωής στην πόλη. Αυτό συνέβη με τη σύμφωνη γνώμη των αρχόντων και του λαού της [...] Ζούμε μια εχθρότητα και μια πόλωση που δημιουργεί σχιζοφρένεια [...] Δεν έχουμε πια πολλούς ανθρώπινους χώρους φιλοξενίας. Κάποτε η Θεσσαλονίκη έτρεφε 30.000 μουσικούς, τώρα μετά βίας 4.000. Πέρα κι από τους καλλιτέχνες όμως, η αίσθηση μέσα στην πόλη είναι μουσκεμένη από ασφυκτική μπαγιατίλα [...]

Τελευταία χαμήλωσε πολύ ο ουρανός της πόλης. [...] Άλλαξε το σκηνικό, είναι στυγνό και εμπορικό. [...] Όλους τους κλωτσάει η Θεσσαλονίκη. Έφυγαν κάποιοι συγγραφείς. Και όσοι μένουν εδώ δεν συνδέονται και ιδιαίτερα μεταξύ τους [...] Ο φίλος μου ο Μάλαμας μου 'λεγε: «Δύσκολη πόλη. Έπρεπε να φύγω πέντε χρόνια πριν. Και συ γιατί δεν έφυγες; Φύγε να σωθείς, έστω και αργά». «Δεν μπορώ. Θέλω να ζω ανάμεσά τους. Να μη χάσει η Θεσσαλονίκη όλο της το δυναμικό» του έλεγα. Πρέπει κάποιος να κρατήσουν τις πόλεις τους. Να μην απαρφανιστεί η περιφέρεια της χώρας απ'τους δημιουργούς της. Μπορεί να ναι θυσία, όμως έχει αξία. [...] Με πικραίνει και με εξοργίζει που ο εξαλλος αναρχοαριστερός εξώστης του Φεστιβάλ έκραξε την καμένη την Αλίκη της πλατείας αλλά έγινε χειρότερος απ' τη χειρότερη Βουγιουκλάκη. Πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, πέρασαν όλοι οι πρώην αγωνιστές στους πιο άθλιους συμβιβασμούς [...]

Θωμάς Κοροβίνης

«... "Ο τουφεκισμός της Θεσσαλονίκης" είναι ένα αφηγηματικό ποίημα που έχει σχέση με τη συνύπαρξη των κατοίκων και της πόλης. Οι πιο ενεργοί και συνειδητοί πολίτες συλλαμβάνουν και τουφεκίζουν την πόλη τους. Διότι η πόλη όπως είναι διαμορφωμένη δεν επιτρέπει στην ίδια τη ζωή να εκδηλώσει την αξία της [...] Υπάρχουν άνθρωποι στην πόλη που έχουν πολύ μεγαλύτερο ενδιαφέρον απ' αυτό που γνωρίζει ο κόσμος κι απ' αυτό που γίνεται γενικότερα αντιληπτό ...».

Δημήτρης Δημητριάδης

του Ιορδάνη Καϊσερλίδη

IN MEMORIAM (Εις μνήμην)

Δημήτριος Ι. Δελιβάνης (1907-1997)

Στις 5 Οκτωβρίου 2009 πραγματοποιήθηκε στην Αίθουσα Τελετών της Παλιάς Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. εκδήλωση για τα 100 χρόνια από τη γέννηση του Δημήτρίου Ι. Δελιβάνη. Η εκδήλωση οργανώθηκε από το Ίδρυμα Δημήτρη και Μαρίας Δελιβάνη και το Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Α.Π.Θ., σε συνεργασία με το Γενικό Προξενείο της Γαλλίας στη Θεσσαλονίκη και το Γαλλικό Ινστιτούτο.

Στην εκδήλωση μίλησαν για τον Δημήτριο Δελιβάνη και το έργο του: ο Jean-Claude Dischamps, πρώην πρόεδρος των Ακαδημιών των Clermont-Ferrand, Nantes et Lille, ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Paris 2 και πρόεδρος της Διεθνούς Ένωσης Γαλλόφωνων Οικονομολόγων (AIELF)· η Μαρία Νεγρεπόντη-Δελιβάνη, πρώην πρόεδρος του Πανεπιστημίου Μακεδονίας και πρόεδρος του Ιδρύματος Δημήτρη και Μαρίας Δελιβάνη· ο Μωϋσής Σιδηρόπουλος, καθηγητής και πρόεδρος του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών Α.Π.Θ. Επίσης ανέσταν μνήμες οι παλιοί φοιτητές του Δ. Ι. Δελιβάνη: Θανάσης Γιαννόπουλος, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Tulane (ΗΠΑ), Ιάσων Δούμπος, δικηγόρος παρ Αρείω Πάγω, Ιορδάνης Καϊσερλίδης, οικονομολόγος-δημοσιογράφος, Φαίδων Κοζύρης, ομότιμος καθηγητής της Σχολής Ν.Ο.Ε. του Α.Π.Θ., Στέλιος Παπαθεμελής, πρ. υπουργός-πρόεδρος της Δημοκρατικής Αναγέννησης, Κώστας Παπακωνσταντίνου, αντιστράτηγος της Ελληνικής Αστυνομίας ε.τ., Απόστολος Πασαλιώτης, πρέσβης ε.τ., Βάσω Πορταρίτου-Κρεστενίτη, οικονομολόγος-διευθύντρια Ι.Κ.Α., Ρήγας Τζελέπου, δόκτωρ οικονομολόγος, επισκέπτης καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Kingston (Μ.Β.), Μαγδαληνή Τσακίρη, λέκτορας του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών Α.Π.Θ., Γιώργος Χατζηκωνσταντίνου, καθηγητής Οικονομικού Τμήματος του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

Παραθέτουμε το πλήρες κείμενο της ομιλίας του Μωϋσή Σιδηρόπουλου, που τη βρήκαμε πολύ χαρακτηριστική, με την έννοια ότι αποδίδει τα συναισθήματα όλων μας για τον αγαπημένο μας καθηγητή.

«Το έτος 1980, ένας απόφοιτος της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και υπότροφος της γαλλικής κυβέρνησης για μεταπτυχιακές σπουδές στις οικονομικές επιστήμες, μετά από προτροπή του καθηγητή του Γ. Χαντζηκωνσταντίνου, φθάνει στο Στρασβούργο, στο γραφείο του νέου του καθηγητή και διευθυντή του μεταπτυχιακού προγράμματος, επιφανούς Γάλλου οικονομολόγου με διεθνή εμβέλεια και αναγνώριση σήμερα, του καθηγητή Jean-Paul Fitoussi. Στην πρώτη τους αυτή συνάντηση, η αρχική ερώτηση που θέτει ο καθηγητής είναι: γνωρίζετε τον καθηγητή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Δημήτριο Δελιβάνη; Ο μεταπτυχιακός φοιτητής εντυπωσιάζεται, αλλά και αισθάνεται ταυτόχρονα τιμή και κάποια οικειότητα, μιας που ο νέος του καθηγητής γνωρίζει καλά και εκτιμά έναν καθηγητή από το πανεπιστήμιο στο οποίο αποφοίτησε στη χώρα του. Αυτό το πρώτο κοινό σημείο αναφοράς είναι και η αρχή στη νέα σχέση του τότε φοιτητή με τον νέο του καθηγητή και η αρχή των σπουδών του στη Γαλλία και της μετέπειτα καριέρας του ως καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Στρασβούργου. Κάτι ανάλογο, είμαι σίγουρος, ότι θα συνέβη και με πολλούς άλλους απόφοιτους του Α.Π.Θ. σε άλλα μέρη του κόσμου από όπου πέρασε η φήμη του καθηγητή Δημητρίου Δελιβάνη.

Κυρίες και Κύριοι,

Σήμερα, 30 περίπου χρόνια μετά, αυτός ο μεταπτυχιακός φοιτητής βρίσκεται μπροστά σας και έχει τη μεγάλη χαρά και το προνόμιο να τιμήσει μαζί σας απόψε τη μνήμη του καθηγητή Δημητρίου Δελιβάνη σαν μια, κατά κάποιο τρόπο, μικρή αναγνώριση της τότε βοήθειάς του. Με την ιδιότητα του πρόεδρου του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Α.Π.Θ., τόσο εγώ όσο και όλα τα άλλα μέλη του Τμήματος που δημιούργησε και υπηρέτησε πιστά ο καθηγητής Δελιβάνης, συμμετέχουμε σήμερα στην εκδήλωση αυτή για τη συμπλήρωση 100 χρόνων από τη γέννησή του, αποτιόντας φόρο τιμής στον ακαδημαϊκό δάσκαλο που επί 30 και πλέον χρόνια το λάμπρυνε με την παρουσία του, το επιστημονικό του έργο, αλλά και την ευρύτερη εν γένει προσφορά του.

Ο καθηγητής Δημήτριος Δελιβάνης, όπως όλοι αναγνωρίζουν, δεν συμπαθούσε τις κολακείες και τις υπερβολές, ιδιαίτερα σε δημόσιες εκδηλώσεις. Εντούτοις, ας μου επιτραπεί σήμερα να κάνω μια σύντομη αναφορά, με λακωνικό ύφος και καρτεσιανή λογική (που πιστεύω ότι ο ίδιος θα εκτιμούσε), πρώτον, στα κυριότερα σημεία της λαμπρής του πορείας και δεύτερον, στη συμβολή του στην εισαγωγή της σύγχρονης οικονομικής σκέψης στο πλαίσιο του Α.Π.Θ.

Μετά από λαμπρές σπουδές στην Αθήνα, το Παρίσι, το Βερολίνο και το Λονδίνο, ο Δημήτριος Δελιβάνης πήρε το διδακτορικό του δίπλωμα από το Πανεπιστήμιο του Παρισιού το 1934, με άριστα. Το 1938 έγινε υφηγητής της Πολιτικής Οικονομίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, το 1944 έκτατος καθηγητής της Πολιτικής Οικονομίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και το 1948 τακτικός καθηγητής της ίδιας έδρας μέχρι και το 1974. Διατέλεσε κοσμήτορας της Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (1951-52, 1960-61, και 1970-73), πρύτανης του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (από το 1964 έως το 1967), πρόεδρος του ΚΕΠΕ (από το 1968 μέχρι το 1973), πρόεδρος του Ιδρύματος Μελετών της Χερσονήσου του Αίμου (από το 1974 μέχρι το 1979), μέλος της ελληνικής αντιπροσωπείας στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ (από το 1973 μέχρι το 1977). Προσκληθήκε επίσης ως επισκέπτης καθηγητής και ερευνητής σε πολλά πανεπιστήμια ανά τον κόσμο (πανεπιστήμια των Παρισίων, Columbia, George Town, John Hopkins της Βαλτιμόρης, Νέας Ορλεάνης, London School of Economics, Manchester, Βερολίνου, Στρασβούργου, Βόννης, Μονάχου, Στοκχόλμης, Τόκυο, μεταξύ άλλων).

Η έντονη δράση του αείμνηστου καθηγητή Δελιβάνη και η πλήρης αναγνώριση της επιστημονικής του αξίας τού εξασφάλισαν αξιώματα και διακρίσεις που επιφυλάσσονται σε πολύ λίγους. Υπήρξε μέλος του διοικητικού συμβουλίου της Διεθνούς Ένωσης Οικονομικών Επιστημών και πολλών άλλων επιστημονικών οργανώσεων. Τιμήθηκε από τις ακαδημίες Αθηνών, Παρισιού και Βαρκελώνης ως αντεπιστέλλον μέλος τους. Τιμήθηκε επίσης με το μετάλλιο Εξαίρετων Πράξεων, με τη Λεγεώνα Τιμής στη Γαλλία, με τον Ανώτερο Ταξιάρχη του Φοίνικα και με τον Ταξιάρχη του Τάγματος του

Γεωργίου Α'.

Ο καθηγητής Δελιβάνης προσέφερε σπουδαίες υπηρεσίες από διοικητικές θέσεις ευθύνης στη διάρκεια της μακράς και πλούσιας σε έργο θητείας του στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Οφείλω όμως να επισημάνω ιδιαίτερα τη συμβολή του στη δημιουργία και αυτοτέλεια του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών, κάτι που σηματοδοτεί την αυτόνομη πορεία των οικονομικών σπουδών αλλά και της οικονομικής επιστήμης στη Θεσσαλονίκη, που μέχρι τότε είχε έναν ασφυκτικό δομικό εναγκαλισμό με τη νομική επιστήμη. Η Σχολή Νομικών και Οικονομικών Επιστημών (που αργότερα συμπληρώθηκε και με τις Πολιτικές Επιστήμες) οφείλει σε σημαντικό βαθμό τη σημερινή της υπόσταση στον καθηγητή Δελιβάνη. Οφείλω ακόμη να επισημάνω τη συμβολή του αείμνηστου καθηγητή στην οργάνωση της βιβλιοθήκης και του αναγνωστηρίου του Τμήματός μας, που επάξια φέρουν το όνομά του.

Από τους κορυφαίους Έλληνες οικονομολόγους της μεταπολεμικής περιόδου, υπήρξε και από τους πρωτοπόρους της εισαγωγής της σύγχρονης οικονομικής σκέψης στην παιδεία και στον προγραμματισμό του κράτους, όπως πιστοποιούν οι δεκάδες των συγγραμμάτων και των μελετών που μας παρέδωσε. Το δημοσιευμένο επιστημονικό έργο του καθηγητή Δελιβάνη είναι ογκώδες και καλύπτει τεράστια θεματογραφία, από τη θεωρητική και την Εφαρμοσμένη Πολιτική Οικονομική μέχρι τις Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις, την Ανάπτυξη και τη Νομισματική Πολιτική. Οι αναλύσεις του για τη σχέση Νομισματικής Πολιτικής και υπερπληθωρισμού στη Γερμανία του μεσοπολέμου και στην Ελλάδα κατά την περίοδο της Κατοχής θεωρούνται πλέον κλασικές. Η συμβολή του στον επιστημονικό προβληματισμό για τους τομείς στους οποίους θα έπρεπε να δοθεί έμφαση για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας μεταπολεμικά ήταν μεγάλη, ενώ οι επιφυλάξεις του για τις προοπτικές της βαριάς βιομηχανίας δικαιώθηκαν εκ των πραγμάτων. Το στοιχείο όμως που υπερκεράζει όλες τις διαστάσεις της πολυσχιδούς δραστηριότητάς του είναι, κατά τη γνώμη μου, η διεθνής αναγνώριση που το επιστημονικό βεληνεκές και μέγεθος του Δελιβάνη προσέδωσε στο Τμήμα που αυτός δημιούργησε, αλλά και στο Α.Π.Θ. κατ' επέκταση.

Με πολύ σεβασμό προς την προσωπικότητα του διακεκριμένου επιστήμονα μελετούμε σήμερα τα πρακτικά παλιών επιστημονικών συνεδρίων και εκδηλώσεων, παρατηρώντας το όνομα του καθηγητή Δελιβάνη να εμφανίζεται ανάμεσα σε αυτά του Hicks, της Joan Robinson, του Paul Samuelson, του Robert Sollow και άλλων μεγάλων μορφών της οικονομικής σκέψης. Εντυπωσιαζόμαστε δε από το πόσες ετεροαναφορές εξακολουθούν ακόμα και σήμερα να γίνονται στο έργο του.

Τα μέλη του Διδακτικού και Ερευνητικού Προσωπικού του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Α.Π.Θ. έχουμε βαθιά συναίσθηση της ευθύνης που συνεπάγεται το να εργαζόμαστε και να διδάσκουμε στο Τμήμα του καθηγητή Δελιβάνη. Θέλουμε να πιστεύουμε ότι συνεχίζουμε το έργο του.

Ο καθηγητής Δελιβάνης, παράλληλα με την εξαιρετική επιστημονική του κατάρτιση, διέθετε κριτικό και προνοητικό πνεύμα, χάρις στο οποίο μπόρεσε να καταστήσει τη σύγχρονη οικονομική θεωρία προσιτή στην πολιτική σκέψη των κυβερνώντων. Ωστόσο, δεν ξέρω πόσο επίκαιρη είναι πάλι σήμερα η αγωνία του, ενόψει του σχηματισμού μιας νέας κυβέρνησης. Αυτή η αγωνία εκφράζεται μέσα από το προσωπικό του ημερολόγιο πριν από 25 χρόνια, όταν διατυπώνει την άποψή του για το τι πρέπει να πράξει η τότε κυβέρνηση «για να μειώσει το προβλεπόμενο για το 1983 έλλειμμα του δημόσιου τομέα από 250 δισεκατομμύρια δραχμές», όπως γράφει.

Γνωρίζω καλά όμως ότι ο αείμνηστος καθηγητής ήθελε πάντοτε να είναι συνοπτικός, ουσιαστικός και σύντομος. «Θα εξηγήσω -γράφει στο ημερολόγιό του τον Σεπτέμβριο του 1987- γιατί η γνώμη των οικονομολόγων, και ακόμη περισσότερο των Σχολών τους, ζητείται όταν υπάρχουν οικονομικές κρίσεις. Θα πρέπει είναι μια εισήγηση που δεν θα πρέπει να υπερβαίνει τα 15 λεπτά της ώρας.»

Κυρίες και Κύριοι,

Θέλησα απόψε, ως πρόεδρος του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών, να τιμήσω τη μνήμη του καθηγητή Δημητρίου Δελιβάνη με μια εισήγηση που θαρρώ δεν ξεπέρασε τα 15 λεπτά της ώρας.

Σας ευχαριστώ πολύ για την προσοχή σας.»

Orpheus Soloists

Η συναυλία των Orpheus Soloists, την 21η Οκτωβρίου 2009, στην Καθολική Εκκλησία, ήταν μια μοναδική εμπειρία.

Το πολύ καλά ισορροπημένο πρόγραμμα, όπου παρουσιάστηκαν έργα της ρομαντικής περιόδου, ξεκίνησε με την «Αρχαϊκή σουίτα» του Σόλωνα Μιχαηλίδη. Μια όμορφη σύνθεση με σαφείς αναφορές στην αρχαιοελληνική εποχή.

Εδώ ξεχώρισαν με την ερμηνεία τους, οι τέσσερις σολίστ: Όθωνας Γκόγκας (φλάουτο), Jung Eun Lee (βιολί), Κατερίνα Κίτσου (άρπα) και ιδιαίτερος ο Δημήτρης Κίτσος (όμποε).

Στη συνέχεια το συγκρότημα ερμήνευσε ένα πραγματικά θαυμάσιο έργο του Benjamin Britten, την «Απλή συμφωνία».

Ο άψογος συγχρονισμός, ο όμορφος ήχος, η ισορροπία και ο διάλογος μεταξύ των οργάνων, αποτελούν πολύ δυνατά στοιχεία του συνόλου. Με πολύ ωραίους χρωματισμούς και δυναμικές, με καθαρή άρθρωση και ευαισθησία, το σύνολο κατάφερε να δώσει κατεύθυνση σε κάθε φράση, να «κτίσει» προς τις κορυφώσεις και ν' αναδείξει με σαφήνεια τη δομή του έργου.

Στο δεύτερο μέρος παρουσιάστηκε η «Σερενάτα για έγχορδα του P. I. Tchaikowsky. Και εδώ το σύνολο δημιούργησε διαφορετικές «εικόνες», αποδίδοντας με ακρίβεια τις «ενδείξεις» του συνθέτη για την κάθε «κίνηση». Η επιλογή του tempo έδωσε άνετη ροή στη μουσική και της επέτρεψε να «αναπνεύσει».

Η κ. Lee ήταν εξαιρετική ως concertmaster και μαζί με τα υπόλοιπα επίσης εξαιρετικά μέλη του συνόλου, υπό την καθοδήγηση του κ. Κίτσου ως μαέστρου, δημιούργησαν ατμόσφαιρα, ανέδειξαν το χαρακτήρα του κάθε έργου και χάρισαν μια υψηλού επιπέδου μουσική εμπειρία.

Η εκδήλωση οργανώθηκε και πραγματοποιήθηκε με πρωτοβουλία του Ωδείου Βορείου Ελλάδος, στο πλαίσιο των νέων δραστηριοτήτων του με συμμετοχή του κοινού.

Ν.Ξ.

«Αστικά τοπία»

Σάββατο 7 Νοεμβρίου 2009. Αίθουσα δοκιμών της Κρατικής Ορχήστρας Θεσσαλονίκης. Εκδήλωση με τίτλο «Αστικά τοπία» που αποτέλεσε μία βραδιά-έκπληξη για τους πιστούς των ποιοτικών εκδηλώσεων που γέμισαν ασφυκτικά την αίθουσα.

Στο «θεατρικό» και ζεστό σκηνικό που στήθηκε, ο βιολονίστας Αντώνης Σουσάμογλου και ο τραγουδιστής Φαίδων Καλοτεράκης (αμε τη φιλική συμμετοχή τεσσάρων μουσικών) παρουσίασαν για πρώτη φορά τραγούδια που συνέθεσαν οι ίδιοι, βασισμένα σε δικούς τους βιωματικούς στίχους.

Ιδιαίτερο χρώμα στην εκδήλωση έδωσε η παρουσία του Χρήστου Γιανναρά, ο οποίος διάβασε δικά του κείμενα για τον έρωτα. Εξάλλου, ο έρωτας και η αγάπη ήταν η κεντρική ιδέα όλων των τραγουδιών της βραδιάς. (Οι εικόνες, οι ιστορίες, τα συναισθήματα που ξεπήδησαν από τα «Αστικά τοπία» μέσα από αυτό το μοναδικό «πάντρεμα» λόγου και μουσικής είχαν σαν αποτέλεσμα μια ονειρική βραδιά.

Η εκδήλωση οργανώθηκε με την υποστήριξη του Δήμου Θεσσαλονίκης και της Κρατικής Ορχήστρας Θεσσαλονίκης.

Ν.Ξ.

IANOS

Ο «ΙΑΝΟΣ», το βιβλιοπωλείο του Ν. Καρατζά έκλεισε 25 χρόνια γόνιμης παρουσίας στη Θεσσαλονίκη. Εδώ και αρκετά χρόνια είναι ένα από τα σύγχρονα «σημεία αναφοράς» της πόλης.

Γι' αυτή την τόσο σημαντική για όλους μας αλλά και για τη φυσιογνωμία της πνευματικής ζωής της πόλης, σχέση που δημιουργήθηκε με τον «ΙΑΝΟ» δεν έχει ακόμη γραφτεί ένα πλήρες χρονικό και δεν έχει γυριστεί ένα ντοκιμαντέρ με τα πιο χαρακτηριστικά στιγμιότυπα στη διαδρομή του.

Πιστεύω όμως ότι όλοι μας διασώζουμε στην καρδιά μας ψηφίδες από το γοητευτικό «αφήγημα» του «ΙΑΝΟΥ» που το νιώθουμε ως ζωογόνα αύρα στην όλο και πιο χαμηλοτάβανη Θεσσαλονίκη των σημερινών καιρών.

Για τα 25 χρόνια του «ΙΑΝΟΥ» εκδόθηκε ένα θαυμάσιο λεύκωμα 165 σελίδων, με επιμέλεια και εισαγωγή του Λέοντος Ναρ, στο οποίο ο αναγνώστης μπορεί να βρει εκτός από φωτογραφίες και καταλόγους τα κείμενα που έχουν καταθέσει για την επέτειο του βιβλιοπωλείου οι Γ. Αναστασιάδης, Μ. Ανδρουλάκης, Β. Βασιλίκος, Κλ. Γρίβας, Σ. Θεοδωρίδου, Γ. Κοντογεώργης, Γ. Κόρδης, Θ. Κοροβίνης, Γ. Κούδας, Στ. Κραουνάκης, Λουδοβίκος των Ανωγείων, Ιερ. Μιχαηλίδης, Κ. Μπλιάτσας, Γ. Ξανθούλης, Μ. Ξεζάνης, Μ. Ρασούλης, Δ. Σαββόπουλος, Γ. Σκαμπαρδώνης, Γ. Σταθόπουλος, Ν. Στεφανίδης, Περ. Σφυρίδης, Γ. Χρονάς και Ντ. Χριστιανόπουλος.

Γ.Α.

Απλή λογική

Σε μία ειδικά σχεδιασμένη και κατασκευασμένη θέση για ανάρτηση αφισών και ανακοινώσεων, κατάλληλα ενταγμένη στα παρτέρια του πάρκου της περιοχής Halles, ο Δήμος Παρισίων προτείνει και παροτρύνει: "Σας προσφέρουμε έως 400€ επιχορήγηση για κάθε αγορά ηλεκτρικού μοτοποδηλάτου".

Η "ταμπέλα" δεν φέρει ούτε αυτοκόλλητα stickers ποδοσφαιρικών ομάδων και εξεγερμένων ντι-τζέι, ούτε γκραφίτι καταπιεσμένων "καλλιτεχνών", ούτε τραύματα και εκδορές ως φωτογραφήσιμο υλικό για ερασιτέχνες φωτογράφους. Αντιθέτως, απευθύνεται σε ένα προφανώς πιο πολιτισμένο κοινό που μάλλον είναι ικανό να αντιλαμβάνεται ευχερέστερα την οικολογική μέριμνα της Δημοτικής του Αρχής και κατά πάσα πιθανότητα να προσανατολίζεται σε χρήση φιλικότερων προς το περιβάλλον μεταφορικών μέσων καρπούμενο και υλικά ακριβώς αυτή την αμοιβαία ευαισθησία ή και μόνον την απλή λογική.

Αναρωτιέμαι αν κάποτε στη δική μας πόλη ένα τέτοιο επίπεδο θα ήταν πιθανό να πλησιαστεί. Δύσκολα, υποθέτω, και μόνον αν θυμηθούμε τα ηχορυπογόνα δημοτικά τρίκυκλα της Υπηρεσίας Σαρώματος ή τις τυμπανοδιατρητικές για τους πεζούς σφυρίχτρες των υστερικών τροχονόμων στις κεντρικές διασταυρώσεις. Δύσκολα επίσης, αν σκεφτούμε πόσο εύκολο θα ήταν απλώς και μόνο να αντιγράψουμε τις επιτυχημένες ενέργειες που δοκιμάστηκαν αλλού, πόσο ανέξοδο εξίσου καθώς το κόστος της πρωτότυπης έρευνας βάρυνε ήδη άλλους, αλλά και πόσο "ταπεινωτικό" προφανώς, για την "οξύνοια" των τοπικών αρχόντων.

Α. Γ.

Γιώργος Αναστασιάδης / Ιορδάνης Καϊσερλίδης

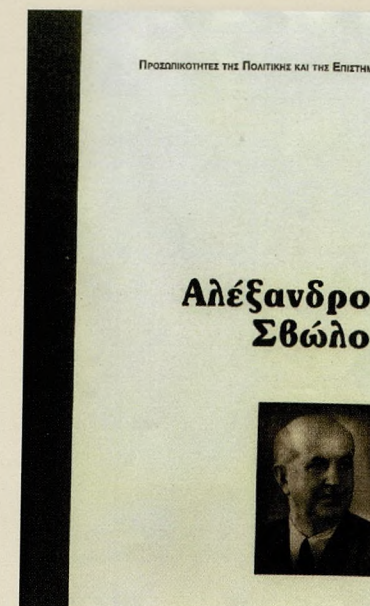
ΝΙΚΟΣ ΒΟΥΡΓΟΥΤΖΗΣ

«ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ»
ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ

Εκδ. Οίκος Αδελφών Κυριακίδη α.ε.
2007, σελ. 430

Ο διακεκριμένος δημοσιογράφος Ν. Βουργουτζίης φιλοτέχνησε ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον και εκτενές αφήγημα, που ζωντανεύει με το γλαφυρό του γράψιμο όλη την ιστορική διαδρομή της εφημερίδας *Μακεδονία* και πολλές πτυχές από την ιστορική πορεία της πόλης.

Ένα βιβλίο που συμβάλει στην πληρέστερη αποτίμηση της εφημεριδογραφίας στη Θεσσαλονίκη και ταυτόχρονα προτείνει μια επανεξέταση πολιτικών γεγονότων που συγκλόνισαν την πόλη στις δεκαετίες του '60, του '70 και του '80.

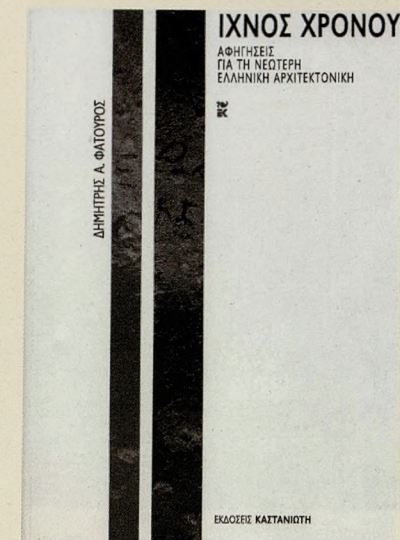
ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΑΣΙΜΑΤΗΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΒΩΛΟΣ
Ο συνταγματολόγος, ο πολιτικός, ο οραματιστής

Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων
για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, 2009, σελ. 334

Εξχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει το νέο βιβλίο της σειράς «Προσωπικότητες της Πολιτικής και της Επιστήμης» που εκδίδει το Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία. Αφιερωμένο στον Αλέξανδρο Σβώλο, παρουσιάζει με σαφήνεια και τεκμηρίωση της διαδρομής, το έργο και τις ιδέες ενός κορυφαίου πανεπιστημιακού δασκάλου και σημαντικού πολιτικού που σημάδεψε με την παρουσία του τον συνταγματικό λόγο και την πολιτική και συνταγματική μας ιστορία.

Τα κείμενα για τον Αλέξανδρο Σβώλο και την παρουσία του στην επισημοτική, πολιτική και κοινοβουλευτική ζωή της χώρας υπογράφουν οι: Γιώργος Κασιμάτης, Γιώργος Αναστασιάδης, Παναγιώτης Μαντζούφας, Ακρίτας Καϊδατζής, Ελισάβετ Αναστασιάδου, Θαλής Μέλφος, Κυριάκος Παπανικολάου, Χρήστος Τσαϊτουρίδης, Πηνελόπη Αγαλοπούλου.

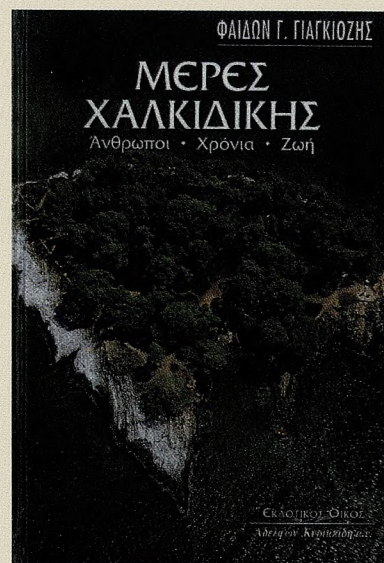
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΑΤΟΥΡΟΣ

ΙΧΝΟΣ ΧΡΟΝΟΥ
ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ
ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΟΤΕΡΗ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Εκδ. Καστανιώτης, 2008, σελ. 540.

Ο Μίμης Φατούρος, επιφανής καθηγητής στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Α.Π.Θ. (1959-1996), σκαρώνει ένα αφήγημα όπου συναρθρώνει και αξιοποιεί σημαντικά κείμενά του (δημοσιευμένα και αδημοσίευτα) που αποτυπώνουν την ευαίσθητη ανίχνευση και ανάγνωση της πολυεδρικής πραγματικότητας και αναφέρονται στην ελληνική αρχιτεκτονική, και σε σπουδαίους δημιουργούς όπως ο Δ. Πικιώνης, ο Πατρ. Καραντινός, ο Αρ. Κωνσταντινίδης κ.ά.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ενότητα όπου ο Μ.Φ. περιλαμβάνει κείμενα για τις μεταμορφώσεις της πόλης και ιδίως της Θεσσαλονίκης: προκαλούν ερεθίσματα για γόνιμη συζήτηση οι σκέψεις που αναπτύσσει για το ύψος και την ιστορικότητα της Θεσσαλονίκης, με άξονα την ενδιαφέρουσα άποψη ότι «μια πόλη είναι πλέγμα ερεθισμάτων και όχι μόνο ποσοτικά μεγέθη».

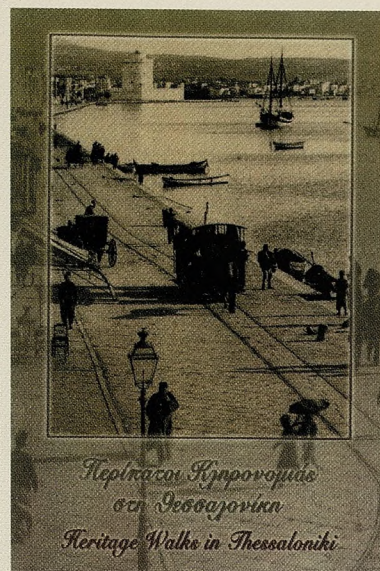

ΦΑΙΔΩΝ ΓΙΑΓΚΙΟΖΗΣ

ΜΕΡΕΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ
Άνθρωποι - Χρόνια - Ζωή

Εκδ. Οίκος: Αδελφών Κυριακίδη
2009, σελ. 296

Ο Φ. Γιαγκιόζης, δημοσιογράφος και συγγραφέας πολλών βιβλίων, επιχειρεί ένα ενδιαφέρον ταξίδι στην ιστορία της Χαλκιδικής και τους γοητευτικούς τόπους της, ζωντανεύοντας τις συναντήσεις της με προσωπικότητες της πολιτικής και της καλλιτεχνικής ζωής, και υπογραμμίζοντας τη συνεισφορά του Αγίου Όρους στον Πολιτισμό.

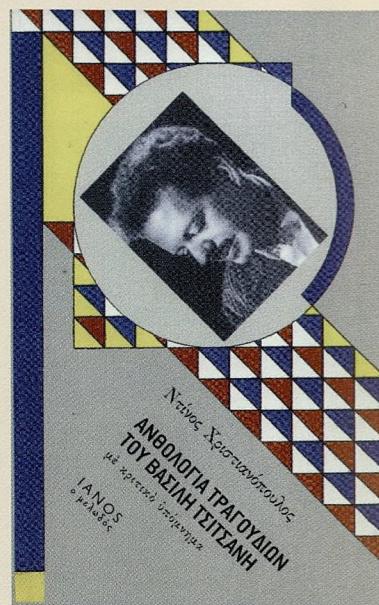
**ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ**

Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης
και Ελληνική Εταιρεία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού
Παράρτημα Θεσσαλονίκης
2009, σ. 190

Εμπλουτισμένο με αρκετές πρωτότυπες φωτογραφίες της πόλης, το βιβλίο του ΚΙΘ και της Ελλ. Ετ. Περιβάλλοντος και Πολιτισμού περιέχει 6 «περίπατους» στην πολιτιστική κληρονομιά της Θεσσαλονίκης από τον Λευκό Πύργο ως το Επταπύργιο, ενώ περιλαμβάνει και αναφορές στην εκτός των τειχών Θεσσαλονίκη και τα μουσεία της πόλης.

Χρήσιμος και τεκμηριωμένος οδηγός για τους επισκέπτες της πόλης. Η «ξενάγηση» όμως δεν περιλαμβάνει και τα «σημεία αναφοράς» της Θεσσαλονίκης του 20ού αιώνα. Να περιμένουμε έναν οδηγό για τους τόπους που σηματοδοτούν τη διαδρομή της σύγχρονης πόλης στην ιστορία;

Τα κείμενα των «περιπάτων» έχουν γραφεί από την Φ. Αθανασίου, τον Δ. Ζυγομαλά, τον Β. Κονιόρδο, την Ε. Μαρκή, την Ι. Στεριώτου.

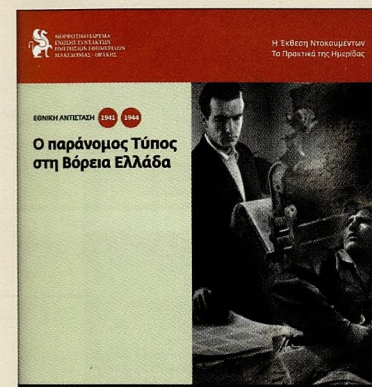
ΝΤΙΝΟΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

**ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΩΝ ΤΟΥ
ΒΑΣΙΛΗ ΤΣΙΤΣΑΝΗ**
με κριτικό υπόμνημα

Εκδ. ΙΑΝΟΣ [ο μελωδός], 2009, σελ. 373

Ο Ντίνος Χριστιανόπουλος, ολοκληρώνοντας μια πολύχρονη και πολύμοχθη εργασία (από το 1994), παραθέτει ένα χρήσιμο και εκτενές, κριτικό υπόμνημα σε μια ανθολογία τραγουδιών του Β. Τσιτσάνη.

Η επιλογή των τραγουδιών από τον Χριστιανόπουλο όπως επισημαίνει ο Π. Σαββόπουλος (*Ελευθεροτυπία*, 9.10.09) «φαίνεται να έγινε με γνώμονα κυρίως την ομορφιά στίχων και μουσικής, τη διαχρονικότητα (πολλά απ' αυτά «ζουν» φρέσκα μέχρι σήμερα στα πάλκα, στις πίστες αλλά και στη δισκογραφία) και την αντιπροσωπευτικότητα των περιόδων σύνθεσης του Τσιτσάνη».

**Ο ΠΑΡΑΝΟΜΟΣ ΤΥΠΟΣ
ΣΤΗ ΒΟΡΕΙΑ ΕΛΛΑΔΑ**

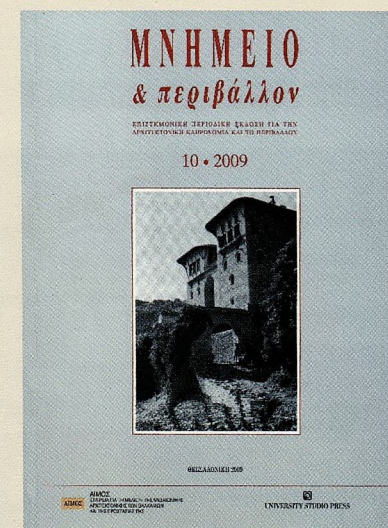
Η Έκθεση Ντοκουμέντων
Τα πρακτικά της Ημερίδας

Μορφωτικό Ίδρυμα Ένωσης Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Μακεδονίας Θράκης
Θεσσαλονίκη, 2009, σελ. 213

Σ' έναν καλαίσθητο τόμο αποτυπώνονται: η έκθεση ντοκουμέντων και τα πρακτικά της ημερίδας που οργάνωσε στις 31 Ιανουαρίου 2009 το Μορφωτικό Ίδρυμα της Ένωσης Συντακτών Ημερησίων Εφημερίδων Μακεδονίας Θράκης.

Τα κείμενα υπογράφουν οι: Τ. Βερβενιώτη, Σπ. Κουζινόπουλος, Β. Καλογριάς, Τ. Χατζηαναστασίου, Μ. Κονδυλάκης, Αλ. Πατρικίου, Στρ. Δορδανάς, Θ. Καλλιανιώτης, Μ. Καβάλα, Βλ. Βλασίδης, Γ. Αναστασιάδης.

Στο «στρογγυλό τραπέζι» συνεισφέρουν τις ενδιαφέρουσες απόψεις τους οι Ι. Χασιώτης, Τ. Βερβενιώτης, Γ. Αναστασιάδης, Χρ. Ζαφείρης, με συντονιστή τον Ηλ. Κουτσούκο. Μια ακόμη συμβολή του Μορφωτικού Ιδρύματος στην ανάχνευση και ανάδειξη του ιστορικού και πολιτιστικού υπόβαθρου της Θεσσαλονίκης.

Τρία αξιόλογα Περιοδικά:

Εκδ. οίκος: UNIVERSITY STUDIO PRESS

1. ΜΝΗΜΕΙΟ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Επιστημονική περιοδική έκδοση για την Αρχιτεκτονική Κληρονομιά και το Περιβάλλον.

Υπεύθυνη: Ευαγγελία Χατζητρύφωνος

Copyright: ΑΙΜΟΣ, εταιρεία για τη Μελέτη της Μεσαιωνικής Αρχιτεκτονικής των Βαλκανίων και της Προστασίας της.

Το τεύχος 10 του περιοδικού (που έχει διανύσει μια διαδρομή 15 χρόνων) περιέχει μελέτες του Ν. Χατζητρύφωνος, της Ευτέρπης Μαρκή, της Φλώρας Καραγιάννη και της Μαρίας Φάλλια, του Emin Riza, του Δ. Ζυγομαλά, της Βάντα-Βασιλικής Κυριακού, της Αιμιλίας Στεφανίδου και του Αλέξη Παπασπηριού. Περιλαμβάνει επίσης «συνεργασίες» των Σιμόνα Μαρτινίολι και Ελιάνα Περόπτι (μτφρ.: Γ. Λαγιώνης) και της Μ. Στεφανίδου.

2. ΚΟΝΔΥΛΟΦΟΡΟΣ

Ετήσια έκδοση νεότερης ελληνικής φιλολογίας.

Υπεύθυνος: Χ.Λ. Καραόγλου

Ο 7ος τόμος (2008) περιέχει εργασίες της Λ.Α. Διαμαντοπούλου-Hirurg, του Π. Μουλλά, της Γιάννας Δεληβοριά, του Αθ. Αναστασιάδη, της Κ. Κωστής, της Ειρ. Γεργατσούλη, του Αλ. Πολίτη, της Μ. Θωμαΐδου-Μώρου, του Φ. Παππά.

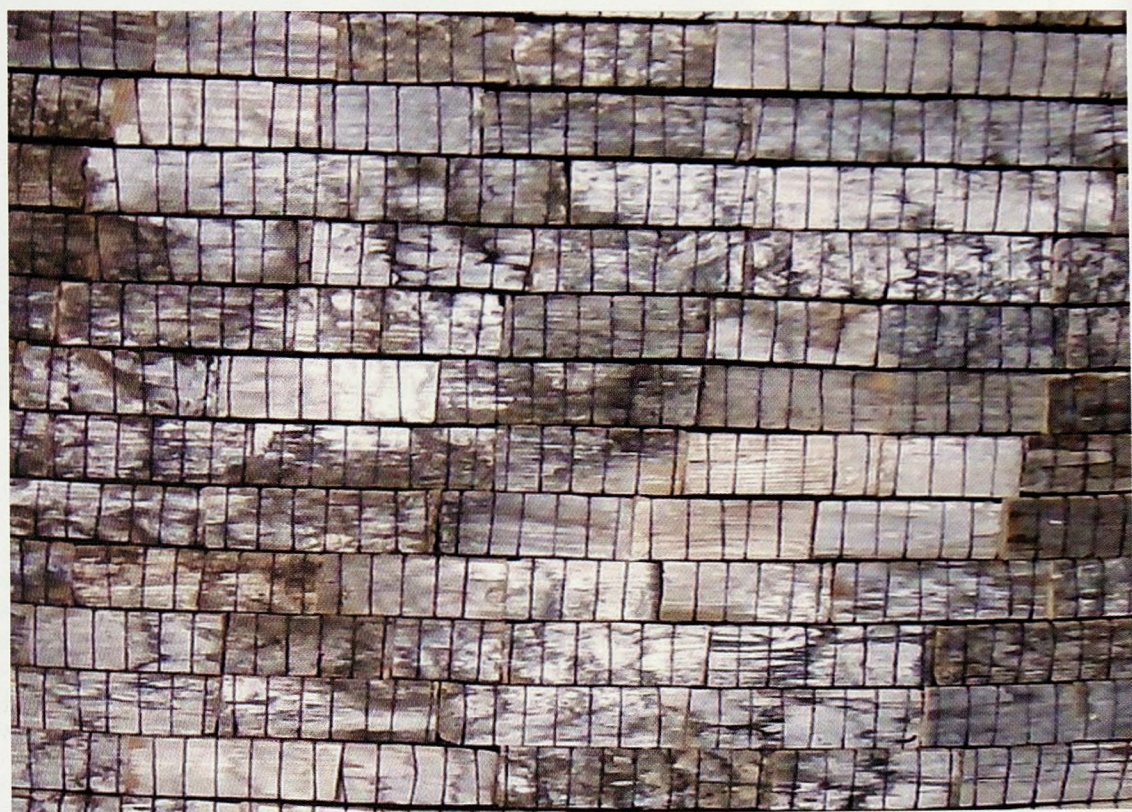
Περιλαμβάνει επίσης το ένθετο cd Ο Μανόλης Αναγνωστάκης διαβάζει ποιήματα του Τ. Άγρα και του Απ. Μελαχρινού.

3. Η ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ

Τετραμηνιαία Επιθεώρηση Ψυχανάλυσης και Ανθρωπιστικών Επιστημών

Υπεύθυνος: Μάκης Μελετιάδης

Στο 18ο τεύχος (Μάιος, 2009), κείμενα των Μ. Μελετιάδη, Τζ. Μάσπερο, Ρ. Μαδέρα, Μπ. Καλλιέρι, Σ. Μαλαγκουέρα, Δ. Τσινικόπουλου.

Leena Naumanen

Έργο της από την έκθεσή της στη γκαλερί Artis Causa

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΩΝ ΠΟΛΙΣ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ – ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ – ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ – ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ – ΓΡΑΜΜΑΤΑ – ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ –
ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ – ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ – ΘΕΑΤΡΟ – ΜΟΥΣΙΚΗ – ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ – ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ –
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ – ΒΙΒΛΙΑ

ΓΙΝΕΤΕ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΗΣ
Ετήσια συνδρομή 30 € (4 τεύχη)

Παραγγελία ατομικής συνδρομής

Επιθυμώ να γραφτώ συνδρομητής στο «Θεσσαλονικέων Πόλις» για ένα έτος (= 4 τεύχη) πληρώνοντας μαζί με τα ταχυδρομικά τέλη την προνομιακή τιμή των 30 € (συνδρομές για την Ευρώπη 50 €, για την Αμερική 60 €). Παρακαλώ αρχίστε τη συνδρομή μου από το έτος: _____

(Όνομα / Επώνυμο (παρακαλούμε συμπληρώστε με κεφαλαία))

(Επωνυμία εταιρίας ή οργανισμού)

(Οδός και αριθμός)

(Περιοχή / Ταχ. Κώδικας / Πόλη)

(Τηλέφωνα)

(Α.Φ.Μ.)

(Δ.Ο.Υ.)

Παραγγελία συνδρομής για δωρεά

Επιθυμώ να χαρίσω μια συνδρομή του «Θεσσαλονικέων Πόλις» για ένα έτος (= 4 τεύχη), πληρώνοντας μαζί με τα ταχυδρομικά τέλη την προνομιακή τιμή των 30 € (συνδρομές για την Ευρώπη 50 €, για την Αμερική 60 €). Παρακαλώ αρχίστε τη συνδρομή από το έτος: _____

Η διεύθυνση του παραλήπτη: _____

Η δική μου διεύθυνση: _____

(Όνομα)

(Όνομα)

(Επώνυμο)

(Επώνυμο)

(Επωνυμία εταιρίας / Οργανισμού)

(Επωνυμία εταιρίας / Οργανισμού)

(Διεύθυνση)

(Διεύθυνση)

(Ταχ. Κώδικας / Πόλη)

(Ταχ. Κώδικας / Πόλη)

(Τηλέφωνα)

(Τηλέφωνα)

(e-mail)

(Α.Φ.Μ. / Δ.Ο.Υ.)

- ☐ Θα πληρώσω με έμβασμα ή κατάθεση που θα κάνω στην Τράπεζα Πειραιώς στον λογαριασμό σας 5237 – 011001 – 350
☐ Θα πληρώσω με ταχυδρομική επιταγή ☐ Επιθυμώ απλή απόδειξη ☐ Επιθυμώ τιμολόγιο

Στο έντυπο το οποίο θα συνοδεύει τα αποστέλλόμενα τεύχη επιθυμώ να αναγράφεται:

Το τεύχος αυτό είναι μια δωρεά του κυρίου ή της κυρίας ή της εταιρίας: _____

(Συμπληρώστε το όνομα που επιθυμείτε να αναγραφεί)

**ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΕ ΤΗΝ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΦΟΡΜΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ ΚΑΙ ΣΤΕΙΛΤΕ ΤΗΝ
ΧΩΡΙΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΣΗΜΟ ΣΤΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΟΥ ΘΑ ΒΡΕΙΤΕ ΣΤΗΝ ΕΠΟΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ**

